

LAATZA

Laratza (“llar”). Berba ere tresnarekin batera desagertu zen. Baserrietan seguru asko, luzaroago iraungo zuen, baina, Ondarroako kaleko etxeetatik aspalditik falta da. Miren “*Kantaleko*”k (1919an jaioa) kontatzen digu eurak noiz kendu zuten beheko sua, eta pasadizo horretan aipatzen du *laatza* berba:

“Guk, koziñibaik beko sue eukiendun. Beko sue ezautu neban nik etxin. Neu neska bastante troku nittala ipiñiendun koziñi. Txikixak giñanin, neun, ortxe tximinixan ondun ipiñi aulkixak, eta ortxe jarritte eoten giñan anaxi te bixok. Da tximinixak kati eukitteban goittik bera, da an katin inkatezin lapikuk, katik puntan eukitteban gantxun. Laatza esateakon arei”.

(Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Guk, ekonomika barik beheko sua eduki genuen. Beheko sua ezagutu nuen nik etxean. Ni neska koskorra nintzela ipini genuen ekonomika. Txikiak ginenean, neguan, hortxe tximinia ondoan aulkiak ipini, eta hortxe eserita egoten ginen anaia eta biok. Tximiniak katea edukitzen zuen goitik behera, eta kate hartan zintzilikatzen ziren lapikoak, kateak muturrean izaten zuen kakoa. Hari laratza deitzen zitzaion).

LABAKO

Labako, baporea zen, ikazduna. Jabea, Pedro “*Labako*” (Pedro Egiguren). Domingo Egigureni, “*Txomiñ Labako*” esaten zioten, txalupa horretan patroï ibili zelako.

“Bañe, berak Domingok, Labako baforin patroï ibilliarren, motor txikixe eukan, Ama Antiguakoa. Beste asko-pe, baforetan ibilli arren motor txikixe ero batela eukitteben, neun berdeleta-ta juteko; baforak neun geatu ettezin-ba. Berak eiban motorrai Domingo Egiguren ipiñützan ixena; berdi zan. An, Txomiñ Labakon semi, Jose ibilli zan patroï”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Ordea, Domingok, bera *Labako* txalupan lemazain ibili arren, motor txikia zuen, *Ama Antiguakoa*. Beste askok ere, nahiz eta baporeetan lanean aritu, motor txikia edo batela izaten zuten, neguan berdeletara-edo, joateko, baporeak neguan geratu egiten baitziren itsasora joan gabe. Ondoren berak egin zuen txalupari *Domingo Egiguren* ipini zion izena. Txalupa hartan, “*Txomiñ Labako*”ren semea, Jose ibili zen patroï).

“Gure aman partekuai Marie Gosikarranekuk esateotzen, eta attan partekuai Labakonekuk. Attan ama, ero eztaitt aume, labi zaintzen-ero eoten eizan: ogixe etten zan labi. On, eztaitt ondo eurana ero zeñenaben labi; eta andixeik etorriakuen kontuxu Labakoneku desixena. Attan ama zala usteot. Oixeakat entzunde, bañe, erdi nastata-be bai, antxiñako kontuti-te”. (Egiguren Argoitia Maria).

(Gure amaren familiakoei *Marie Gosikarranekuk* deitzen zieten, eta aitaren familiakoei *Labakonekuk*. Aitaren ama, edo ez dakit amona ez ote zen, labea zaintzen egoten omen zen: ogia egiten zen labea. Baina, ez dakit ongi beraiena edo norena zuten labea; eta badirudi handik etorri zitzairela *Labakoneku* goitizena. Aitaren ama zela uste dut. Hori daukat entzunda, baina, apur bat nahastuta ere bai, aspaldiko kontuak baitira).

LABANA

Labaina, irristakorra (“resbaladizo/a”). *Edurre eiñdde gero izotza ettebanin, kalik labanak eotezin* (Elurra egin ondoren izotza botatzen zuenean kaleak labainak egoten ziren).

Gauza batzuk berez dira labainak; beste batzuk labainak bihurtzen dira. Kale Handikoa zen andre bat ospitalean bizi zen. Noizbehinka besapean ardo botila zuela ikusten genuen, eta edaten zuenean, balantzaka, noiz eroriko, bere kaletik igarotzean honela esaten zuen: *Auxea Kalandixe labana* (Zein irristakorra dagoen Kale Handia).

Kukaina ere *labana* egoten zen *Maiñel* egunean (abuztuaren 17an) muturrean bandera ipini eta koipez betetzen zutenean.

Miñe labana. Mingaina labaina. Jario handia izan eta hurkoarengatik gaizki esaka jarduteko erraztasuna zuenagatik esaten zen mingain labaina zuela. *Orrek gixonorrek miñeauke labana* (Gizon horrek mingaina du labaina).

Gauza labainak, aingirarekin parekatzen ziren: *aingiri baño labanaua* (aingira baino labainagoa). Ordea guretzat gauzarik labainena, marea jaistean, goroldio berde-berdez jantzita lehorrean geratzen zen edozein harri nahiz harkaitz, zartako galantak hartzeko aproposak.

LÁBAN EIÑ

Irristatu, labaindu (“resbalar”). Honen sinonimoa, *labandu*, gure aurrekoek erabiltzen zuten guk baino maizago. *Laban eiñ dde jausi eina* (Labaindu eta erori egin naiz). *Eskillaretan laban eiñddot bañe, ena jausi* (Eskaileretan labaindu egin naiz, baina, ez naiz erori). *Kalin berutz zuzela laban etti ezta ederra ixaten* (Kalean beheherantz zoazela labaintzea ez da ederra izaten).

Honen sinonimoak: *txrist eiñ, laprast eiñ*.

LABANARI

1.-Labainkada, irristada (“resbalòn”). *Izotz apurre euan kalin de labanari eiñddot* (Kalean izotz pixka bat zegoen eta irristada egin dut).

2.- *Labanaraka.* Eten gabe labainkadak emanez. Jolasean nahita aritzen ginen elurra egiten zuenean. Pertsona nagusiek, ustekabeko labainkadak emanez, susto galantak hartuz joaten ziren. *Labanaraka-labanaraka juna nox jausiko* (Labainkadak emanez joan naiz noiz eroriko).

3.- *Labanaran.* Irriatada batek, inertzia mugimenduaren indarrez, eragiten duen bidea. *Txirris eiñddot eta kalin berutz labanaran juna elixopetik Kalandirarte* (Irriat egin eta labainkadan joan naiz Kale Gurutzetik Kale Handiraino).

LABANKORRA

Irriatakorra (“resbaladizo/a”). *Kukañiai koipi emoteotze ta labankorra eoten da* (Kukainari koipea ematen diote eta irriatakorra egoten da). *Gauzaik labankorrena atxan peataran oaldixe* (Gauzarik labainkorrena harkaitzari erantsita dagoen goroldioa).

LABAÑI

Bizar-xafla (“hoja de afeitar”). Juan Martin Elexpuruk bere hiztegian badakar berba hau (*labañia*: “cuchillo de afeitar”). Ordea, esanahia ez da berbera. *Bizarra kentzeko labaño atxurrai ipintteakon* (Bizarra kentzeko bizar-xafla aitzurrari ipintzen zitzaion).

Konparaketetan ere maiz entzun zitekeen. *Ori ertzoi labaño baño zorrotzauara* (Ertz hori bizar-xafla baino zorrotzagoa dago). Badu honek sinonimorik: *oji, bizarra kentzeko oji*.

LABARMENA

1.- Nabarmena (“extravagante”, “llamativo”a). Itxura, jokaera edo izaeragatik deigarria gertatzen dena. *Umi labarmena oixera* (Hori da ume nabarmena).

2.- *Labarmenttasune.* Nabarmenkeria (“afán de destacar, de sobresalir”). Berba hau eta *labarmenkexi*, sinonimotzat hartzen ditugu. *Ortxeabill labarmenttasune* (Hor dabil nabarmenkeria!).

LABI

Labea (“horno”). Hurbilena genuen labea etxeko sukaldean zegoena, suak (ekonomikak) zuena zen, ordea gure etxeetan (gurean eta ingurukoetan) janaria prestatzeko ez zen sarri erabiltzen. Inoiz arrainen bat prestatzeko, edo postreren bat egiteko bai, baina, noizetik noizera. Janariak epel mantentzeko maizago. Izan ere, sua piztearekin batera labea ere berotuz joaten zen. *Gaur besieue laban erreta jandou* (Gaur bisigua labean erreta jan dugu). *Gure amak lantzin beñ brazo jitano etteozkun, de orretako labi birrixateban. A eotezan gauzi!* (Gure amak noizbehinka ijito-besoa egiten zigun, eta horretarako labea behar izaten zuen. Hura gauza gozoa!). Ikus, *brazojitano. Gure etxeko labik barrun bonbillaik-eta ezeukan. Baltza ta illune eotezan a labi*.

Bañe, an barrun erretako leatza ero besiue txupilla etten gendun (Garai batean, gure etxeko labeak barruan bonbillarik-eta ez zeukan. Beltza eta iluna egoten zen labe hura. Ordea, han barruan erretako legatzari edo bisiguari ez genion arrastorik lagatzen).

Dena den, labearen kontzeptua, nik behinik behin, ogia egitekoarena nuen beste labe guztien gainetik. Izan ere baserriren batean ikusia nuen, eta bai Los Arcosen ere: egurrez eginiko sua eta okina ogi-pala (labe-pala) eskuan, labean masa sartzen eta ogiak ateratzen. Inoiz Ondarroako okindegiren batean (Iñaki “*Panadero*”, Pello “*Panaderu*”) sartu eta ikusi izan nuen okina labearen aurrean lanean. *Labi bistute eukenin panadeixetan bero andixe etteban. Orreattik ibiltzezin panaderuk beti interior utsik; gañetik amantal zurixe, ori bai. Neu gorrixexan arren, zezeta bixkateako kalea urten bibenin, barrun ebizemorun urtetebe: interior utsik eta amantalaz* (Labea piztuta zutenean okindegietan bero handia egiten zuen. Horregatik okinak beti kamiseta hutsean ibiltzen ziren; gainetik amantal zuria, hori bai. Negu gorria izan arren, zerbaitetara apur baterako kalera irten behar zutenean, barruan zeuden bezala irteten ziren: kamiseta hutsean eta amantalarekin).

LABIÑENeko DÉNDI

Elizako ormen azpiko aldean, *Mollatik*, hots, Nasa Kaletik, hurbilen zegoen hutsunean denda bat zegoen: *Labiñeneko dendi*. Jabea gizon handi bat zen. *Labiñeneko dendan teli naiku eotezan* (*Labiñeneko* dendan ehuna franko egoten zen). Gu bizi ginen lekutik, egun osoa pasatzen genuen *Kanttope* auzora bidean zegoenez, oso ezaguna egiten zitzaigun, bai denda eta bai jabea. Gizon hari, “*Abarketa Zuri*” deitzen zioten.

LÁBUR

Laburtasunez (“con brevedad”). Aditzondo (adberbio) gisara ez genuen sarri entzuten; testuinguru jakin batzuetan baizik ez. *Gauzak labur esan* (Gauzak labur esan). Izenondo (adjektibo) gisara entzun maizago, baina, erabili *tamañun* (gutxitan). *Errezu laburre eta bazkaxe luzi* (Otoitza laburra eta bazkaria luzea).

LADRILLU

1.- Axuleiua, baldosa (“azulejo”, “baldosa”). *Eskatzeko beangañin ladrillu botarabe* (Sukaldeko zoruan baldosa jarri dute). *Komuneko paetetan ladrillu ipiñirabe* (Komuneko ormetan axuleiua ipini dute).

Zoruetan eta ormetan ola eta igeltsua besterik ez zen lekuetan axuleiua edo baldosa ipintzen hastea berrikuntza handia izaten zen. *Eskatzeko paetetako ladrilluk garbitzen ibillina* (Sukaldeko hormetako axuleiuk garbitzen aritu naiz).

2.- Adreilua (“ladrillo”). *Beste lekutan moure, ieltseruk, Bonik-eta, paetak ladrillukiñ etten zittuezen* (Beste lekuetan bezala, igeltseroek, “*Boni*”k-eta, ormak adreiluez egiten zituzten).

LAESPEANTZA

1.- Ondarroatik Bilbora, Eibarrera, Debara eta Lekeitiora ibiltzen ziren autobusek, izen hori zeramaten: *La Esperanza* (*Laespeantza*). Gure garaian denak ziren zuriak; izena eta zenbakia beltzez. Solairu bakarrekoak eta bikoak zeuden. Ikus, *korriue*. *Deba Laespeantzan junga ta andik aurrea trenin* (Debara *La Esperanza* autobusean joan gara, eta handik aurrera trenez).

2.- Baxurako txalupa baten izena (*Laesperantza: La Esperanza*); urdina zen, Beristain familiarena. Bertako lemazaina Jose Migel Balentziaga: “*Joxe Miel Gatzatu*”.

“Ordurako ardorin asitte geuazen. Ondo atrapatezan antxobi. Bañe urte bat etorri zan... Bera antxobi alatteik etorri-ero... txarra urti. Txalopa bat asi zan Frantziko kostan juten. Eukan ixena berak La Esperantza. La Esperantza zin antomobillak; areik eiben bafor bat. Ipiñitzen arei-be La Esperantza. Eta an ibilli zan patroir Joxe Miel Gatzatu. Da aettek ekarriban andixeik antxobi sarikiñ atrapata. A asi zan; da gero beste asko arei seike. Bermiotarrak eukezen sarik danak eiñ zittuezen desapareziu. Asitte geuazen ardorin atrapatzen aurreko

urtitan da... Bañe urte artan ezan prepara ardoreko arrañoik. Da ez geunkalez ikustekoik-eta on dakauen moure ixen... Arrañoik topa ezik etxarai-pe ezan etten. An topatezan antzir arraiñ zabala. Bentzat sarik beteta etortezin. Ordun eon bazin radarrak on dazen moure a arraño lokalizakoben. Bañe Ondarrun euazen sarik ondioik. Kosta guztin geuk atrapa gendun arraño sarikiñ. Bestea ezan atrapa. Da orduntxe sare barrixak eiñdde-ta jenti. Axe urti ixantzan dana-be. Ondarru guztin atrapa zan arraño. Sare barrixak erostea Kataluña-ta. Bañe, gero antxobi atrapatzen asi giñanin normal, areik sarik sobre euazen. Ordun sare urtin... arei urtiari ipiñitzen ixena Tarta-Urti. Baten batek eukikorau goun ze urte zan-be". (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Ordurako ardoran arrantza egiten hasita geunden. Ondo harrapatzen zen antxoa. Ordea urte bat etorri zen... Antxoa bera horrela etorri-edo... urte txarra benetan. Txalupa bat hasi zen Frantziako kostara joaten antxoatara. *La Esperantza* zeritzan. *La Esperantza* autobus konpainiaren izena zen; enpresa horrek txalupa egin zuen. Eta txalupari ere izen bera ipini zioten: *La Esperantza*. Eta han Jose Migel "*Gatzatu*" ibili zen lemazain. Eta hark ekarri zuen handik, Frantziako kostatik, antxoa, sareekin harrapatuta. Hura hasi zen; eta gero beste asko bere atzetik. Bermeotarrek berriz, sare guztiak desagerrarazi zituzten. Izan ere aurreko urteetan hasita geunden ardoran antxoa harrapatzen. Urte hartan ordea ardoran ez zen harrapatu. Eta orain dauzkagun aparailu eta tresnarik ez genuenez... Eta arrainik aurkitu ezik sarerik ez zen botatzen. Eta alde hartan arraina zabal aurkitzen zen. Behinik behin, sareak beteta etortzen ziren. Orduan radarrak egon izan balira orain bezala arrain hura berehala topatuko zuten. Baina Ondarroan sareak zeuden oraindik. Kosta guztian guk harrapatu genuen arraina sareekin. Beste erara, hots, ardoran, sare handiekin ez zen harrapatu. Sare berriak-eta egiten hasi zen jendea. Baina, urte hura baizik ez zen izan horrelakoa. Ondarroako txalupa guztiek harrapatu zuten arraina. Sare berriak erostera Kataluniara ere joan ziren batzuk. Ordea, antxoa normal harrapatzen hasi ginenean, sare haiek soberan zeuden. Urte oparo hartan... urte hari *Tarta-Urtea* deitu zioten. Norbaitek izango du gogoan ze urte izan zen).

LÁGA

1.- Utzi ("dejar"). Honen kontrakzioa (*laa*) ere sarri entzungo dugu, era batera nahiz bestera. Bizkaian, Ondarroa aldean izan ezik, *itxi* (utzi) erabiltzen da maizago. Aulestin entzundakoa: *Ixe-ixe ondo dauenien itxi*. Guk, ez *utzi* eta ez *itxi*: *laga*. *Bakin dan txakurrai lagaizu (laatzaxun) bakin* (Bakean dagoen txakurrari utz iezaiozu bakean). *Laune bapebaik geature, ta diru lagatzat* (Laguna batere gabe geratu da, eta dirua utzi diot). Pasai Donibanen entzuten nuen "*laja*" gauza bera adierazteko.

Zeri (edo "zer") edo nori (edo "nor") laga daitekeen!: *nobixiai, nobixuai, erretiai, biarra, abaretzai, eskoliai...* *Nobixiai laga ta eskapa eiban* (Andregaiari utzi eta alde egin zuen). *Nobixi laga ta eskapa eiban* (Andregaia utzi eta alde egin zuen).

2.- *Lága bakin*. Lasai ("no te preocupes", "tiempo al tiempo"). Norbaitek egiten ari denagatik edo egin duenagatik nolabaiteko ordaina jasoko duen itxaropena azaltzean, alde aurretik lokuzio hau erabiltzen da. *Laga (laa) bakin! Gaur eiñddabena itxuran paabikorau orrek* (Lasai! Gaur egin duena ez zaio merke aterako).

LAIÑ

Adina ("tanto como"). *Asko eztau irabaziko, bañe, bixitteko laiñ bai* (Asko ez du irabaziko, baina, bizitzeko adina bai). *Eztot asko atrapa, bañe, afattako laiñ bai* (Ez dut asko harrapatu, baina, afaritarako adina bai). *Baaki arek beretzako laiñ* (Badaki hark beretzat adina).

LA INDIA

Besteak beste, hauxe zen mutikoen esaten genuen biraorik (*maldiziñoi*) handienetakoa. Gizonezko helduei, haserre zeudenean entzuten genizkien birau eta hitz itsusiak (*Cauen Dios, Hostia, Cauen la puta, Cojones...*), baina, gu ez ginen horrelakoak esatera ausartzen. Gureak

beste maila batekoak ziren: *La India, La ostra, La ospera...* Neskei ez genien horrelakorik ere entzuten; agian esango zituzten. *Sakaik ez eñ. La India!*” (Ez bultzatu. *La India!*). India non zegoen jakin aurretik ikasi genuen hau esaten.

LAKIXU

Lakioa (“lazo”, “aparejo para cazar pájaros”). Txoriak harrapatzeko aparailua. Elurra egiten zuenean erabiltzen zen batez ere. Makilatxo bat lurrean sartu, hari lotuta pita luze samarra, eta honen muturrean amua karnata (zizarea) eta guzti. Makilari lotuta zihoan pita, bere luzera guztian, elurrez estalita egoten zen. *Edurre euala aprobetxauaz, kanposanto atzea junga lakixuaz txoitta, da lau txoi atraparouz: guardantxulo bat eta iru papargorri* (Elurra eginda zegoela aprobetxatuz Kanposantuaren atzeko aldera joan gara lakioaz txoritara, eta lau txori harrapatu ditugu: kardantxilo bat eta hiru txantxangorri). *Gu geu ez giñan asko juten txoitta. Lakixuaz txoittan, mendi ondun bixizinak, Goikalekuk-eta, ibilttezin* (Gu ez ginen sarri joaten txoritara. Lakioaz txoritan, mendi ondoan bizi zirenak, Goiko Kalekoak-eta, aritzen ziren).

LAKOXI

Bezalakoa, bezalakoxea, modukoa. *Bizikleta barrixe erosizu? Onettelakoxiakat neu-pe* (Bizikleta berria erosi duzu? Hau bezalakoa dut nik ere). *Onek umionek zeurelakoxe beixatakaz* (Ume honek zuk bezalakoxe begiak ditu). *Ori mutilloi atte lakoxe bardiñera* (Mutil hori bere aita bezalakoa da).

Zenbait testuingurutan, nabaritu edo sentitu duguna azpimarratzeko *lakoxi* ezartzen diogu. *A morroi juntzanin, trankillidadi lakoxi artu neban* (Morroi hura joan zenean, a zelako lasaitasuna hartu nuen!).

LANBASA

Lanbasa (“eskoba hecha de trapo”, “lampazo”, “fregona”). *Gure sasoiñ labasak bateletan eotezin bañe etxitan ez* (Gure garaian lanbasak bateletan egoten ziren baina, ez etxeetan).

Batelei barruan egiten zitzaien ura lehartzeko tresna: makila, mutur batean trapu-puskak iltzez josita zituela. Gaur egun zoruak garbitzeko tresnak (“fregona”) eginkizun bera betetzen du, eta egitura berbera du. Lanbasez batelari ura ateratzen jarduten ikusten genituen: barruko urez lanbasaren muturreko trapuak busti, trapuen aldeko muturra karel ertzean uretara begira ipini eta bueltak azkar emanez, uretara zipriztinak boteaz, kentzen zioten ura lanbasari. Oraingo “fregona” modernoa ikusi zutenean, inork esan gabe arrantzaleek berehala deitu zioten *lanbasa*. *Goiko Federiko batela sikatzen ibillire lanbasaz* (Goiko Federiko lanbasaz batela lehortzen aritu da; batelaren barruko ura lehortzen, alegia).

LANDÓI

Zalgurdia (“calesa”, “coche de caballos”, “landó”). Zaldiek tiratuz ibiltzen zen gurdi dotorea, jendea eramateko. “Landó: coche de cuatro ruedas tirado por caballos, con capotas delantera y trasera, para poder usarlo descubierto o cerrado”. Gure aitak kontatzen zuenez, Maximo zen zalgurdiaz Markinatik Debara bidean Ondarroatik pasatzen zen karreteroa. *Umiai Miren ixena ezipotzazu nai ipiñi landoi artu te Berritture erungou bautizatea* (Umeari Miren izena ez badiozu ipini nahi zalgurdia hartu eta Berriatura eramango dugu bataiatzera).

Juan Martin Elexpuruk (*Bergara aldeko hiztegia*) badakar berba hau: *kótxe-landú* (“coche elegante”).

Entzuna genuen, autoak agertu aurretik, jendea garraiatzeko *landoik* erabiltzen zirela. Zalgurdi horiek filmetan baizik ez genituen ikusten. Ordea, Lazkaoko komentura joan ginenean, aldamenean zegoen (dagoen) jauregian (*Duque del Infantado*aren jauregia) antzinako gauza baliotsuak bazirela kontatzen ziguten. Egun batean, hara zerbait jasotzera sartu eta atarian hara non ikusten dudana *benetako landoi*. Gurdizaina eta zaldiak baino ez zitzaizkion falta martxan hasteko.

LANGUSTI

1.- Otarraina (“langosta”). *Langusti beti ixan da beste arrañak-eta baño karua* (Otarraina beti izan da beste arrainak baino garestiagoa). *Sasoi baten-be langusti ezeban erozeñek jaten* (Garai batean ere otarraina ez zuen edonork jaten).

2.- *Langusteruk*. Saski eta aparailu berezien bitartez otarraina harrapatzen aritzen zirenak. *On eztaitt baran, bañe sasoi baten baeuazen langusteruk* (Orain ez dakit, baina, garai batean baziren otarraina harrapatzen aritzen zirenak). *Langusteruzin langustatan ibilttezinak* (*Langusteruk*, otarraina harrapatzen jarduten zutenak ziren).

“Akarreitarrak zin langusteruk, Pastelanekek-eta. Eta bestizin Pittutarrak. Mai Jesus-de zin orreik. Mantzeoneku-pe ibilttezin langustatan; Jose mantzeo-ta... Berak kontastan eurak jutezile batelin Ondarrutik Sandanderrearte. Ajo arte erramutan. Da eueldixe eskasa euanin zaiñ eotezin balandrak-ero kosteruk onutz baetozen olakoxikiñ erremorkin etorteko. Erremorkin etortezinin pozik. Da bera estroparako lelengo diar eitzenin euan Kejon. Kejo baakixu nun dan? Kejora Sandanderren urre-urrin. Kabo Ajo. Antxe ebizen langustatan kosteri ettea junde. Erramutan etorri Ondarrure, eta urrengo eunin estropara”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Akarregitarrak ziren otarraina harrapatzen jarduten zutenak; “*Pastela*” familiakoak-eta. “*Pittu*” familiakoak ere bai. Maria Jesus “*Pittu*”ren familiakoak. “*Mantzeo*” familiakoak ere aritzen ziren otarrainetan; Jose “*Mantzeo*” eta senideak. Berak kontatu zidan beraiek batelean joaten zirela Ondarroatik Santanderrerraino; Ajo lurmuturrerraino arraunean. Eta eguraldi txar samarra egiten zuenean herrietan behar zen jeneroa garraiatzen aritzen ziren txalupen zain egoten ziren haiekin atoiari etortzeko. Atoiari etortzen zirenean pozik. Eta berari estropadako lehenengoz deitu ziotenean, Kejon zebilen. Ba al dakizu Kejo herria non dagoen? Santanderretik oso hurbil. Ajo lurmuturra. Hantxe ari ziren otarrainetan, arrantzaldia egiten. Handik arraunean etorri Ondarroara eta biharamunean estropada egitera joan behar izan zuen).

3.- *Langustatan*. Otarrainak harrapatzen (“en la pesca de la langosta”). Nik neuk, Ondarroan Akarregi familiakoak ezagutu izan ditut otarrain arrantzan. Baina, badirudi, gure garaia baino lehenagotik ere familia horretako partaideak horretan aritzen zirela. Migel Akarregiren (“*Miel Andixe*”) alaba Anuntzik kontatzen digu bere aita eta osabak *Santiuste* (Asturiasko Llanes-en) deituriko hondartzara joaten zirela otarrainaren kostera burutzera.

“Gure atte-ta lagustatan Santiustin ibilttezin. Santiustire San Vicente de la Barquera (Santander) eta Llanesen (Asturias) tartin dan plai bat. Da atzeko partin geatzen da Cabrales. Esateben an ix-be ezeuala: irulau baserri te txabola batzuk. Gure gurasuk ezkontute euazen; gure ama aña. Ni ondioik jaxoteko. Gure aizti Mai Teesa antxe, ta aume Klara-be bai. Gure attan-da ama zan aume Klara. Gure atte ta beran anaxik, tio Jose Martiñ eta tio Domingo Jose jutezin Tobias ixeneko batelaz. Lau tostako batela zan; ezan andixe bañe txikixe-bez. Ona etortezin Santandertik eta Kijondik balandrak biberak ekartea. Batela balandrik eruteban zagan, eta eurak balandran. Berta pareá allatakun salto etteben, da plaxan desenbarka. Langusta kosteri etteben antxe, pare bat illabete, uran, bedi etorri arte. Langusti plaire deskargateben da Santanderrea saldu. Andrak umikiñ liorrez jutezin, trenez. Antxe pasateben ura guzti txabolismun; jan-da lota-ta txaboletan. Antxe jaxozin Juan Jose Totu eta Patxi Akarregi (Lobon anaxi, Robertan gixona), eta bautiza-be antxe. Domeketan mezata-be jungozin nonoa elixaik iñun baeuan bentzat. Patxiai orretteattik Ondarrun eztotzen diarrrik eiñ soldautza juteko. Zelan diar engotzen-ba, zentzun ez euan-da. Gero Llanesen presentazan da andixeik eruben gerra. Alfontso XIII erregiaz-be eiben ezaupiri. Llanes, Santander baño baketsua ixan, da erregi Llanesen eoten eizan gexa Santanderren baño. Beiñ baten trenin-ero bat eiben erregiaz da kantaten asi. “Don Jose Domingo, usted desafina”, esan eidotzan erregik. Gure osabak, “Desafinas tu”, erantzun erregiai. Agustiñek Hondarrabixan eiban soldautzi erregi ezautzebelako”. (Akarregi Arakistain Anuntzi).

(Gure aita-eta otarrainetan *Santiusten* ibiltzen ziren. *Santiuste* da San Vicente de la Barquera (Santander) eta Llanes-en tartean dagoen hondartza bat. Eta horien atzeko aldean geratzen da Cabrales. Esaten zuten han ezertxo ere ez zegoela: hiruzpalau baserri eta txabola batzuk. Gure gurasoak ezkonduta zeuden. Ni oraindik jaiotzeke. Gure ahizpa, Maria Teresa hantxe zen, eta amona Klara ere bai. Gure aitaren-eta ama zen amona Klara. Gure aita eta bere anaiak, osaba Jose Martin eta osaba Domingo Jose joaten ziren *Tobias* izeneko batelarekin. Lau tostako batela zen; ez zen handia baina, txikia ere ez. Hona etortzen ziren Santandertik eta Gijondik bailandrak generoa ekartzera. Batela bailandrak eramaten zuen atoiari, eta eurak bailandran. Parera heltzen zirenean, salto egiten zuten eta hondartzan lehorreratu. Otarrain kostera egiten zuten hantxe, pare bat hilabete, udan, debekaldia ezarri bitartean. Otarraina hondartzan deskargatzen zuten eta Santanderrera saldu. Andreak umeei lehorez joaten ziren, trenez. Hantxe igarotzen zuten uda osoa txabolismoan; jan eta lo txaboletan. Hantxe jaio ziren Juan Jose “*Totu*” eta Patxi Akarregi (“*Lobo*”ren anaia, Robertaren senarra), eta bataiatu ere hantxe. Igandeetan mezataria ere joango ziren nonbaitera elizarik inon bazegoen behinik behin. Horregatik Patxiri Ondarroan ez zioten deitu soldaduskara joateko. Nola deituko zioten bada, erroldan ez zegoen eta. Gero Llanesen aurkeztu zen eta handik eraman zuten gerrara. Alfonso XIIIa erregearekin ere egin zuten ezaupidea. Llanes Santander baino baketsuago zenez, erregea Llanesen Santanderren baino maizago egoten omen zen. Behin batean trenean bat egin zuten erregearekin, eta kantatzen hasi. “Don Jose Domingo, usted desafina”, esan omen zion erregeak. Gure osabak, “Desafinas tú”, erantzun erregeari. Agustinek Hondarribian egin zuen soldaduska erregearekin zuten ezaupideari esker).

LANGUSTIÑU

Otarrainska (“cigala”). Otarrainsken artean guretzat txikiak eta handiak zeuden. Geroago ikasi genuen guk ere handi-handiei *zigalak* deitzen. *Atte itxosatik etortezan bakoitxin langustiñuati atabli ataten gentzen* (Aita itsasotik etortzen zen bakoitzean otarrainska pila jaten genuen). *Attak langustiño asko ekarteban da mamiñ utse jaten gendun; buro parti part zamarpoture; almuerazala langustinoz beteta ekarteban-da* (Aitak otarrainska ugari ekartzen zuen, eta isatseko mamia baizik ez genuen jaten, eta buru partea zakarretara; burkoaren azala otarrainskez beteta ekartzen baitzuen).

Otarrainska ugari izaten genuenez, berba hau ia beti pluralean erabiltzen genuen. Bakarra ez genuen inoiz jaten; beti dozenatik gora.

LÁNI

Artilea, ilea (“lana”, “estambre”). Koltxoiak egiteko behar izaten zen. *Koltxoin lani jotea jumbina gaur* (Gaur koltxoiaren ilea jotzera joan behar dut).

Jertseak egiteko ere behar izaten zuen gure amak; eta guk hortik hartzen genion apur bat pilotak egiteko.

LANPERNAK

Bagenekien *lanperna* estimazio handiko janaria zela; lortzeko zaila zen zerbait. Horregatik, ohiko zerbaitekin konformatzen ez zenari, *lanpernak* eskaintzen zitzaizkion ironiaz. *Papardoik eztozule nai? Zea ekarrikotzua zuri...! Lanpernak*” (Papardorik ez duzula nahi? Lanpernak jango zenituzke ezta!).

Baina, lanpernei aipamena egin behar genienean *pertzezik* esaten genuen. *Agirrek pertzezik ekarrikuz* (Agirrek lanpernak ekarri dizkigu).

LÁNPRI

Arrain bizkarroia (“pez parásito”, “lamprea”).

“Beste arraiñ andixai, (ixurdiai, leatzai, ballenai...) peata eoten da; aingiri moruku. Musturran azpiko aldin txupoi eukitten dau, bentosak morukuk. Da a ezta soltaten. Ixurdak ikustezin saltoka, da a antxe peata. Da azalin tatu kendu te marki laateotze. Iñoix atunetan-

da, lanpri urrin baebillen arraÑak eskapa etteban. Billurre-ba peateko. Da txarra ixatezan ori". (Basterretxea Irusta Jon).

(Beste arrain handiagoei, izurdeei, legatzei, baleei eta abarri erantsita egoten da; aingiraren antzekoa da. Muturraren azpiko aldean bentosak izaten ditu. Eta hura ez da erraz askatzen. Izurdeak saltoka ikusten ziren hura kendu nahian, baina, hantxe jarraitzen zuen erantsita. Azala urratu eta orbaina uzten zien. Hegaluzeetan genbiltzala *lanpri* hurbil bazebilen, arrainak alde egiten zuen, haren beldur izaten baitzen. Hori oso txarra izaten zen).

LANTESA

Lantesa ("berrugate"). Gorputz luze eta sendoko arraina. Lupiaren antzekoa, baina zapalagoa. Jateko ez da lupia bezain fina; beraz saltsan jatea hobe. *Lantesa baño naxa lupiñi* (Berrugeta baino nahiago lupia).

LANTXARRAPIDI

Motordun txalupa txiki azkarra ("lanchara rápida", "fueraborda"). *Saturranin igaxan gabizela lantxarrapida bi urreaturi* (Saturrararen igerian ari ginela bi txalupa motordun azkarrak hurbildu dira).

Lantxarrapidi txalupa azkarra zenez, abiadura handiaren eredutzat jotzen genuen, eta konparaketetan erabili. *Lantxarrapidipño abixara andixaua arturau* (Motordun txalupa azkarrak baino abiadura handiagoa hartu du).

LÁNTZA

1.- Abiadura hartu ("lanzarse a gran velocidad"). *Kalekutzin berutz lantza giñan, da bera alla giñanin ezin para. Mollantzir nai gendun jun, bañe Kofraxako burdiñezko ate aurea arte alla giñan* (Kale Gurutzean beherantz hartu genuen abiadura, eta behera heldu ginenean, ezin izan genuen geratu. Nasa Kalerantz hartu nahi genuen, baina, Kofradiako burdinazko atearen pareraino iritsi ginen).

2.- *Lantzata*. Abiadura handiz, ziztu bizian ("a toda velocidad"). *Kotxi lantzata etorren geuana* (Autoa abiadura handiz zetorren guregana). *Lantzata junde Kalekutzin berutz* (Abiadura bizian joan da Kale Gurutzean behera). *Eztatt ze ikusiraben bañe, lantzata urten dau* (Ez dakit zer ikusi duen baina, ziztu bizian irten da).

LANTZARI

Abiada indartsua, bultzada indartsua ("gran velocidad", "inercia"). *Gorutz zeozelan junde, bañe, beruzkun lantzari arturau demasa* (Gorantz nekez joanda, baina, beherantz ikaragarritzko abiadura indartsua hartu du). *Batelai lantzari emotzat eta bestekaldearte bixaldurot* (Batelari bultzada indartsua eman diot eta erreka bestekalde bidali dut).

LANTZÍN BAT

Noizetik noizera bat, noizean behin bat ("una/o de vez en cuando"). Testuinguru desberdinetan esanahi desberdina har dezake. *Lantzín txalopa bat etorten da arraÑaz* (Noizetik noizera txalupa bat etortzen da arrainaz). *Lantzín leatz bat ekarten dau* (Noizean behin legatz bat ekartzen du).

LANTZÍN BEIÑ

Noizean behin, noiz edo noiz, gutxitan ("de vez en cuando"). *Len sarri etorten zan. On, lantzín beiñ bakarrik* (Lehen maiz etortzen zen. Orain, noizean behin). *Lantzín beiñ ikusteot; bañe, gittittan* (Noizetik noizera ikusten dut, baina, gutxitan). Honen sinonimoa, *lantzin baten*. *Lantzín baten agertzen da kuadrilla* (Gutxitan agertzen da koadrilara).

LANTZÍN-LANTZÍN

Maiz, sarri, txitean-pitean (“a menudo”). *Pasteleixan biarrin asiranetik lantzin-lantzin ekarteozkuz pastelak* (Gozotegian lanean hasi denetik maiz ekartzen dizkigu pastelak). *Antxiñe negun lantzin-lantzin etteban edurre; on lantzin beiñ* (Antzina neguan maiz egiten zuen elurra; orain, noizean behin). *Emeteri lantzin-lantzin etortezku kontuk esatea* (Emeteri sarri etortzen zaigu kontuak kontatzera).

LANTZÓI

1.- Botakarra (“aguja”, “relanzón”). Ur azaletik gertu ibiltzen den arrain luze eta mehea; muturrean ezpata modukoa duena. Garai batean estimazio handirik ez zuen izaten. Sardatan ibiltzen da izurdeak atzetik dituela. *Ixurdak lantzoi jotzen daz* (Izurdeak botakarrari erasotzen ari zaizkio).

Garai batean, antxoatara edo sardinatara joaten ziren bezala, *lantzoitta* (botakarra harrapatzera) ere joaten ziren. *Bolintxe* deituriko sareaz harrapatzen zuten.

***“Lantzoittan ixurdakiñ ibiltten giñan; ixurdik atateban lantzoi. 1941in antxobik karu eiban, bañe, bai lantzoi-pe; lantzoi-be karu saldu zan. Lantzoittan bolintxin ibiltten giñan masixaz. Jun giñan beiñ, da kalma zurixe. Plati eruten gendun, plata bakararra. Jun giñan, da lantzoik salto emen da salto or. Ixurdaik ezebillen. Ortxe Plaiasun barruko egalín-ero, ortxe. Botaendun de berrotamar arru-ero atrapaenduzen. Gure attak, atrapa arrañe ta erril bat karua engotzala-ta, segixan saltzea. Kargata sekule-bez. Neu neuan platan. Kostaun-de ezeuan iñor. Mendixa-pe oztoztan ikustezin. Laga antxe neu te etorri zan arrañe saltzea. Enbarkabenin, abante emotzen da, “noa eteruz”, neuk. Nik señi einetzen bañe, beatu-bez iño-pe. An juntzin itxosun neu platan laata. Debako alturan zan ori, bañe, apartin; motorrak ordu bi bizittun ara allaten. Goxeko amarrak aldin emotzen abante, ta atsaldeko bostak arte ezin agertu. Da ni, antxe bakarrik. Lotan, eon, jan-bez da ixer-bez; neu bakarrik antxe. Etorri zinin bota ostabe, ta 40 arru-ero artuenduzen, da etxea. An geatu bagiñe, motorra-pe ez jasoteku euan an. Bañe, betiku: saltzea ariñ nai jun. Axe eukan gure attak”.* (Egiguren Badiola Hipolito).**

(Botakarratan izurdeekin jarduten genuen; izurdeak ateratzen zuen botakarra. 1941ean antxoak garesti egin zuen, baina, bai botakarrak ere; botakarra ere garesti saldu zen. Botakarratan *bolintxe* deituriko sare motaz aritzen ginen, apasta botata. Joan ginen behin, eta itsasoa barebare zegoen. Batel txiki bat eramán genuen, batel bakararra. Joan ginen, eta botakarrak salto hemen eta salto hor. Izurderik ez zebilen. *Plaiasun* deitzen zaion kala inguruan zen. Sarea bota eta berrogeita hamar arroba-edo jaso genituen. Gure aitak, arraina harrapatu, eta erreal bat garestia egingo ziola pentsatuta, berehala saltzera etorri behar izaten zuen. Txalupa beteta inoiz ere ez. Batelean ni nengoen. Aldamenean ez zegoen beste txaluparik. Geunden lekutik mendiak ere ozta-ozta ikusten ziren. Utzi ni hantxe eta arraina saltzera etorri zen. Arraina jaso zutenean martxan jarri ziren, eta “nora ote doaz”, pentsatu nuen. Nik egin nien keinua, baina, inork ez zuen begiratu. Ni batelean itsasoaren erdian utzi eta joan egin ziren. Deba parean zen hori, baina, oso urruti; txalupak bi ordu behar izaten zituen hara heltzen. Goizeko hamarretan joan ziren, eta arratsaldeko bostak arte ez ziren agertu. Eta ni hantxe, bakarrik. Lotan, egonean, ez jan eta ez ezer; ni bakar-bakarrik, hantxe. Itzuli zirenean, sarea bota berriro, eta berrogei arroba-edo hartu genituen, eta etxera. Han geratu izan baginen, txalupa bete-bete egingo genuen. Baina, betikoa: saltzera azkar joan nahi. Horixe zeukan gure aitak).

Ordun lantzoi-be ettezan fabriketan, eta lantzoiai enbirrixateakon buru kendu, gatza emon, da laga. Gero etten gendun, jarri neska bi alderdi banatatik, agarra atzamarrakiñ eta azala kendu. Maxeta plateretan erutezan, eta antxe ettezan fileti: olaik ebai eta filetik eiñ. Antxe neuaz eotezan biarrin Baraikuko andra bat. Eunero bajatezan Baraikutik filetea. Neu baño bixkat gaztia zan: Frantziske. Eoten giñan bixok mai baten azala kentzen. Atzamar puntak

eukitten genduzen odoletan, ordun guanteik-eta ezeuan-da”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Garai hartan botakarra ere kontserban egiten zen, eta botakarrari burua kendu behar izaten zitzaion, gatza eman, eta utzi. Gero egiten genuen, jarri neska bi alderdi banatan, heldu hatzekin eta azala kendu. Mahaietara plateretan eramaten zen, eta hantxe burutzen zen filetea: horrela ebaki eta xerrak egin. Hantxe nirekin jarduten zuen Baraiku baserriko emakume batek. Egunero jaisten zen Baraikutik filetera. Ni baino apur bat gazteagoa zen: Frantziske. Biok aritzen ginen mahai berean azala kentzen. Hatz muturrak odoletan izaten genituen, orduan ez baitzegoen eskularrurik edo babesgarririk).

2.- Ganora gabeko pertsona, arrain honekin konparatzen da. *Lantzoin itxuriauke orrek mutillorrek* (Ganoragabeko lotsagabea dirudi mutil horrek).

Zuzenean izenondo (adjektibo) moduan ere erabiltzen da: ganoragabeko lotsagabea, inuzente nazkagarria. *Ori beti ixan da lantzoï andi bat* (Hori beti izan da lotsagabe ganoragabekoa). Mutilari baizik ez zitzaion ezartzen adjektibo hau; neskari inoiz ere ez. *Lantzoï ixaleike bañe orrenbesteku ixati-be* (Ganoragabeko lotsagabea izan daiteke, baina, horretarainokoa izatea ez da erraza).

Toribio Etxebarriak badakar berba hau. “Lantzoya: Variedad de arenque. Se dice a imitación de los de Ondárroa, para calificar a una persona de sinvergüenza, de fresco, de atrevido. *Kendu zaittez ingurutik lantzoyori*”.

Arrain honek badu kidea, bere antzeko arraina: *akuli* (akula: “sargo picudo”). Sarri elkarrekin aipatzen dira bi arrain hauek: *lantzoï te akuli*. Horregatik, iraindu asmoz, norbaiti *lantzoï* dela esaten zaionean, berehala entzungo da erantzuna *akuli* aipatuz:

- *Zu lantzoï andibaza* (zu *lantzoï* handi bat zara).
- *Batte zu akuli* (zu, berriz, akula).

3.- *A la lánzoï*. Botakarraren erara, botakarra bezala. *Gaur attak sardiña andixak ekarrittuz, eta esan dau “a la lantzoï” garbittukottuzela* (Gaur aitak sardina handiak ekarri ditu, eta esan du botakarraren erara garbituko dituela).

Izan ere *lantzoï* (botakarra) era berezian garbitzen zuten arrantzaleek: ipini luze, aiztoarekin buruaren azpitik hasi eta hezuraren kontra kontratik buztaneraino xerra atera. Horrela bi aldeetatik: bi xerra luze. Beste arrainen bat horrela garbitzen denean, “*a la lantzoï*” garbitu dugula esaten da. Sardinak, adibidez, arrantzaleen artean parrilan erreta jan izan dira. Ordea oso handiak zirenean, “*a la lantzoï*” garbitu eta txapa gainean erreta jaten zituzten.

LANTZOÍ-BANARI

Lantzoï multzoa, botakar-sarda (“banco de agujas”). *Atzo, amentxe Deba kabran, eune zabalduaz batea topa gendun lantzoï-banari* (Atzo, hementxe, Deba parean, eguna zabaltzean lantzoï-sarda aurkitu genuen).

“Lantzoï atunai asko gustatengako. Janai berezixerau atunak lantzoï. A, lantzoï-banari zelako ederto juten dan atune atzetitabela! Lantzoik uri-pe eztau jotén atune atzetitorrenin; atune ubillke atzetizir. Atune ubillke, ta arkoirize letteik ikustezu. Lantzoik urai ixé ikutoi-pe eztotza etten; buztenaz bakarrik ikutu etteotza, eta ur azalin aidin juten da, esate bateako. Lantzoï-banarik olaik atune atzetitabenin zelako abixari eruten daben, batepaaki! Orrettei esateotzau lantzoï-banari”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Botakarra hegaluzeari asko gustatzen zaio. Jaki berezia du hegaluzeak botakarra. Lantzoï-sarda zein dotore joaten den hegaluzea atzetik duela. Lantzoïak urari ukiturik ez dio egiten hegaluzea atzetik datorkionean; hegaluzea, atzetik doakiola, zurrunbiloak sortuz. Hegaluzea zurrunbiloka, eta ostarkua bezala ikusten duzu. Botakarrak urari ia ukiturik ez dio egiten; buztanaz bakarrik ukitzen du ura, eta ur azalean airean joaten da, esate baterako. Lantzoï-sardak horrela hegaluzea atzetik duenean, nolako abiadura eramaten duen, batek jakin! Horri esaten diogu lantzoï-banari).

LAÑÚ

Lainoa (“niebla”, “neblina”). Zalantzarik ez dago garai batean erabiliko zutela, baina, aspaldian *gurmi* berbak jan dio lekua. Beraz, gaur egun berba hau soilik ez da entzuten, ordea, *urlaño* (*ur-laño*: egoera meteorologiko jakin batzuetan ur gainean eratzen den lainoa) geratu zaigu horren arrastotzat. Ikus *ur-laño*.

LAPANDILLI

Ondarroako auzo bakoitzeko mutiko taldea, lagun-taldea, koadrila (“pandilla”, “la pandilla”). *Kalandiko lapandilli etorriazku te arrike eizkue* (Kale Handiko mutiko taldea etorri zaigu eta harrika hasi zaizkigu). *Astilleuko lapandilli larreta junde Akilla* (*Astilleru* auzoko mutiko taldea *Akilla* mendira joan da San Joan bezperako sua egiteko laharrek jasotzera). *Gu Kanttopeko lapandillakuk giñan* (Gu, *Kanttope* auzoko koadrilakoak ginen).

LAPÁ-ZORRIXE

Artatsua (“quisquilloso/a”, “puntilloso/a”). *Lapazorrixera ori beroi* (Artatsua da hori edonola ere).

LAPÍ

1.- Lapa (“lapa”). *Besteik ix ezeuanin lapa-pe gozuk eotezile esateben zarrak* (Besterik ezean, lapak ere gozoak egoten zirela esaten zuten zaharrek).

Konparaketarako balio izan digu laparen irudiak. Harkaitzari gogor helduta egoten da, eta burdinazko tresnaren bat behar izaten da askatzeko. *Arek umik lapik atxiai morun agarrateotzan amai* (Ume hark lapak harkaitzari legez helduten zion amari). *Orreik bixok lapapaño peaua ibilttendi* (Bikote hori, lapak harkaitzari bezala, elkarri lotuta ibiltzen dira).

2.- *Lápak*. Lapak (“lapas”). Ezerezaren hurrengoa. Jateko ezer ez dagoenean aipatzen dira. *Lapak jan da lo engou* (Jateko ez dago ezer). Lapak ugariak izan dira beti, baina, zer jan gutxi izaten dute.

LAPIKOKU

Lapikokoa, eltzekaria (“potaje”, “cocido”). Guk osterantzekorik, lantzean behin baizik ez genuen jaten; gure eguneroko lapikokoa, babarrunak izaten ziren, ia beti gorriak. Dilista (lenteja), garbantzua eta horrelakoak, gutxitan. Horregatik gure amak *inddarrak* (indabak) soilik baino maizago esaten zuen *inddar lapikokuk* (babarrun gorriak). Hala ere soil-soilik ez ziren izaten. Odolki bat (*txikixe*) eta urdai zati bat (*andixe ez*) ere hantxe izaten ziren babarrun tartean. Babarrunak ez zuten ematen haserrerako biderik, eta urdaiak ere ez, baina, bai odolkiak. Oso zati txikia tokatzen zitzaigun. Jatekotan nahiago izaten genuen zati handia jan. Zati handia edo bate ere ez. Horregatik zozketa egiten genuen. Ikus, *au zeñentzat? Odolosteik ez bagatzun tokaten inddar lapikokuk jan da bela* (Baldin eta odolkirik tokatzen ez bazitzaizun, babarrunak jan eta ospa kalera).

LAPIKO TXÍKI

Barru txikia duena. Dakizkien kontuak ezin gorderik, lau haizetara zabalduz aritzen dena. Beti ere, dakiena esan ondoren honako hau erantsiko dio: *Iñoi ez esan-e!* (Inori ez esan, gero!). *Ori aiñdde lapikotxiki, andarrin juten da jakiñddaku batenbatei kontatea* (Hori oso barru txikikoa denez, ziztu bizian joaten da jakindako berria beste norbaiti kontatzera).

LAPIKU

1.- Lapikoa, eltzea (“puchero”). Lapikokoa egiteko ontzia. Sinonimoa: *topiñe*. *Lapiku ipiñixu sutan* (Ipin ezazu lapikoa sutan).

Esaten zaion guztiari erantzun “egokia” ematen saiatzen denagatik esaten zen: *Orrek lapiko guztintzakoauke tapi* (Horrek lapiko guztientzat du estalkia).

2.- Ume batzuk negar egitera doazenean, ahoa zabaldu eta beheko ezpainei lapikoaren forma ematen diote: *lapiku ipiñi*. *Lapiku ipiñirau te ontxe engorau near* (Lapikoaren forma ipini duenez oraintxe egingo du negar).

LAPITZE

Arkatza (“*lápiz*”). *Amak, lapitzik merkiena erosteko emoteozkun diru, bañe, karuenak aretteik urtetebeñ. Puntti zeixan apurtzeakuen, da puntti ataten, puntti ataten, lapitze zeixan gasta. Eun bittik beiñ amai diro eske lapitze erosteko* (Amak, arkatzik merkeena erosteko ematen zigun dirua, baina, azken finean garestienak haiek ateratzen ziren. Punta berehala puskatzen zitzairen, eta punta zorrozten, punta zorrozten, arkatza berehala gastatu. Bi egunetik behin amari diru eske arkatza erosteko).

Eskolan, idazteko hiru tresna erabiltzen genituen: *punteru, plumi* eta *lapitze*. Maisuak esaten bazizun, “*Arrizabalaga, al encerado*”, orduan, arbelera klarionaz idaztera. Baina, maisuak zure izena esatean hartzen zenuen sustoa ez zizun puska batean inork kentzen. Lapitzarekin batera *borraomi* (ezabagoma) behar zen, gauza asko aurrenekotik zuzen ez baitziren egiten. Batzuek zorrozkailua (*sakapuntti*) ere edukitzen zuten arkatzari punta zorrozteko. Guk labanaz ateratzen genion punta. Arkatzik onena: *Joan Sindel* (auskalo nola idazten zen). *Sakapuntti laatzaxun lapitzai puntti atateko* (Zorrozkailua utz iezadazu arkatzari punta zorrozteko).

LAPITZIN

Zorretan, koskan (“*en deuda*”). Antzinako egoeraz parekatuta gurea garai modernoa zen: dirudik gabe jeneroa *erostera* joan eta dendariak (*Goiko Torreko Luzianok*) arkatzez (*lapitzaz*) apuntatzen zuen zorra. *Lapitze* beti edukitzen zuen eskura: belarri ertzean, baina sokatxo batez blusa grisaren botoi zulora lotuta. Hark ez zuen arkatzik inoiz galtzen. Gure aitak esaten zuen: *Lelengo, koskan ibilli giñan da gero lapitzin; beti epetin* (Lehenik koskan ibili ginen, eta gero *lapitzin*; beti zorretan). Ikus *koskan*.

LAPRASTARI

1.- Irristada (“*resbalón*”). *Etxea natorrela frutazala zapaldu te laprastari eiñddot* (Etxera nentorrela fruta azala zapaldu eta irristada egin dut).

2.- *Laprastaraka*. Laprastadak emanez, irristadak emanez (“*dando resbalones*”). *Beie euan labana ta laprastaraka etorriga, nox jausiko* (Lurra zegoen irristakorra eta laprastadak emanez etorri gara, noiz eroriko).

3.- *Laprastaran*. Irristadan (“*resbalando*”). *Bart edur apurre eiñddau kontuxu; kali laban-labana euan da laprastaran juna Kalekutzin bera* (Badirudi bart elur apurra egin duela; kalea oso irristakorra zegoen eta irristadan joan naiz Kale Gurutzean behera).

LAPRASTEIÑ

Irrist egin, labain egin (“*resbalar*”). Sinonimoak: *laban eiñ, txirrist eiñ*. *Trirrist* berbaren ondoan indar handia hartzen du: *Trirrist eta laprast. Etxetik Kanttopea, trirrist eta laprast, or jausi tte amen altsa, labanaraka junga* (Etxetik Kanttope auzora, irrist eta laprast, hor erori eta hemen jaiki, irristaka joan gara).

LAPURRE

Ohoia, ebaslea, lapurra (“*ladrón/a*”). *Orreattik lapurrerala esaten dabe* (Hori lapurra dela esaten dute).

Hala ere, behin lapurreta egin duenari ez omen zaio lapurra deitu behar, sarri egiten duenari baizik. Bestalde, aukerarik izan ez duenagatik, ezin esan lapurra ez denik. Entzunda nago, aukera izan eta lapurretan egin ez duenagatik baizik ez dela esan behar “lapurra ez dela”.

“Jesus Txaketek kontateban, Indioaz-da, Blas Ulegorraz-da ibilli zala arrastin. Indio, lapur makala. Leatza ostu nai, te patroiai beatu te beatu. Eta artzea ixunin, patroik kala-ba, ta “eup!”; eta ezin artu. Blas Ulegorrak ostea, leatzai ondo beatu andixena apartateko, ta

apartatakun, patroiai ixetako beatubaik, enbarka ta enbarka. Maniobri errez ettenexeban arek. Da, beiñ olatteik, patroï zeozeta baja eizan kubiartzpire ta ostutako leatzak kubiartzpitan. Areik leatz guztik kubiarta ata ta tanbutxo gañin ipiñtako esan eixeban. “On bakotxak artziauke berana zeñddan”. Iñor atrebiu-bez artzen. Blasek, ostea, andixenak bi artu; bañe beste iño-pe. Ordun patroik esan eixeban. “Bueno Blasek artuttuz berik; orreik bestiok iñonak ezpari, orreik nebera”. Beste leatz guztik nebera, ta Blasek leatzik andixenak etxea”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Jesus “Txaket”ek kontatzen zuen, “Indio”rekin eta Blas “Ulegorra”rekin ibili zela arrasteko txalupa batean. “Indio” ez omen zen lapur trebea. Izan ere, zerbait lapurtzeko asmoa zuenean, patroïari begira hasten omen zen, hura zaindu beharrez, eta azkenean patroïak igarri egiten omen zion, eta ezin lapurtu legatzik. Blas “Ulegorra”k berriz, legatzei begiratu ondo handiena aukeratzeko, eta hautatzen zuenean, patroïari ezertarako begiratu gabe, hartu eta berehala ezkutatzen omen zuen. Hark maniobra azkar egiten omen zuen. Behin batean patroia txaluparen barruko aldera jaitsi omen zen eta ostutako legatzak ikusi omen zituen. Legatz haiek guztiak txaluparen gaineko aldera ateratzeko agindu. Honela esan omen zien: “Bakoitzak har ditzala bereak”. Inor ez omen zen mugitzen. Blasek berriz, bi handienak hartu. Beste guztiak geldik. Orduan patroïak: “Blasek hartu ditu bereak. Beste horiek inorenak ez badira, horiek hozkailura”. Hala, beste legatz guztiak hozkailura, eta Blas legatzik handienak hartu eta etxera).

LAPURRETI

1.- Lapurreta (“robo”). *Antiu-an-be eiben lapurreti: Amaberjiñi ostu* (Antiguan ere egin zuten lapurreta: Ama Birjina ostu).

2.- *Lapurretan*. Osten (“robando”). Batez ere honako aditz hauekin: *eiñ, ibilli, atrapa. Lapurretan beiñ eiñ dde bertan atrapa* (Lapurretan behin egin eta harrapatu). *Sarri lapurretan dabillena, beiñ eiñddabena baño erreza atrapakorabe* (Lapurretan sarri ari dena, behin egiten duena baino errazago harrapatuko dute).

LÁRGA

Laga, utzi (“dejar”). Batez ere izeba Klarari entzuten genion sarri. *Largaizue bakin orrei sariorei* (Utz ezazue bakean sare hori).

LÁRRAK

1.- Laharrak (“zarzas”). Berba hori erabili arren guretzat *larrak*, San Joan bezperako sutan erreko genuen guztia zen. Mendira joan eta ekartzen genuen guztiaz aparte, parean harrapatzen genuen oro. Beste kaleetakoek baino su handiagoa egin behar zenez, denak balio zuen sutarako. Gero, garbi ikusten genuen botatzen genuen guztia erretzen zela. *Larrak batzen ibilliga* (Laharrak biltzen aritu gara).

Beste inora joaten hasi gabe, gu *Kofrai Atzetik* batelean pasatzen ginen *Txori Erreka* aldera. Kaminora igo eta *Txori Erreka* inguruan egurra bildu, erreka jaitsi eta batelean pasatzen genuen gure auzora (*Kanttopera*). Arbola handiak batelari lotu eta uretan zehar eramaten genituen.

2.- *Larreta*. Laharretara. Maiatzean hasten ginen, eguraldia lagun, arratsaldero mendira joan eta sutarako gaia ekartzen. Egokitzen baldin bazen, arbolak ere bai. Inguruko baserritarrek bazekiten hori, eta haien begiak nahiz belarriak erne izaten ziren. Guretzako arriskua. *Larreta junga ta Akillako Antoniok segi eizku* (Laharretara joan gara eta *Akilla* baserriko Antonio atzetik etorri zaigu). Sasoi horretan arratsalde ugari ematen genituen laharretan: *gaur-be larretan ibilliga* (gaur ere laharrak biltzen jardun dugu).

LÁRRI

Soilik ez dugu erabiltzen, baina *estu* berba lagun duela bai: *estu te larri* (“en apuro”, “apurado/a”). *Sokamuturrak segi eitze ta estu te larri ibillire* (Sokamuturra atzetik joan zaio eta, estu eta larri ibili da).

LARRIXE

1.- Nazka, higuina (“asco”). Eman eta hartu egin daiteke. *Ikusteoten bakotxin larrixe emoteozta* (Ikusten dudan bakoitzean nazka ematen dit).

Larrixe artu. Nazka hartu. Honek egoera iraunkorragoa adierazten du. *Maxuai larrixe artu netzan* (Maisuari nazka hartu nion).

Atzizki bezala, *gonbitto* berbari (*gonbittolarrixe*) lotuta baizik ez dugu erabiltzen. *Gonbittolarrixe etorriazta bañe, auanta eiñddot* (Goragalea etorri zait baina, eutsi egin diot).

2.- *Larrixe etorri*. Botatzeko gogoa etorri, oka egiteko gogoa etorri (“sentir ganas de devolver”). *Aetteik usañak artuttuazenin larrixe etorriazta* (Usain haiek hartu ditudanean, oka egiteko gogoa etorri zait). Honen sinonimoa: *larrittasune etorri* edo *sentiu*. *Zuk kontazuzen guztik nik ikusi banittuzen, niri larrixe etorrikoaztan* (Zuk kontatu dituzun guztiak ikusi izan banitu, oka egiteko gogoa etorriko zitzaidan). *A gatzatu moruko gauzi jaten larrixe etorriaztan* (Mamiaren antzeko janari hura jatean goragalea etorri zitzaidan).

3.- *Larrittasune*. Goragalea (“arcada”, “nausea”). *A odola ta eskandalu ikusirotenin, larrittasune etorriazta* (Hainbeste odol ikusi dudanean goragalea etorri zait).

LARRITTU

Oka egiteko gogoa etorri (“tener nausea”). *An euazen usañakin larrittu einaz* (Han zeuden usainek goragalea eman didate).

LARRIZTU

Nazkagarria (“asqueroso/a”, “repugnante”). *Ori ezta sekule garbitzen. Zikin larrizto bata (bat da) ori* (Hori ez da inoiz garbitzen. Zikin nazkagarria da hori). *Ori mutilloi larriztuara...!* (Mutil hori nazkagarria besterik ez da).

LARROSETI

Begizta (“lazo”, “lazada”, “nudo que se deshace con facilidad”). Oinetakoen lokarria lotzeko egiten genuen (dugun) korapilo mota. Txikitan *larroseti* egiten ikastea lorpen handia izaten zen. *Larroseti* aditzera emateko Aulestin “*biztune*” berba entzun izan dut. *Larroseti solteakazu te oñetaku galdukozu* (Begizta askatuta duzu eta oinetakoa galduko duzu). *Larroseti etten ondioik eztozu ikasi?* (Begizta egiten oraindik ez al duzu ikasi?).

LÁRTZAK

Sasia (“matorral”, “maleza”). *Mendixan gabizela lartzeta jausi tte arantzak sartuaztaz* (Mendian genbiltzala, sasira erori eta arantzak sartu zaizkit). *Antiutik berutz gatozela lartzak ikusirouz eta masustak jaten eonga* (Antiguatik beherantz gentozela, sasia ikusi dugu eta masustak jaten aritu gara).

LASKA

Sokak edo antzekoak laxatu, erriatu (“lascar”).

“Arraiñ andi bat preso baakazu, bañe berak ten ettemotzu goor, ordun eziñddozu ekarri. Laska enbizu: eutsi bañe bixkat erriaten. Eta berak errie emoten dabenin, orduntxe ekarri. Askotan esaten da, “laska orrei”, bañe, laska, ten etten dabelako.

Laska, batte txikota-be. Txalopi atrakaten bazabiz, marraenin artuzu te patroik aiñddu ettetzu, “laska bixkat”, lekure alla arte, eta gerua esangotzu, “ontxe firme”. Laska ta firme”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Arrain handi bat preso baldin badaukazu, baina, berak tira gogor egiten badizu, orduan ezin duzu ekarri. Apur bat utzi egin behar diozu: eutsi baina, pixka bat lasaituz. Eta berak tiratzeari uzten dionean, orduantxe ekarri. Sarri esaten da “lasaitu”, baina lasaitu, arraina tiraka ari delako. Lasaitu, baita soka ere. Txalupa atrakatzen ari baldin bazabiltza, pataskan soka hartu duzu eta patroiak agindua ematen dizu, “lasaitu pixka bat”, dagokion lekura ailegatu bitartean, eta geroago esango dizu, “lotu orain”. Lasaitu eta lotu).

LASTAMARRAGI

Lastaira, lastamarraga (“jergón”). Lastoz edo malutaz eginiko koltxoia. Arrantzaleek malutaz eginikoa izaten zuten txalupan. *Kamañan lastamarragi eukitten gendun koltxoitzat* (Kamainan lastamarraga izaten genuen koltxoitzat).

LASTÍ

Nekoraren formako eta antzeko karramarroa. *Kirrixki* deitzen diogun karramarroak forma karratua du; hau (*lasti*) aldiz, obalatua izaten da. *Mari beruzkun lastatan ibilliga, bañe iru-lau bakarrik atraparouz* (Marea jaistean *lasta* deituriko karramarroak harrapatzen jardun dugu, baina, gutxi batzuk baizik ez ditugu harrapatu).

Marea igotzean urak hartu, baina, jaistean agerian geratzen diren erreka bazterreko ormetan eta harkaitz zuloetan bizi ziren karramarro hauek. Makila finez nahiz alanbrez zirikatu behar izaten genituen zuloetan gorderik zeuden *lástak*. Kanpora aterarazi, kontuz-kontuz heldu horzka egiten baitzuten, agin nagusiak kendu eta lata batera. Karrerak egin, eta azkenean su eman lata barruan.

LASTIMI

Lastima, pena (“lástima”). *Lastimi ixan da eueldi txarra etti. Gaur geunkan aukeri txibitta juteko* (Lastima izan da eguraldi txarra egitea. Gaur genuen aukera txipiroitara joateko). Izan aditzaren elipsia ere sarri egiten da. *Orrenbeste arraiñ eukitte, lastimi geu bixok bakarrik eoti* (Horrenbeste arrain edukita, lastima gu biok bakarrik egotea).

Maizenik *alu* eta *madarikatu* izenondoak (adjektiboak) lotzen zitzaizkion. *Lastima alu! Bixkat lenttua etorri baziñan arrañak erungo zenduzen* (Lastima alua! Apur bat lehenago etorri izan bazina, arrainak eramango zenituen). *Lastima madarikatu! Ontxe gola sartu baleu, partidu irabazi engoben* (Lastima madarikatua! Oraintxe gola sartu izan balu partida irabazi egingo zuten).

LASTÚ

1.- Lastoa (“paja”). Noizetik noizera behintzat ikusten genuen. *Kresala* tabernan sobratzen ziren janari hondakinekin, beraien etxe atzean, elizako korridorearen beheko aldean (*korreta zarran azpixan*) zegoen karkaban, txerria hazten zuten. Nahikoa gizentzen zenean bertan hil eta erretzen zuten lastoaz. Hantxe egoten ginen begira. *Antxe ikusten gendun illddako txarrix lastuaz erreten* (Hantxe ikusten genuen hildako txerria lastoaz erretzen).

2.- *Lastú atá*. Ugaritasuna eta oparotasuna adierazteko erabiltzen den lokuzioa. Testuinguru ugaritarako balio digu. *Atun sardi topa gendun de atunai lastu ata gentzan* (Hegaluze sarda aurkitu genuen eta ikaragarritzko hegaluze pila harrapatu genuen). *Atzo Larruskaiñen ixan giñan. Billottai lastu ata gentzan* (Atzo Larruskainen izan ginen. Sekulako bildots jana egin genuen). *Kiesik eiñgendun de bixamonin maxuk lastu atazkun* (Piper egin genuen eta biharamunean maisuak sekulakoak eman zizkigun).

LATERU

Kontserba fabrikari, emakumeen artean aritzen zen gizonezko bakarra. Mila eginkizun izaten zituen; besteak beste, latak gobernatu. *Maitobaneko fabrikako lateru, Rufino ixantzán* (Maria “Toba”ren fabrikako *lateru* Rufino izan zen). *Rufino lateru, gixon andixe zan. Beti txapela*

jantzitze. Bein-be ezan asarratzen; da beti biarrin (Rufino lateroa gizon handia zen. Beti txapela buruan zuela. Inoiz ez zen haserretzen; eta beti lanean).

LATÍ

Lata (“lata”). Kontserba fabriketan arraina (antxoa, txitxarroa, berdela, hegaluzea) sartzeko erabiltzen zen ontzia. Antxoari burua kentzera joaten ginenean, neurri eta forma guztietako latak ikusten genituen. *Atun latak eta antxoba látak beteta fabrikan ikusten genduzen* (Hegaluze eta antxoa latak beteta kontserba fabrikan ikusten genituen).

Dendetako erakusleihoetan denetarikoak ikusten genituen: piper latak, tomate latak, irasagar (“membrillo”) latak, oliba latak eta abar. Etxean, lata bakarra ikusten genuen: *menbrillo láti*. Beteta egoten zen, baina, ez *menbrilloz*, zapatak garbitzeko tresnekin (*lustre potuk, eskobillak, trapuk...*) baizik.

LATÍ EMÓN

Alamena eman (“dar la lata”). *Beonen bizikletirala ta eztala, jun dan amabost egunin onek umionek emoztan lati!* (Bere bizikleta dela eta ez dela, joan den hamabost egunean ume honek eman didan alamena!). *Onettek umionek emozta lati atsalde guztin neure ondun jarritte* (Arratsalde osoan nire ondoan eserita, ume honek ederra alamena eman dit).

LÁTIGO

Egurra, jipoia (“látigo”, “paliza”). Azentu eta guzti ahoskatzen zen: *látigo! Amak errixeti bakarrik eiztan. Atte ettea etorri zanin, latigo!* (Amak errieta baizik ez zidan egin. Aita etxera etorri zenean, egurra!).

Mutil bati esaten genion “*Látigo Negro*”; “*Euzkadi*” familiako Felixi. Orain ere horrela esango diote.

LATIÑE

1.- Bela bat. Txalupek atzeko aldean, popan, eramaten zuten bela. Baxurako txalupek ere, haizeak jotzen zuenean erabiltzen omen zuten lagungarri. *Atzeko latine* ere deitzen zioten.

2.- *Latiñeko pálu*. *Latiñe* zeritzon bela horri eusten zion haga: *latiñeko palu*. *Axik latiñeko palu apurtuzkun* (Haizeak *latiñeko palu* apurtu zigun).

LATIÑE JAKÍÑ

Argia izan, asko jakin (“saber latín”). *Orrek umiorrek latiñeaki (latiñe daki)* (Ume hori oso argia da).

LATÍUE

Zartailua (“látigo”). *Karruai agarrata gixuzela Arrokerok geu jotea eizku latiuaz, bañe ez gattu azarta* (Gurdiari helduta gindoazela “*Arrokero*”k ikusi, eta zartailuaz gu jotzeko ahalegina egin du, baina, ez digu eman).

Zaldi eta gurdi, herrian barrena garraiaketetan jarduten zuten gurdizainek eskuan zartailua (*latiue*) zutela ibiltzen ziren, atzetik gurdiari helduta joaten ginenoiz zartadaren bat emateko.

LÁTRU

Daratulua (“taladro”). *Ekatzu latru onettei olonei zulo batzuk etteko* (Ekar ie zadazu daratulua, ohol honi zulo batzuk egin diezazkiodan).

LÁTZA

1.- Latza (“áspero/a”). *Eskerrak beie latzaran, bestelan jaustenittan* (Eskerrak zorua latza dagoen, bestela eroriko nintzen). *Kali barrizturabe ta latz-latza laarabe* (Kalea berritu eta latz-latzen utzi dute).

2.- *Latzuni*. Berez latza ez den zerbaitek duen zati, gunee edo tarte latza. *Suabe-suabira, bañe amentxe ertzin dauke latzuni* (Leun-leuna dago, baina, hementxe ertzean du gunee latza).

LAU

1.- *Lau* (“cuatro”). *Gure sasoiñ lau pezeta ezan asko domeki pasateko, bañe, gitxi-bez* (Gure garaian lau pezeta ez zen asko igandea pasatzeko, baina, gutxi ere ez).

Guk abesten genituen bi kantatan behinik behin agertzen zitzaigun zenbaki hau: “*Lau, lau, lau, sardiña makallau*”. “... *iru kolkua bete diru, lau ikomelau*...”. Ikus, *bat* (BAT, 1).

Joko, jolas nahiz lehiaketa zenbaiti hasiera emateko bi eratara kontatzen genuen: “*bat, bi tte iru*”, edo “*babirulau*” azkar-azkar esanda. Horrelako egoeretan kontatzen *lauraino* baizik ez ginen heltzen. Ikus, “*bat, bi, iru*” (BAT, BI, IRU, 1 eta 2).

2.- *Lau patan*. Lau oinean (“a cuatro patas”). Ume txikia, hankak eta eskuak lurrean dituela dabilenean esaten da “*lau patan*” dabilela. Oinez ikasi orduko horrela ibiltzen ginen, eta oinez ikasi eta berehala ere bai azkar joan nahi genuenean. *Oñez baaki, bañe, ariña jun nai dabenin lau patan asten da. Abixara andixin juten da lau patan* (Oinez badaki, baina, azkarrago joan nahi duenean lau oinean hasten da. Abiadura handian joaten da lau oinean). *Zu baño zarraua ixango ena ba! Ni eskolan asi nittanin zu ondioik lau patan zebizen* (Zu baino zaharragoa ez naiz ba izango! Ni eskolan hasi nintzenean zu oraindik lau oinean zenbiltzan).

3.- *Lau kato*. Oso jende gutxi (“cuatro gatos”). Jende gutxi parte hartu duela nabarmendu nahi denean erabiltzen da lokuzio hau. *Orreik pentsateben frontoi abarrotata eongozala. Ze kontu-te lau kato baturi* (Horiek uste zuten frontoia lepo beteta egongo zela. Baina, oso jende gutxi elkartu dira). *Alako kontzierto ederra ixan da, bañe, lastimi! Lau kato eongaz entzuten* (Halako kantaldi ederra izan da, baina, lastima! Oso jende gutxi egon gara entzuten).

LAU ANAIK

Baxurako txalupa baten izena; berdea zen. Familiako partaideak, berriz, *Lauanaiakuk*. Lehenik, lemazain Eujenio Etxaburu ibili zen, eta azken aldera Kepa. *Lau Anaiak* bat kendu zutenean, beste *Lau Anaiak* egin zuten.

LAUDEMIÑE

Ume txikiek izaten zuten gaitza. Aho guztia zuri zutela, jan ezinik egoten ziren. *Laudemiñe eukitteben umik, ezin janda eotezin de peni emoteben* (*Laudemiñe* zeritzon gaitza zuten umek, jan ezinik egoten ziren eta pena handia ematen zuten).

LÁUE

Laua, ordeka (“llano”). *Ondarruaz konparata Zarautz lauera* (Ondarroaz parekatuta Zarautz laua da). *Au ingurua lau-lauera* (Inguru hau guztiz laua da). Beste zenbait lekutan “ordoki” erabiltzen dute, Zarautzen berriz “ordeka”

LAÚNE

1.- *Laguna* (“compañera/o”, “amiga/o”). Era askotakoak izan daitezke: *kuadrillako laune, soldau laune, eskola laune, mutil laune, neska laune. Jonen soldau launeralata etorrire ketaxar bat Jonen preuntin* (Jonen soldadu laguna dela esanez etorri da getariar bat Jonetaz galdezka).

Binaka erabiltzen ziren oinetako edo galtzerdiei zegokienez ere baliatzen ginen berba honetaz. *Galtzerdi bat toparot, bañe, laune falta* (Galtzerdi bat aurkitu dut, baina, laguna falta).

2.- *Pertsona* (“persona”). *Bazkaltzeko asmuaz ogei laun etorriga* (Bazkaltzeko asmoz hogeia etorri gara). *Ez gendun pentsaten orrenbeste laun ixango giñanik* (Ez genuen uste hainbeste izango ginenik). *Laun asko baturi* (Jende asko elkartu da).

3.- *Launak*. Lagunak (“compañeras/os de cuadrilla”). Koadrila bereko kideak. *Zure launak arutz eiñddabe* (Zure koadrilako lagunak harantz joan dira). *Gure launak Maiñelan batzendi* (Gure lagunak *Mariñela* tabernan elkartzen dira).

LAÚN EIÑ

- 1.- Adiskidetu (“hacerse amiga/o”). *Beti asarratute eon bizue ala? Zueik nox enbizaze laun ba?* (Beti haserretuta egon behar al duzue? Zuek noiz adiskidetu behar duzue?).
- 2.- Lagun egin (“hacer compañía”). *Domeka arratsalde guztin etxin bakarrik eonbizan da laun ettea juna* (Igande arratsalde osoan bakarrik egon behar zuen, eta lagun egitera joan natzaio).

LAUNTASUNE

Laguntasuna (“ayuda”). *Bixen artin ixte berreun urteaue, eta bakar-bakarrik geaturi. Orreik launtasune birdabe* (Bien artean ia berrehun urte dituzte, eta bakar-bakarrik geratu dira. Horiek laguntasuna behar dute).

LAUNTZARRA

Komodin lez erabiltzen ditugun berben artean dugu hau ere: *prima, primo, laun, txikiñe, launtzarra. Pozik junde launtzarra* (Pozik joan da adiskidea). Hitzez hitz: lagun zaharra. Beste inori ez diot entzun izan, baina, amak kontatuta dakit beraien garaian maitalea, hots, ezkutuko amorantea, (*keridu, keridi*) adierazteko erabiltzen zela berba hau. *Orrek Mutrikun dauke launtzarra* (Horrek Mutrikun dauka maitalea).

LAUNTZI

Laguntza (“ayuda”). *Orreik diru sobreaue, bañe launtzi falta* (Horiek dirua soberan dute, baina, laguntza falta). *Gaur goxin a biarra amaitzeko baten-baten launtzi bikou* (Gaur goizean lan hura bukatzeko norbaiten laguntza beharko dugu).

LÁUREN

Laurden (“cuarto”). Orduaren laurdena adierazteko hau (*lauren*) eta *laurenak* erabiltzen dira. *Amarrak eta lauren* (Hamarrak eta laurden). *Beatxixak eta laurenak* (Bederatziak eta laurden).

LAURENA

- 1.- Laurdena (“un cuarto”). Zatitu daitekeen zerbaiten laugarren parte. *Koliñetin laurena zeu bakarrik garbittuzu, eta beatu on ze geatzen dan* (Tartaren laurdena zuk bakarrik jan duzu, eta begira orain zer geratzen den). *Sagarran laurena emoztaxun* (Eman iezadazu sagarraren laurdena).
- 2.- *Laurenan laurena*. Oso gutxi, ia ezer ere ez, laurdenaren laurdena. *Zatixe eskeñi te laurenan laurena emozta* (Zatia eskaini eta txiki-txikia eman dit).

LAUSOTU

Lausotu (“nublarse la vista”). Beti ere begiei dagokienez. *Jun dan aspaldixan, goxin esnatueran beixak lausotute eukitteottuaz. Gero segixan argitzeataz, bañe, esnatueran txarto pasateot* (Aspaldi honetan, goizean esnatzerakoan begiak lausotuta izaten ditut. Gero berehala argitzen zaizkit, baina, esnatzean gaizki pasatzen dut).

LAUTARI

Lautada, ordeka (“llanada”, “llanura”). *Areneko baserri ondun lautara ederrataz* (Haien baserri inguruan lautada ederrak daude). *Oñez ibillteteo aldatza baño naxa lautari* (Oinez ibiltzeko aldapa baino nahiago ordeka).

LA VERDAD PURÍSIMA

Umeen artean eztabaida sortu eta arazoa argitu nahi zenean, Jainkoa lekukotzat hartu eta juramentua egiten zen: bi hatz erakusleak gurutzatuta ezpainetan ezarri, eta ahoaz zarata eginez ezpainetatik askatzen ziren bortizki. Mutilen artean “*Komaidios*” esaten zen. Nesken artean, berri, “*La verdad purísima*” zen formula. *Ez siñistu nai ezpozu, bañe au egixera: la verdad*

purísima (Nahi ez baduzu ez sinetsi, baina hau egia da: *la verdad purísima*). Zenbat eta gezur handiagoa, orduan eta juramentu sendoagoa!

LAZTANA

1.- Musua (“beso”). *Iñon aurrin arek laztanik eztotzan emongo andriai* (Inoren aurrean hark ez zion musurik emango emazteari).

2.- Maitea, laztana (“cariño”). Amek umeentzat gordetzen zuten hitz gozoetariko bat. *Neure laztana, eixu-ba lo* (Nire laztana, egin ezazu bada lo). *Negarrik ezexu eiñ! Ze naizu laztana?* (Ez ezazu negarrik egin! Zer nahi duzu laztana?).

LAZTASUNE

Laztura (“aspereza”). *Onek mantionek laztasuneauke* (Tapaki honek laztura du). *Laztasuneaukenak gozotasunik eztau eukitten* (Laztura duenak gozotasunik ez du izaten).

LÁZTU

Leuna zena latz bihurtu (“volverse áspero/a”). *Onek beionek len sekulako brillu eukan, bañe aspaldixan laztu eiñdde asko* (Zoru honek lehen sekulako distira zeukan, baina, aspaldi honetan oso latz bihurtu da).

LAZUNE

Lazuna, korrokoia (“muble”, “corcón”). Arrainen artean ñabardura ugari izaten dira, eta bai izenetan ere. Guk hiru izen behinik behin baditugu familia honetako arrainei deitzeko: *lazune*, *kostalazune*, *urroskola*. Errekan, ur zikin samarrean ibiltzeko joera du. Harrapatu egiten genuen, baina, jan ez. Gure artean ez zuen estimazio handirik. Lupiaren kolore eta formako arraina; baina, ezkatak modu desberdinean izaten ditu.

Tomas “*Latxanbre*” zen lazunetan oso abila. Egunean zehar ontzikada handiak harrapatzen zituen. Beti entzun izan dugu Frantziara saltzen zituztela, han estimazio handia zuelako. *Gure eta inguruko etxitan bentzat lazunik ezan sekule jaten* (Gure eta inguruko etxeetan behinik behin, korrokoirik ez zen sekula jaten).

Artikurik gabe berba hartuz gero (*lazun*) bukaerak *Asun* (*Asunción*) izenarekin errimatzen zuen. Guk ezin horrelako aukerarik galdu parean topatzen genituen “*Asun*” guztiei burla egiteko: *Asun, Asun, Asun, popan zazpi lazun*. Norbaitek ezagutu eta gure amari kontatzen bazion, *zintta dantzi* (egurra).

LEATZA

1.- Legatza (“merluza”). Arrain zuri estimatua. Garai batean, *leatza* deitzeko hiru kilotik gora behar zuen izan; orain ere berez horrela da, ordea, bi kilo eta erdi duenari ere erraz esaten diogu leatza, nahiz eta *mediani* izan. Beraz, legatzetik behera, pixuaren (neurria) arabera honako hauek dira: *mediani*, *gordi*, *korrienti*, *popularra*, *karioki*, *krezidi*, *karioka-kariokilli*, *karioki* eta *antxobilli*. *Antxobilli*, hots, legatz kumea, txikiena, harrapatzea gaur egun debekatuta dago. *Peskadilli* berba berriz, ez da neurri edo pisuaren arabera, generikoa baizik.

Jaten duguna emea izaten da. Arrak forma ere desberdina du: estua eta luzanga. Legatz arrak, itsasoan bizirik dabilen bitartean zerbitutarako balio du: emeak ernaltzeko. Behin harrapatuz gero, ez du ezertarako balio; jateko ez behinik behin. Gure sasoian, gaixoei arrain zuria, legatza, agintzen zien sendagileek. Arrainik garestienetakoa zen; arrainen artean errege. Orain berriz, txitxarro handiak edo oilarrak, legatzak baino prezio handiagoa egiten du.

Bigarren munduko gerra garaian, Frantziako kostara parean legatz ugari zegoen lekuetan, gerra zela eta debekaturik zegoen arrantzan egitea. Horregatik, gerra hori bukatu zenean (1945), joan hara eta txalupak legatz bezalako betetzen zituzten. Gerra garai horretan (1939-1945) dirudienez ikaragarri ugaltu zen arraina, eta legatza batik bat. *Sasoi baten leatz asko atrapatezan. Bañe aspaldixan gittitu eiñdde* (Garai batean legatz ugari harrapatzen zen. Azken urteetan, ordea, asko gutxitu da).

Gure garaian legatza, gehienbat arrasteko txalupek harrapatzen zuten, baina, aurretik, kordarekin, kaletan ere harrapatzen zen.

Legatzak, mami gozoa izateaz aparte, beste gutizia batzuk ekartzen zituen jatekoak: *leatzurdallak, leatzarbixak, leaz-kokotxak, leazburuk*. Gu, pobreak izaki, bagenuen gure aldeko esaera bat, *leatza* aipatzen zuena. Ikus, *aberatsa*.

2.- Mozkorra (“borrachera”). *Atzo Iñakik zelako leatza ekarren! Balantzaka etorren* (Atzo Iñakik sekulako legatza zekarren. Balantzaka zetorren).

LEATZARBIXAK

Legatzaren arrabak, arbiak (“huevas de merluza”). *Leatzarbixapaño leatza bera sarrixa jaten gendun* (Legatzaren arrabak baino legatza bera maizago jaten genuen). Ikus, *arbixe*.

LEATZERU

Legatzetan propio aritzen den (zen) txalupa (“merlucera”). Gu txikiak ginenean ikusten genuen arrasteko txalupek nola ekartzen zuten legatza beste arrain mota ugariaren artean. Ordea haiek ez ziren *leatzeruk*. Legatza baino harrapatzen ez zuten baxurako txalupei deitzen zitzaaien horrela.

“Flota erdixe Bermion leatzeru zan. Amen leatzeru zan Agirre, Salvador Motxallineku. A ibiltzezan leatzetan, bañe, enjeneral urabarrixan. Eta besti ibilli zan Gure Argia, Anjel Burgoa, Ollo. Anjel ibilli zan urtitan. Andixeik jubila zan a; eta bera jubila zanin galduzan alaku”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Garai batean Bermeoko txalupa erdiak legatzetan aritzen ziren. Ondarroan, *leatzeru* zen Agirre, Salvador “*Motxallli*”ren itsasontzia. Hark legatzetan jarduten zuen, baina, batez ere udaberrian. Eta beste txalupa legatzetan aritu zena, *Gure Argia*, Anjel Burgoa “*Ollo*”ren itsasontzia. Anjelek urte luzeetan jardun zuen. Horretan ari zela jubilatzen zen; eta berak erretiroa hartu zuenean galdu zen ofizio edo espezialitate hori).

LEATZURDALLAK

Legatzaren urdailak (“estómagos de merluza”). Baina, noski, jateko zirenean, batekin ez zegoen ezer, horregatik pluralean (*leatz-urdallak*) heltzen zitzaigun berba belarrietara. Noizetik noizera etxean ere jaten genituen. Baina, horrelakoak, sarri, arrantzaleek lagunartean jaten zituzten. *Jose Tokaiok ekarrizkuz leatzurdallak eta afafe enbiou Kresalan* (Jose “*Tokaio*”k legatz urdailak ekarri dizkigu eta afaria egin behar dugu *Kresala* tabernan). Ikus, *urdalle*.

LEAZBIZARRAK

Legatzaren kokotxak (“cocoas de merluza”). *Leazkokotxak* berbaren sinonimo hau ez da hain maiz erabiltzen, ordea, arrantzaleen ahotan entzutea ez da hain harrigarria. *Gaur afattan leazbizarrak jan biouz* (Gaur afaritan legatzaren kokotxak jan behar ditugu).

LEAZBURU

Legatzaren burua (“cabeza de merluza”). *Leazburuk patatakiñ ederrak ixatendiz* (Legatz buruak patatekin ederrak izaten dira). Legatzaren ezer ez zen botatzen.

Gure aitak (Antonio “*Saasta*”) honako era hau zuen legatz-burua prestatzeko:

“Leatz-buru egositte neutzako. Garbittu ondo ta beixak kendu. Lapiko baten ipiñi ure, gatz asko, kipula erdi bat tatotute, orixun bixkat, beakatz atal bi ero iru, eta biñagrin bixkat. Leatz-buru sartu eta ipiñi sutan. Irakitten asten danetik amar bat minuture eiñddera. Ata fuente batea uripaik. Sartañan ipiñi orixu naiku. Lau ero bost beakatz atal txikittute bota, eta ipiñi sutan; pikantin bixka-pe ondo etorten da. Beakatz gorritzen danin leatz-buruai gañea bota. Ardaun bixkateaz gozu eoten da”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Legatz-burua egosita niretzat. Garbitu ongi eta begiak kendu. Lapiko batean ura ipini, gatz ugari, tipula erdi bat zatituta, olio apur bat, berakatz atal bi edo hiru, eta ozpin pitin bat. Legatz-burua sartu eta lapikoa sutan ipini. Irakiten hasten denetik hamarren bat minutura eginda dago.

Erretilu batera atera urik gabe, lehor. Zartaginean olio dezente ipini. Lauzpabost baratxuri atal txikituta bota, eta sutan jarri; pikante apur bat ere ondo etortzen zaio. Berakatzat gorritzen denean, legatz buruari gainera bota. Ardo apur bat lagun duela, gozoa egoten da).

LEAZKOKOTXAK

Legatzaren kokotxak (“coco-chas de merluza”). Bakailaoarenak ere jaten ziren, baina, aukeran nahiago legatzarenak. *Leazkokotxak, eukiezkio preparati ezta gatxe* (Legatz kokotxak edukiz gero, prestatzea ez da batere zaila).

LEDÍU

Irakurri (“leer”). Bergara aldean *leidu*; Aulestin ere bai. Gipuzkera nagusi den alderdietan berriz, *letu*. Guk ostera, *lediu* (*leriu* ere entzun daiteke). Irakurtzen, uste dut, *Mojetan* ikasi nuela, noski, gaztelaniako alfabeto, hitz eta testuekin. Garai hartako metodoaz: “*eme, a (m + a): ma; eme, e (m + e): me*, eta abar. “*Ma, me, mi, mo, mu...*”. Etxean zeuden abesti libururen bat, kanta paperen batzuk eta santuren baten bizitza edo bederatzi hurrena izan ezik, irakurtzen genituen gainontzeko testu guztiak gaztelaniaz. Noizbehinka, “jakintsu” edo garbizalaren batek *lediu* berba entzuten zigunean, “*lediu ezta esaten, irakurri baño*” botako zigun aldamenetik, behar bezalako euskaltzaleak ez ginela-edo adierazi nahirik.

LEGÉ ZARREKU

Antigoalekoa, usadio zaharraren aldekoa, moda berrien kontrakoa (“anticuado/a”). *Gure atte lege zarrekure; modako gauzak ez ekarri arei* (Gure aita antigoalekoa da; hari modako gauzarik ez ekarri).

LEGRAMU

Konparaketetan baizik ez dugu erabiltzen. *Legramu baño baltzaua euan eskatza* (Sukaldea, *legramu* baino beltzago zegoen). *Legramu* zer den! Arrastorik ere ez.

LEJIA

Lixiba (“lejia”). Garai hartan emakumeentzat produktu ezin hobeia, zenbait arropen, eta etxeko zoruko oholari garbi usaina emateko eta kolorea ekartzeko. Gizonek *masixe, karnati, apaxu* eta *treñe* behar zituzten itsasora joan eta arraina harrapatzeko, eta emakumeek, beste zenbait trena eta produkturen artean *lejia*.

Lejia beirazko botila berdeetan banatzen zen, eta saldu ere bai. *Guk Andoni Olea ikusten gendun karretilliaz lejia partiuten, bañe ordun ez genkixen lejia berak ettebanik; ori gerua jakinddou. Maunezko prakapai ikusten geuntzazen lejiaz zikinddute, bañe, berak ettebanik burutik pasa-bez* (Guk Andoni “*Olea*” ikusten genuen eskorgarekin lixiba botilak banatzen, ordea, orduan ez genekien lixiba berak egiten zuenik. Hori geroago jakin dugu. Mahoizko galtzak bai ikusten genizkion lixibaz zikinduta, baina, berak egiten zuenik burutik pasatu ere ez).

Guk edozein lekutan, baldin eta botilaren bat hutsik edo erdi hutsik harrapatzen bagenuen tragoa egin behar. Lixiba botila ongi ezagutzen genuen, eta amak mila bider esan ere bai lixiba arriskutsua dela eta kontuz ibiltzeko. *Eun baten, akordatena, karboneri zabaldu te lejia botilli erdi utsik. Jonek artzen dau botilli tte dzanga lejiai. Ama konturatu zanin emotzan naidanbeste esne, ta ezgakon ix-be pasa. Esni eran ezpaleu barru guzti errekotzan* (Egun batean, gogoan dut. Ikatz-tokia zabaldu eta lixiba botila erdi hutsik. Jonek hartu botila eta tragoa lixibari. Ama konturatu zenean esne pila edanarazi zion, eta ez zitzaion ezer gertatu. Esnea edan ez balu barru guztia erreko zion).

LEKATXO

Lekeitio. Bizkaiko kostan Gipuzkoatik hasi eta bigarren herria. Nahiko hurbil zegoen baina, gu ez ginen hara ezertara joaten; beraiek ere ez Ondarroara. Arrantzaleen artean harremana izaten zen, eta lehia ere bai franko. Hori bai, itsasoan behar zenean, elkarri lagundu.

Txikiak ginenean, eta geroago ere, estropadetako bertsoak entzuten genituen helduen ahotan. Jose “Brontxe”k 1926an, ondarrutarrek irabazi zutenean, jarritako bertsoetako ahapaldi batek honela dio:

*Lekeitio ortan omen zeukaten
Fiestak preparatuta
Ondarrutarrak baldin badatoz
Donostiatik galduta
Iru korrida eiteko asmuhan
Dirua ere batuta
Zezen jaubia bialdu dute
Bere zezenak artuta*

Orduan, entzun eta besterik gabe egiaztat hartzen genuen bertso horiek zioten guztia. Izan ere bertsolariak berak lehen ahapaldiko azken lerroetan honela dio: “*Naiago nuke pasau bezela / Zuzen kontako banitu*”. Horrela aurkeztuz gero ez zegoen zalantzan jartzerik. Ordea goiko ahapaldiari zorrotz begiratzen hasten bagatzaizkio, berehala sortzen zaigu duda, izan ere, berak dio “*Lekeitio artan omen zeukaten*”. “**Omen**” horrek gauza asko adieraziko lituzke; besteak beste, segurtasunik eza. Bertsolaria horren lekuko izan balitz ez zuen “**omen**” hori erabiliko.

Gaur egun, pentsatu beharko dugu, herrien arteko ezinikusia edo lehia hor zegoela. Beste gauza bat da, bertsolari ondarrutar batek bertsotan kontatzen duen guztia hitzez hitz horrela gertatu zela sinestea. Oraindik ere okerragoa litzateke, bertsolariak esan duelako egia dela pentsatzea. Dena den, azterketa sakonagorik gabe, bertsolariak dioena, zehaztasun guztiak barne, ezin sinetsiko dugu, ukatu ere ez; baina, zalantzan jarri bai.

Bertso horietatik garbi atera dezakeguna: Donostiako estropada hura ondarrutarrek irabazi zutela (beste iturri batzuetatik ere egiaztatu daiteke) eta lekeitiarrek, ondarrutarrekiko “ezinikusia” medio, seguru asko ez zirela asko poztuko. Hortik aurrera...! *Batepaaki!!*

Geroago jakin dut, lekeitiarrek ondarrutarroi *ondarrutar lantzoik* esaten digutela. Eta ondarrutarrok lekeitiarrei, *potxua*. Ikus, *lantzoi*.

Gose garaian lekeitiar emakume batek, ezertxo ere ez zuela, lagun bati agertu zion borondatea, eta lagunak eman zion ironiaz betetako erantzuna kontatu zidan nire amaginarrebak (Benigna Lasuen Urkidi, aulestiarra):

- *Suripe eztaukodalez, orixu baneuko, auzotik ekarri sartena ta emongo neuskixu.*
- *Olee! Eskerrik asko! Obe dogu jan barik janda baño!*

LÉKU

1.- Lekua (“sitio”, “lugar”). *Amen ezta leoik eta guazen arutzattua* (Hemen ez dago lekurik eta goazen apur bat harago).

Bere esanahi arruntaz aparte, hitz elkartuen osagai gisara azaltzen zitzaigun: *biarleku, Artaleku, ezkutaleku, jarreleku, pasaleku...*

Mugagabea, deklinabideko hainbat kasutan erabiltzen dugu urruntasuna adieraziz. *Zuk esazu bertan euala, bañe, lekutan euan* (Zuk esan duzu bertan zegoela, baina, lekutan zegoen). *Bartzelona? Lekuta junbiza medikuana* (Bartzelonara? Lekutara joan behar duzu sendagilearengana). *Pauso bete birin dala esazu, bañe, lekutan da a bera!* (Oso hurbil dagoela esan duzu, baina, hura lekutan dago).

2.- *Léku eñ*. Lekua egin (“hacer sitio”). *Mundu guzti tente euan, bañe, Mirenek, eurak estuttua jarritte, leku eizte* (Jende asko zegoen zutik, baina, Mirenek, beraiek estuxeago eseri eta lekua egin dit). *Lelengo ordezkoi ibilli zan, bañe, atzanin antxe tallarrin eiban leku* (Lehenik ordezkatzek egiten aritu zen, baina, azkenean tailer hartan egin zuen lekua).

LEKUTAKO AMANIN

Tokitan, urruti baino urrutiago (“muy lejos”). Honen sinonimoa, *amaneko lekutan*, sarri samar entzun izan dut, eta erabili ere bai. Aldiz, lokuzio hau, “*lekutako amanik*”, Domeka Markuerkiagari baino ez diot entzun.

“Bittor Xauk antxobak prepara zittuzen. Gustoa jan genduzen guk Malagaku-pe. Mediterraneoko antxobi eztala ona bañe... areik, atrapata segixan gozuk euazen. Eta diar eiztan Batistak: “Domeka, diarrez dakazu batenbat”. Diarrez? Ordun bateixi kargaten zaati atateban da eineban deskoneta; eta entzuneban neu-pe beran diarra. Erantzunetzanin: “Amengaz –esaztan- Cadizko bertan baxan”. “Lekutako amaninzaze, Cadizko baxan bazaze. Ondiok guk berreun milla faltarouz orra-e!”. Aide ta aide, aide ta aide... alla giñan beñobeiñ”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Bitor “Xagu”k antxoak prestatu zituen. Gustura jan genituen guk Malagakoak ere. Mediterraneoko antxoa ez omen da ona, baina... harrapatu eta berehala gozoak zeuden. Eta Batistak deitu zidan: “Domeka, norbait deika ari zaizu”. Deika? Orduan, bateria kargatzen ari zenez, zarata ateratzen zuen, eta deskonektatu egin nuen; eta nik ere entzun nuen bere deia. Erantzun nionean: “Hemen gaude -esan zidan- Cadizko baiian bertan”. “Lekutan zaudete, Cadizko badian bazaudete. Oraindik guri, horra heltzeko berrehun mila inguru falta zaizkigu”. Joan eta joan, segi eta segi... heldu ginen halako batean).

LÉLEN

Aurrena (“primero/a”). *Lelen bera etorrire* (Aurrena bera etorri da). *Bizikleta karreraren lelen Barrutia ixan da* (Bizikleta karreraren aurrena Barrutia izan da). *A zelako endreru! Azkan etorri te lelen jarri* (A zelako iskanbila! Azkena heldu eta aurrena jarri).

LELENGO

Lehendabizi, lehenik (“primeramente”, “en primer lugar”). *Lelengo ensaladi jangou, eta gero zopi* (Lehendabizi entsalada jango dugu eta gero zopa). *Lelengo musiki entzungou, eta gero lediu* (Lehenik musika entzungo dugu, eta gero irakurri).

LELENGOKU

- 1.- Aurrenekoa, lehenengoa (“el/la primero/a”). *Besti-pe goxa ibilliri, bañe, lelengoku bera ixan da* (Besteak ere goiz ibili dira, baina, lehenengoa bera izan da). *Premixu lelengokuai bakarrik emotze* (Saria aurrenekoari baizik ez diote eman).
- 2.- *Lelengokun*. Lehenbiziko ahaleginean, lehenbizikoan (“en el primer intento”). *Penalti bi botattuz. Lelengokun eztau sartu, bañe, biarrenin bai* (Bi penalti jaurti ditu. Lehenbiziko ahaleginean ez du sartu, baina, bigarrenean bai).
- 3.- *Lelengokutaku*. Lehenengotakoa (“uno/a de los/las primeros/as”). *Lelen ezta sartu, bañe, lelengokutaku ixan da* (Aurrena ez da sartu, baina, lehenengotakoa izan da).
- 4.- *Lelengokutan*. Hasierako saioetan, hasieran (“al principio”). *Lelengokutan ezaban azartaten, bañe gero bai* (Hasieran ez zuen asmatzen, baina, gero bai). Sinonimoa: *lelengutan*.

LELENGOTIK

Ezer baino lehen (“de entrada”). *Lelengotik kanbixakou ori maxoi, eta bestiok gero pentsakouz* (Ezer baino lehen mahai hori aldatuko dugu, eta gainontzekoak gero pentsatuko ditugu). *Lelengotik oneik eiñddouzen, ta gero gerokuk* (Ezer baino lehen hauek egin ditzagun, eta gero gerokoak).

LÉMI

- 1.- Lema (“timón”). Txalupen norabidea aldatzeko tresna. Txaluparen atzeko aldean, txopan, popan, joaten zen *lemazañe*, patroia (lemazaina). Lemari helduta txalupa gidatzen joateari *leman juti* esaten zitzaion. *Patroi lota junde ta Iñakiru leman* (Patroia lotara joan da eta Iñaki doa leman). Lemazaina atzean joaten zelako, garai batean arrantzaleek *atzeku* deitzen zioten. Besteak beste txalupa gidatzea zen bere betebeharra. Gaur egun estropadetako traineruetan, lemaren eginkizuna patroiak eramaten duen arraunak betetzen du, hark gidatzen

baitu txalupa. *Atte-ta lemi apurtute etorriri* (Aita-eta, lema puskatuta etorri dira). *Bustiok lemi galdu eida* (*Bustio* txalupak lema galdu omen du).

2.- *Lemáburú*. Lema-burua. Garai bateko lemek beheko aldean izaten zuten burdinari deitzen zitzaion lema-burua.

“Txalupak euken, ba egurrezko lemi atzin. Da axe lemi ixatezan egur bat; berai sartu te ata etteakon. Ata ta gorde ettezan a. Axe zan lemaburu. Bañe arei lema kirtena esateakon gexa”.
(Basterretxea Irusta Jon).

(Txalupak zuten zurezko lema atzean. Eta lema hura izaten zen egur bat. Sartu eta atera egiten zen. Atera eta gorde. Hura zen lema-burua. Ordea, hari, lema-kirtena deitzen zitzaion gehiago).

LÉNA

1.- Lehenago (“antes que”). Konparaketetan batez ere. *Ez pentsa lelengoku zazenik. Zu baño lena lau laun etorriri* (Ez pentsatu lehenengoa zarenik. Zu baino lehenago lau etorri dira).

Honen sinonimo *lenaua* ere maiz entzuten da. *Ni baño lenaua iñor ezta allako* (Ni baino lehenago inor ez da helduko).

2.- Aspaldi, antzina (“hace tiempo”, “año”). Ohiturari eta tradizioari aipamena egin nahian erabiltzen zen. *Lena ori jaxoi ezan olan etten* (Aspaldi, jai hori ez zen horrela ospatzen). *Lena Atustik dana emonda zelebratezin. Gero galazo eiñ zittuen* (Antzina Inauteriak gogor ospatzen ziren. Gero debekatu egin zituzten).

3.- *Léna-léna*. Antzina-antzina, oso aspaldi (“hace mucho tiempo”). *Lena-lena erri guztintzir euazen saardandeixak* (Antzina-antzina herri osoan barrena zeuden sagardotegiak). Aspaldi-aspaldiko gauza zenean: *lena-lenaku. Oixe usaxuioide lena-lenaku* (Ohitura hori da antzina-antzinakoa).

4.- *Léna ero gerúa*. Lehenago edo geroago, goiz edo berandu (“tarde o temprano”). *Lena ero gerua, berak atakorau arek beran itxuri* (Lehenago edo geroago, aterako du hark bere itxura; alegia, txarrerako edo onerako, agertuko duela nolakoa den).

LENAKO KÓNTUK

Aspaldiko kontuak (“cosas de año”). Ohituren aldaketaren defendatzaileek lokuzio honen bitartez aipatzen dituzte “aspaldiko kontuak” mespretxuz. *Orreik lenako kontutiz. On ezta olakoik; on gauzak kanbixataraz* (Horiek aspaldiko kontuak dira. Orain ez dago horrelakorik; orain gauzak aldatuta daude).

LENAKUNE

Antzina ba omen zen gizon bat, zorrak gerorako utzi gabe, berehala ordaintzen zituena honako esapide hau ahoan zuela: “Toma y trai (trae)”. Horregatik, gerorako zorrik utzi gabe ordaintzen zutenek horrela esaten omen zuten: “*Lenakune: toma y trai*” (Antzinako hark egiten zuena: “toma y trai”).

LENBESTIN

Lehen bezala, lehengo egoera berean (“en las mismas”). *Zarran orde z berrixe ekarrizue, bañe, aube eztabill. Lenbestingaz* (Zaharraren orde berria ekarri duzue, baina, hau ere ez dabil. Lehen bezala gaude). *Zeozeta etorrirre, bañe, lenbestin junde* (Zerbaitetara etorri da, baina, etorri bezala joan da, ezertxo ere egin gabe).

LENGEUN BÁTEN

1.- Duela egun gutxi, duela gutxi, lehengo batean (“hace pocos días”). Hitzez hitz: lehengo egun batean. *Lengeun baten koñatiai diru eskatu netzan, bañe, ondioik eztozta erantzun* (Lehengo batean koinatari dirua eskatu nion, baina, oraindik ez dit erantzun).

2.- *Lengeunin*. Lehengo batean (“hace pocos días”). *Damian gaxoik euala-ta... Lengeunin ikusi neban kalin* (Damian gaixorik zegoela-eta... Lehengo batean ikusi nuen kalean).

LENGUAU

Mihi-arraina (“lenguado”). Gorputz zapaleko arraina, itsas hondoan bizi dena. Arrasteen harrapatu izan da baina, inoiz amuaz ere bai. Jateko estimazio handia izan du beti. *Lenguau arraiñ fiñera* (Mihi-arraina oso arrain fina da). *Lenguau amuaz atrapatezanin karnatatzat arra ibilttezan* (Mihi-arraina amuaz harrapatu behar bazen, karnatatzat zizarea erabiltzen zen).

LÉNGUS

Azken garai honetan indarra hartu duen berba. Beti ere, deiki (bokatibo) edo komodin lez. Lehen, honen ordeiz *primo* (neskari, *prima*) esaten zen nahiz eta lehengusua ez izan. *Ze primo; zelan gabiz ba?* (Zer lagun; zer moduz gabiltza?). Orain *lengus*, baina, lehengusuari (senidetasun hori dutenen artean) bakarrik.

LENGUSIÑI

1.- Lehengusina (“prima”). Norbaitentzat, gurasoen neba-arreben eta anaia-ahizpen alaba. Gipuzkeraz egiten den lekuetan apenas erabiltzen da. *Gaur jakindot Karmele zeure lengusiñerela* (Gaur jakin dut Karmele zure lehengusina dela). *Au neskiau ezautzeozu? Geure lengusiñire* (Neska hau ezagutzen al duzu? Gure lehengusina da).

2.- *Lengusiña karnala*. Lehengusina propioa (“prima carnal”, “prima hermana”). *Edurne ta Nekane lengusiña karnalatiz* (Edurne eta Nekane lehengusina propioak dira).

LENGUSO-LENGUSIÑAK

Neska eta mutil baten arteko senidetasuna. *Paulo ta Edurne lenguso-lengusiñak ettendiz* (Paulo eta Edurne lehengusuak dira / Paulok eta Edurnek senidetasuna dute). *Orreik, lenguso-lengusiñan artin tratu andixeauke* (Horiek, lehengusu eta lehengusinen artean harreman estua dute).

Esan beharrik egon ez arren, hurbileko senidetasuna azpimarratu nahi denean, *karnalak* berba eransten diogu. *Areik lenguso-lengusiña karnalazin* (Haiek lehengusu propioak ziren).

LENGUSU

1.- Lehengusua (“primo”). Sarri, berba honek (*lengusu*) senidetasuna baizik ez du adierazten, senidetasun hori zein mailatakoa den zehaztu gabe. Horregatik, ondorengo xehetasunek argitzen dute maila hori: *lenguso karnala*, *lenguso txikixe*, *biarren lengusu*. *Guk ori biarren lengusurou*. *Orreneko atte ta gure ama lenguso-lengusiña karnalazin* (Guk hori lehengusu txikia dugu. Izan ere horien aita eta gure ama lehengusu propioak ziren).

2.- *Lenguso karnala*. Lehengusu propioa (“primo carnal”, “primo hermano”). *Ni te Bernar, lenguso karnalagaz*. *Gure ama eta areneko ama, aitzak* (Ni eta Bernar lehengusu propioak gara. Gure ama eta haien ama ahizpak ziren).

LENGUSUK EIÑ

Lehengusuak izan. Neskak direnean, *lengusiñak eiñ*. *Maiteder eta Margaita biarren lengusiñak ettendiz*. *Orreneko aumak aitzazin* (Maiteder eta Margarita lehengusina txikiak dira. Horien amonak ahizpak ziren).

LENÍN

Lehenean (“en sus trece”). Iritziz aldatu gabe, lehengo iritziari lotuta. *Esplikatzaz nik gauzak zelan ixandizen, bañe, a lenin da* (Azaldu dizkiot nik gauzak nola izan diren, baina hark lehenean jarraitzen du iritzirik aldatu gabe).

LENTÓI

Lentoea, (“aligote”). Bisiguaren antzeko itsas arrain jangarria; hura baino txikiagoa, eta azala arrosa duena. *Lentoi pantxumouku ixaten da; buztena luziaua* (Lentoia pantxoaren antzekoa izaten da; baina, isats luzeagoarekin).

LEOKADI

Leokari ere entzun daiteke; bietara. *Kortxeleko mamu* bati ematen zitzaion izena. Ikus, *kortxela* (KORTXELA, 1), *kortxeleko mamuk* (KORTXELA, 2).

LEPÚ

1.- Bizkarra (“espalda”). *Ordun ezeuan antomobillik, eta lepun eruban atte ospittalea* (Garai hartan ez zegoen autorik, eta bizkarrean hartuta eraman zuen aita ospitalera). *Atzo arte lepoko miñaz ibillina* (Atzo arte bizkarreko minez ibili naiz). *Lepun orrenbesteko pixu artzi ezta ona* (Bizkarrean hainbesteko pisua hartzea ez da batere ona).

2.- *Lépoz eón*. Bizkarra emanda egon (“estar de espaldaz”). *Lepoz euan, bañe, usteot bera zala* (Bizkarra emanda zegoen, baina, uste dut bera zela). *Eupari eitzau, bañe, lepoz eun da eztozku entzun* (Eupada egin diogu, baina, bizkarra emanda zegoen, eta ez digu entzun). Sinonimoa, *lepu emonda eon*.

LERDENA

Argala, zuzena eta dotorea (“de buen porte”). *Totu te baldrasa ixati baño, aukeran naxa lerdena ixati* (Gizena eta baldresa izatea baino, aukeran nahiago lerdena izatea). *Oixe gixonoi, lerdena ta dotori* (Gizon hori lerdena eta dotorea da).

LESMESENEKO FABRIKI

Bata erreka ondoan eta bestea ontziolara begira, bi kontserba fabrika zeuden *Astilleru* auzoan: *Alegrianeku* eta *Lesmeseneku* hurrenez hurren.

Alegrianeko fabrika, nagusiak berak, Pedro Alegriak ere hantxe lan egiten zuen, eta bagenekien jabea bera zela. *Lesmeseneko fabrika* berriz ez zen Lesmesena, Agirreoarena baizik. Ordea, garai hartan guk behinik behin, eta guk bezala beste askok *Lesmeseneko fabrika* deitzen genion. Fabrika hari gure gurasoek *Iturraneneko fabrika* deitzen zioten. Horrek esan nahi du haiek bazekitela fabrika hura norena zen. Lesmes zen fabrika horretako *lateru* (ikus, *lateru*). Lesmesek fabrika horretan lan egin zuen, eta bere semeek ere bai. Guk fabrikaren jabegoa ematen genion arren (*Lesmeseneko fabrika*), Lesmes *lateru* baizik ez zen. Eta herriko bandan musika jotzaile.

“Osaba Pedro (Pedro Mitxel) gure aman anaxi, frentetik erretiradan etorri tte gero, juntzan atzea batalloide. Bañe nazionalak Bilbon sartuzinin, beran batalloi preso artuben, da eruben arutz, Santander aldea. Da arutz juteko Barakaldotik pasa bizin, Pedro bixi zan etxin ondutik. Ordun ze enban? Beran entradi etorri zanin, dzat barrure, eta gora, etxea. Batalloi aurea ta bera etxin ezkuta. Andrik an eukan gixona etxin ezkutata. Bañe, a ezintzan mobiu andixeik, salbakondutoik ezeukan-da. Kalea urtenbaban paperipaik, arei segixan agarrakotzen. Da ixiko, osaba Pedron andri, neuaz etorri zan ona. Lesmes lateru te musikeru-be bazan, da osaba Pedro-be musikeru zalez, laun andixazin. Lesmes Bilbon kartzelan eoandaku zan, bestekaldeku, reketi. Ixiko niaz etorri zanin, Lesmeseana juntzan, gixona etxin ezkutataukela ta ia ze enbiban-ero... Lesmesek esatzen: “Esan seixan etorteko. Neure gaiñ laga”. Abisatzen, da entsegire etorri zan. Da, La Esperantzan asi zan kobra-ore andik eta beste anaxik etorri tte osta-be mekaniko asizin arte”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Osaba Pedro, Pedro “Mitxel”, gure amaren neba, frentetik ihesi etorri ondoren, osterata batailoira joan zen. Nazionalak Bilbon sartu zirenean, bere batailoia preso hartu eta Santander alderantz eraman zuten. Ordea, alde hartarantz joateko Barakaldotik igaro behar zuten, Pedro bizi zen etxe ondutik. Orduan zer egin zuen? Bere atariaren aldamenetik igarotzean, barrura

sartu eta gora igo, etxera. Batailoia aurrera, eta bera etxean ezkutatu. Andreak han zeukan senarra etxean ezkutatuta. Baina, hura ezin zen handik mugitu, ez baitzeukan agiririk. Kalera ageririk gabe irten izan balitz, berehala harrapatuko zuten. Eta izeba, osaba Pedroren emaztea nirekin etorri zen hona. Lesmes lateroa eta musika jolea zen, eta osaba Pedro ere musika jolea zenez, lagun minak ziren. Lesmes kartzelan egondakoa zen, Frankoren aldekoa. Izeba nirekin etorri zenean Lesmesengana jo zuen, senarra etxean ezkutatuta zuela eta ea zer egin zezakeen galdezka. Lesmesek honela esan zion: “Esan iezaiozu berehala etortzeko. Niregain utzi arazoa”. Abisatu zioten eta azkar etorri zen. *La Esperanza* enpresan hasi zen kobratzaile, bere anaiak itzuli eta berriro mekanikari lanetan hasi arte). Ikus, *gerra denpori* (GERRI, 3).

LESTEKALDI

Ekialdea, ekialdeko partea (“la parte del este”) *Arutz ezka sarri juten, bañe, ongun lestekaldetik ibilliga* (Alde hartara sarri ez gara joaten, baina, oraingoan ekialdean ibili gara).

LESTEKO AXÍ

Ekialdetik jotzen duen haize hotza (“viento del este”). *Lesteko axi beti ixaten da otza* (Ekialdeko haizea beti izaten da hotza).

LESTEKO MÓLLI

Beheko kaletik erreka bazterretik zuzen joan eta *lesteko molla* amaitzen zen lehorra; herrialdetik portura begiratuta barrako arrapalaren eskuin aldean zegoen moila bakarra. *Molla txikixe* ere deitzen zitzaion. Horiek ziren lehen; obrak eta zubi berria egin aurretik. Orain gauzak aldatuta daude. “*Lesteko molla*” *arte jungoa* (Moila txikiraino joango gara). Horrela zen gure garaian. Ordea gure aurrekoentzat “*lesteko molli*”, hondartzako moila muturra (*plai musturre*) zen. *Gu baño zarrauak plai-musturrai esateotzen “Lesteko molli”* (Gu baino zaharragoek hondartzako moila muturrari deitzen zioten “*Lesteko molli*”, ekialdeko moila, alegia).

LETANIXAK

Letaniak (“letanías”). Arrosarioaren azken zatia, bost misterioen ondoren datorrena, hots, Ama Birjinaren omenezko otoitza. *Kirilisonak* ere deitzen zitzaien, “*Kyrie eleison*” esanez hasten zirelako. Lehen hiru hitzak grekoz ziren, baina beste guztia latinez.

LÉTTEIK

Bezala, legez, modura (“como...”). *Neu-pe zeure letteik engot, “bai-bai” esan, da gero naidotena eiñ* (Nik ere zuk bezala egingo dut, “bai-bai” esan, eta gero nahi dudana egin). *Neu-pe zeure letteik naiko neuke jabonaduri eiñ* (Nik ere, zuk bezala nahiko nituzke arropak garbitu).

LETXENPOLBO

Maisuek gaztelania batuan esaten ziguten: “leche en polvo”. Bigarren mundu gerraren (1939-1945) ondoren Estatu Batuek Europari eskainitako laguntza (Marshall plana: 1950-1960) Espainiako eskoletan bi elikagai zehatzetan gauzatu zen: hautsez eginiko esnea (“leche en polvo”) eta arrosa koloreko gazta (“queso americano”). Garai batean, eskola nazionaletan behinik behin, goizero-goizero hautsez eginiko esnea banatzen ziguten ikasle guztioi. *Eskolan emoteozkun letxenpolbo eran etten gendun, bañe, a baño obi ixatezan goxin eskola jun aurretik etxin eraten gendune* (Eskolan ematen ziguten amerikanoek bidalitako esnea edan egiten genuen, baina, hura baino hobea egoten zen goizean eskolara orduko etxean edaten genuena).

LETXERI

Kare-esnea (“lechada”). Kare eta urez osaturiko oreka paretak zuritzeko. Ordea, zuriegia ez geratzeko, anil apur bat botatzen zioten neurrira, eta zuri-urdin kolore garbia geratzen zitzaion. *Gurea etortzezan etxezuritzallik, Bonik, letxeriai beti botateotzan anillan bixkat* (Gurera etortzen

zen etxe zuritzaileak, Bonik, kare-esnari beti botatzen zion anil apur bat). Tarteka geuk ere laguntzen genion zuriketean. Haren tresnen ingurura arrimatzen ginen bakoitzean ama dardarka. Hortaz, kare-esnea, berez, anilik botatzen ez bazitzaion, guztiz zuria geratzen zen. Horregatik gauza zurien konparaketarako primeran zetorkigun. *Kontu zemazan entzubanin arpexe letxeri baño zurixa geatuakon* (Kontua zenbat zen entzun zuenean, aurpegia kare-esnea baino zuriago geratu zitzaion).

LEZ

1.- Gutxi gorabehera (“aproximadamente”). *Amendik ara berreun metro lez eongori* (Hemendik hara berrehun metro egongo dira gutxi gorabehera).

2.- Bezala, legez, modura. Zentzu honetan guk ez baina, gure aurrekoek erabiltzen zuten. *Zeu lez na neu-be dirobaik* (Zu bezala nago ni ere dirurik gabe). Guk ez genuen ikasi berba hau zentzu honetan erabiltzen. Gure belaunaldikoek eta ondorengoek, *morun* (moduan), *moure* (modura) eta *letteik*.

LEZIÑOI

Ikasgaia, lezioa (“lección”). Maisuak biharamunerako agindutako lezioa ondo ikasita eraman arren, kakalarritan zuri galdetuko ote zizun; aurrekoaren parean jarriz maisuak ez ikusteko zutaz gogora ez zedin. Ikasi gabe bazenuen, berriz, kaka eta pixari ezin eutsiz. *Leziñoi ikasibaik bazixuzen, eueldixe ederra!* (Ikasgaia ikasi gabe bazeneraman, orduan bai larritasunak!). Galdetu eta ez bazenekien, erregela hartuko zuen eta egurra.

LIBERAZION DE ONDARROA

Francoren tropak Ondarroan sartu zireneko eguna (“Liberación de Ondárroa”): urriaren 4a. Agintariek festa giroa sortu nahi izaten zuten, ordea, abertzaleek ez zuten parterik hartzen. Ikus, *kuatro de octubre*.

“Ondarru artubenin, gero Goikalintzir pasatezin militarrek mendire, frentea, juteko. Eunero pasatezin danak eta guk ezautzen genduzen. Falanjistak eta reketik alkarreaz ebizen. Reketik tolosarrazin, “compañía San Miguel”. Falangisti zan “capitán Ruiz”, eta reketi tenienti zala usteot. Konpitteixakuk, Ituartenekuk, gure beko Maritxu, eta geu-be bai, danok, abertzale guztik, antxe batzen giñan, konpitteixan. Falangisti te reketi gorutz pasatezinin, falangistik ati iraitteban da reketi atzin geatzezan irribarrez; “Adios señoras” esateban da gorutz. Beti oixe etteban. Eun baten etorri zan, iraiban ati te esaban: “Adios nacionalistas”, da gorutz. Esan gendun-ze: “Beatie! Emotze informaziñoi”. Bañe, ordun joben pregoi, danok erunbiendule ezaugarri bat, bandera orixe ta gorrixo (bandera española), ero falangeko intsinixi. Da, ze eiñ gendun? abertzale guztik falangeko intsinixiaz. Kalin intsinixi, txikixe bara-be derrigor erunbiendun. “Adios nacionalistas” esan da an ixun gorutz bixkor. Foteruko parin urteban Garbiñe Ituarte eta, “Capitán Ruiz, – esatzen - ahora nosotras también como usted” paparrea seña eiñdde. Salto bittan etorri zan atzea: “Ya sé porqué llevais eso”. “Porqué?”. “Por no llevar la bandera española”, berak. Sinpatiko utsazin. Bañe, jakiñan gaiñ euazen gu zer giñan” (Arostegi Aranberri Maria Dolores).

(Ondarroaren jabe egin zirenean, Goiko Kanean barrena igarotzen ziren militarrek mendira, frentera, joateko. Egunero igarotzen ziren denak, eta guk ezagutzen genituen. Falangistak eta erreketek elkarrekin zebiltzan. Erreketeak tolosarrak ziren, “Compañía San Miguel”. Falangista zen “Capitán Ruiz”, eta erreketea tenientea zela uste dut. Konfiteriakoak, Ituarte dendakoak, gure behean bizi zen Maritxu, eta gu ere bai, denok, abertzale guztiok hantxe elkartzen ginen, konfiterian. Falangista eta erreketea, gorantz igarotzen zirenean, falangistak atea zabaltzen zuen, eta erreketea atzean geratzen zen irribarretsua. “Adios señoras” esaten zuen eta gorantz. Beti egiten zuen berdin. Egun batean etorri zen, atea zabaldu eta honela esan zuen: “Adios nacionalistas”. Hori esan eta gorantz. Gure artean esan genuen: “Begira! Eman diete informazioa”. Baina, egun haietan pregoia jo zuten, denok eraman behar genuela ezaugarri bat,

bandera espainola edo falangeko bereizgarria. Zer erabaki genuen?, abertzale guztiok falangeko ezaugarria erabiliko genuela. Kolean ezaugarria, nahiz eta txikia izan halabeharrez eraman behar genuen. “Adios nacionalistas” esan eta han zihoan gorantz bizkor. Okindegi parean irten zen Garbiñe Ituarte, eta “Capitán Ruiz, - deitu zion – ahora nosotras también como usted, paparra seinalatuz. Bi saltotan etorri zen berriro: “Ya sé porqué llevais eso”. “Porqué?”. “Por no llevar la bandera española”, esan zigun. Oso jatorran ziren. Ordea, ondo asko zekiten gu zer ginen).

LIBERDI

Libra erdia (“media libra”). *Aide Goikotorrea, ta ekarri liberdi azukre eta liberdi gatz* (Zoaz *Goiko Torre* dendara, eta ekarri libra erdi azukre eta libra erdi gatz). *Kilu* (kilo) berba, patatari zegokionez entzuten genuen (*kilo bat patata*); eta geure pisua aipatzerakoa ere bai. *Zuk zemat kiloakazuz? Nik otazazpi kilo terdi* (Zuk zenbat kilo dituzu? Nik hogeita zazpi kilo eta erdi). Patataz aparte, besterik ezer ez zen kiloka erosten.

LIBERLAUN

Libra baten laurdena (“un cuarto de libra”). Jeneroa garestia zenean, neurri honetan “erosten” genuen, eta gainera, zorretan (*lapitzin*: dendariak arkatzez apuntatzen zuen). Pisuan hau baino neurri txikiagorik ez zegoen. *Ekarrixu liberlaun kafe Goikotorretik* (Ekar ezazu 125 gr kafe *Goiko Torre* dendatik). Ekarri behar zen jeneroa aldatzen zen (*kafi, gatz, azukri, patatak, arrautzi, orixu, ardau...*), baina, denda ez: beti *Goiko Torri*.

LIBIANO

Gure aitari entzun izan nion. Pasadizo jakin bat kontatzen zuen bakoitzean erabiltzen zuen beti berba bera. Nik beste ezein testuingurutan ez nion entzun izan. Gaztelaniaz ere ez da oso erabilia eguneroko hizkeran. “Liviano: De poco peso. De poca importancia”.

Bere lehengusu Hipolitorekin batera okerkeria galanta egin zuen, eta pasadizoa kontatzen zigun bakoitzean honela ematen zion bukaera kontakizunari: “*Etxea alla ta dardaraka. A eñdde palizi tokatezan. Bañe attak ikutoi-peiz. Nik eztai zeattik, a libiano pasa zan*”. (Etxera heldu eta ikaraz. Okerkeria hura eginda, egurra hartzea tokatzen zen. Baina, aitak ukiturik ere ez. Ez dakit zergatik, hura bere hartan geratu zen).

LÍBRA

1.- Askatu, zerbait egitetik libre geratu, libre utzi (“desatar”, “soltar”). *Ori enpatxuoi libraxun ariñ* (Nahaste-borraste hori aska ezazu lehenbailehen). Testuinguru anitzetan aurki dezakegu. *Goxetan biarrak eiñdde libraten giñan* (Goizetan lanak egin ondoren libre geratzen ginen). *Amen ezta iñor librako; danok enbikou zeoze* (Hemen ez da inor libratuko; denok egin beharko dugu zerbait). *Atzo kartzelan sartuben mozkorra librarabe* (Atzo kartzelan sartu zuten mozkorra libre utzi dute). Sinonimoak: *libre geatu, libre urten. Lengeunin auazillaz eukiben goraberi zalata juezea eruttuez bañe libre urten dabe* (Aurreko batean aguazilarekin izandako gorabehera zela-eta, epaitegira eraman dituzte baina, libre geratu dira).

2.- Erditu, haurra izan (“parir”). *Itziar ondioik ezta libra* (Itziarrek oraindik ez du haurra izan). *Arantza libratea junde, bañe esatze ondioik tarda engorabela* (Arantza erditzera joan da baina, esan dioten oraindik itxoin egin beharko duela).

Lekeition, haurra izatea: *botaduri*. Izan ere haurra izateak, duen gordintasuna kenduz eta umore apur bat ipiniz, txalupa berriaren uretaratzeaz ba du antzik.

LÍBRI

Libra bat (“una libra”). Pisuko unitate nagusia kiloa izan arren, guk *libri* hobeto ezagutzen genuen. Etxera zerbait asko eraman behar zenean (ordaintzekoa) libra bat eramaten zen, eta ez kiloa. Garai hartan *Goiko Torre* dendan ezpata gorri handi bat zuen pisua zegoen eta inguruan pisu desberdineko burdina zatiak. Haiekin neurtzen zuten janarien pisua. Pisu digitalik ez

zegoen. *Luzianoi esan libra bat patata emoteko, amak paakotzala* (Luzianori esan libra bat patata emateko, amak ordainduko diola). Guk, dirurik ikusi ere ez.

Guk harrapatzen genituen *lazunak* (korrokoiek) ere kilo bako bako seguruago libra bat pisatuko zuten. *Atzo arratsaldin Andresek librako lazune atrapaban* (Atzo arratsaldean Andresek librako lazuna harrapatu zuen).

LÍBRIN

1.- Kanpoan (“al aire libre”). *Erromexi librin asi-zin etten, bañe, eurixe asiban da frontoire sartu birrixaben* (Kanpoan hasi ziren jaialdia egiten, baina, euria hasi zuen eta frontoira sartu behar izan zuten).

2.- *Itxós libri*. Itsaso zabala (“mar abierto”). *Itsos librin denporalik atrapatemazattu, an eztakazu iñor; an jai dakazu* (Itsaso zabalean ekaitz gogorak harrapatzen bazaitu, han ez duzu inor laguntzeko).

3.- *Saké librin ibilli*. Moral, etika, arau eta muga guztiak gaituz jo eta su ibili. *Ori gazti zanin sake librin ibilli zan. On ostea, zartza, eun guztin elixan sartute* (Hori gaztea zenean mugarik gabe ibilia zen. Orain, berriz, zahartzaroan, egun osoan elizan sartuta).

LIBURU

Liburua (“libro”). Gehienak eskolakoak izaten ziren, eta elizakoren bat ere bai; eta agian kanta libururen bat. Akolito ginenok “aldarako liburua” (apaizaren meza) ezagutzen genuen gertutik. Atril eta guzti ez zuen gutxi pisatzen. Meza garaian aldarearen alde batetik bestera akolitoak eraman behar izaten zuten. *Geu baño liburo andixauaz, da gañea atrillan pixu, batzutan ateso ibillten giñan* (Geu baino handiagoa zen liburua hartuta, gainera atrilaren pisua, batzuetan estu eta larri ibiltzen ginen).

Eskolako liburuetan agertzen ziren Francoren eta Jose Antonio Primo de Riveraren irudiak txukun izateko ahalegina egiten genuen, maisuaren beldurrez.

Nesken artean, kontatu didatenez, bi liburu zebiltzan, biak elizakoak. Aberatsek *Misalito Regina* urre koloreko ertz eta guzti, pobreek *Mi Jesús, zapal-zapala, zuri-zurixe ta mei-meie*, eta pobreagoek, ez libururik eta ez arrosariorik.

LIKÍ

Lika (“liga”). Txoriak harrapatzeko gai itsaskorra. Makina bat bider entzun izan genuen *likiaz* harrapatzen zituztela txoriak. Ez genekien *liki* zer zen eta hori misterioa iruditzen zitzaigun. Baina, bai; gu batel tartean genbiltzan bitartean, baziren modu horretan txoriak harrapatzen zituztenak, ondoren kaiolan edukitzeko.

LIKINDDU

Likinez bete (“volverse viscoso/a, pegajoso/a”). *Nik eztatt or ze jausiran; karrejo guzti likiñddutera* (Ez dakit hor zer erori den; etxe aurreko korridorea likinez beteta dago).

LIKIÑE

1.- Likina (“viscosidad”). *Nik eztatt amen ze emondaben, bañe, likiñera demasa* (Ez dakit hemen zer eman duten, baina, sekulako likina dago).

2.- Likina (“viscoso/a”). *Otzikarak eukittuaz da izerdi likiñak urtezta* (Hotzikarak izan ditut, eta izerdi likina irten zait). *An dendan beangañi likiñ-likiñe eotezan* (Denda hartan zorua guztiz likina egoten zen).

LIMISTI

Limista (“limiste”). Ehun-mota fina zen. “Limiste: cierta clase de paño, fino y de mucho precio, que se fabricaba en Segovia”. Berba honek ingelesean du jatorria. Zer zen jakin gabe, garbitasunaren eredutzat agertzen zitzaigun; sarri erabiltzen genuen konparaketa batean: *Limisti baño garbixa lagarau etxi* (Garbia baino garbiago utzi du etxea).

LIMÓI ÚRE

Limoi-ura (“zumo de limón”). Hotza, azukre mordoa bota eta gozo-gozo eginda ederra egoten zen. Baina, noiz edaten genuen? Gaixo jartzen ginenean. Sanoentzat ez zegoen limoi-urik. Horregatik deseatzten egoten ginen gaixo jartzeko limoi ura emango ziguten itxaropenez. *Limoi ure gaxuai bakarrik* (Limoi-ura gaixoei baino ez).

LIMONADI

Gaseosa, limonada (“gaseosa”). *Limonari* ere entzun zitekeen. Azido karbonikoz osaturiko ur gozo freskagarria. Nahiz eta “limonada” deitu, limoiarenik ez zuen zerikusirik. Gu beti konformatzen ginen uraz. Koka-kola agertu baino lehen, ur fresko ederra gainditzten zutenak “sifoia” eta “limonada” ziren: horra gure garaiko freskagarriak. Limonada gozoa zen; sifoia ez. Limonada-botila txikiak ezagutu genituen: muturra bukatzen eta gerria hasten zitzaion lekuan zapal une bat izaten zuen eta hor kristalezko kanika. Muturrean txapa berdea. Geroago agertu ziren botila handiak, antzinako alkohol botilen antzeko estalkiaz (tapoia).

Gizonezko nagusiek ardo hutsa edaten zuten; andreak eta umeak, *ardau limonadiatz*. Bere apar eta guzti, gozo-gozoa izaten zen. Oso umeak ginenean ematen ziguten bazkaritan. *Umiai emoizu ardaun bixkat limonadiatz* (Umeari emaiizu ardo pitin bat limonadaz).

LIMOSNERIA

Eskuzabala, emankorra; nolanahi ere andrazkoa (“ddivosa”, “generosa”). Tiburzio Urrosolo Ondarroako bertsolariak inauterietarako osatutako bertsoetako batean agertzen da berba hau. Badirudi egun berba hau, herriko zaharrenek ere ez dutela erabiltzen. Hala ere, hitz dotorea izaki, garai batean Ondarroan erabili zelako ezarri dut hemen. Gaztelaniaz ere badugu berba hau. “*Limosnera/o: caritativo/a, inclinado a dar limosna; que la da con frecuencia*”. Ordea, beste esanahi bat ere badu; hain zuzen ere kontrakoa: “*mendigo/a, pordiosero/a*”, hots eskalea. Kasu honetan bertsolaria (Tiburzio) ematen duenaz ari da, eskuzabalaz, eta ez eskatzen duenaz. Hona bertsoak nola dioen:

Alkate jaunak baimenarekin / bakian gera atera
kalerik kale kantuan gator / karnabal zelebratzera
urten guztiok balkoietara / mariñelak ikustera
gauza ontxo bat emon egizu / **limosneria** bazera

Garbi dago eske-bertso honetan, eman behar duena edo limosna ukatu emakumea dela, izan ere gizonetzkoa balitz bertsolariak *limosneroa* erabiliko luke, eta ez *limosneria*. Ondarroan ez dugu zalantzarik: *andri limosneri, eta gixona limosneru*. Gauza jakina da, eskean kantuan zebiltzane (Inauterietan, San Ageda bezperan, edo Gabonetan) atarira limosna ematera ateratzen zena etxeko andrea izan ohi zela.

LIMOSNI

Limosna (“limosna”). Eskekoari ematen zitzaion dirua. *Eskeku etorrirre limosna eske. Emoizu txoriandi bat* (Eskekoa etorri da limosna eske. Emaiozu txakur handi bat). Beste zenbaitek, ezer eman gabe, “*Dios le ampare*” esanda bidaltzen zituzten. *Santainfantzia (Santa Infancia) egunin neska txikixak ibilltzezin txina jantzitze limosni batzen* (“*Santa Infancia*” egunean neskatoak aritzen ziren limosna biltzen txinoen erara jantzita). *Txinuntzako limosna batzen ibilliga* (Txinoentzat limosna biltzen jardun dugu).

Etxez etxe ibiltzen ziren santu (San Antonio, San Pankrazio), santa, Ama Birjina eta abarri ere limosna botatzen genion kaxak izaten zuen zulo estutik. Batzuetan saiatzen ginen ateratzen ere; baina, ez zen erraza izaten.

LÍNBO

Linboa (“limbo”). Bataiatu gabe hildako haurrak joaten ziren lekua. Kristo etorri aurretik hiltzen zirenak ere hara joaten omen ziren. Zeruko dohatasunik gabe, baina zigorrik gabeko lekua.

Zeruari (goian) edo infernuari (behean) eman izan zitzaion kokapenik ez zaio eman izan linboari. Ordea tradizioan zehar beti eduki izan da leku iluna den irudipena. Horregatik, gauzak argi eta garbi ez dituenari, edo jakin beharrekoaren berri ez duenari esaten zaio: *zu linbon bixiza* (linboan bizi zara). *Ori eztaixu? Zu linbon bixiza* (Ez al duzu hori jakin? Zu linboan bizi zara). 2005eko urriaren 29an ekarri zuten egunkariak, Eliza Katolikoa (Benedicto XVIa, Aita Santua) linboari buruzko teoria berria planteatzen ote dabilen, alegia, “linborik” ez ote dagoen. Makina bati mila galdera etorriko zaizkio burura: Lehen bazegoen eta orain ez dago? Nork kendu du ba? Egon arren ez dugu sinistu behar dagoenik? Dagoelako sinistu behar genuen ala sinisten genuelako zegoen? Linborik ez badago, lehen linbora joaten zirela esaten zigutenak, nora joaten ziren? Bataiatu gabe hiltzen diren haurrak orain nora joaten dira? Lehen sinetsi egin behar genuen bazegoela, eta orain, egon ala ez, ez dugu sinetsi behar dagoenik?

LÍNPIA

Garbitu (“limpiar”, “no dejar ni rastro”). Hiru testuingurutan: lapurretan, jokoan (kartetan), eta jaten. *Kazulari ederto linpiárau bera bakarrik* (Berak bakarrik garbitu du kazuela). *Jokun ibilliri eta diro guztik linpiátzaz* (Kartetan aritu dira eta diru guztiak irabazi dizkio). *Lapurrak sartuakuezen eta euken guzti linpiátzen; diru-be bai kontuxu* (Lapurrak sartu zitzaizkien eta zeukaten guztia eraman zuten; dirua ere bai).

LINPIEZI

Garbiketa, garbitu aldia (“limpieza”). *Arek berak linpiezi makala eztotza emon arei etxiai* (A zelako garbitu aldia eman dion hark etxe hari).

LÍNPIO

Ezertxo ere utzi gabe dena jan. *Platerkara txibixak atatzaz da linpio launtzarrak* (Platerkada txibia atera dizkiot eta dena bukatu du). Honen sinonimoa: *txupilla*. *Linpio laga* eta *linpio geatu*. Jokoan ezer gabe utzi zein geratu. *Kartetan ibillire ta linpio lagarabe* (Kartetan jardun du eta dena galdu du, ezer gabe utzi dute). *Kartetan linpio geature* (Kartetan dena galdu du). *Segundo bixin linpio lagarau* (Aitaren batean diru guztiak irabazi dizkio).

LÍÑE

Betidanik ezagutu genituen bi neska Liñe izena zutenak; biak Bedialauneta: *Maria Luisaneko Liñe, Bedialauneta Laka, eta Erramonaneko Liñe, Bedialauneta Etxaburu*. Nik ez ezagutu arren, bazen hirugarren Liñe bat ere, beste bien lehengusina. Izan ere lehenengoaren aita, Antonio “Xare”, bigarrenarena, Jose Mari “Xare”, eta hirugarrenaren ama, Vixenta, nebarrebak ziren, eta beste arreba bat zuten, Justa. Horien ama zen Liñe Higos Agote, eta Ondarroan diren Liñe edo Lina guztiak datoz adar horretatik. *Etxebarrun Liñe bi ezautu ixan genduzen* (Auzoan Liñe izeneko bi neska ezagutu izan genituen).

LIÑÚ

Lihoa (“lino”). Maindire eta zamauek egiteko gai estimatua. Emakumeen hiztegi partikularra osatzen zuen berba. Noizetik noizera inguruko emakume helduei (ama, izeba, goiko andrea...) entzuten genien. *Ezkondut zakin liñozko izarak ekarri zittuzen* (Ezkondut zenean lihozko maindireak ekarri zituen). *Liñu ederra ixaten da mantelak etteko-be* (Zamauek egiteko ere lihoa ona izaten da).

LIÓN-KASTILLO

Leon-kastillo (“cara o cruz”). Txanponek, mundu osoan bezala, hemen ere bi alderdi zituzten: Francoren aurpegia (*lion*) eta Espainiako ezkutua (*kastillo*). Horrela hartzen ziren hainbat erabaki. Txanponak irabazi ala galdu ere bai. Kromoeekin ere aritzen ginen: irudia zuen alderdia

lion eta atzeko aldea *kastillo*. Biren arteko aukera zen: *batak lion*, eta besteak *kastillo*. Galdera, bi erataria egin zitekeen: *Lion-kastillo* edo *Lion ela kastillo* (*Lion ala Castillo*).

LIÓN PÉPE

Jose “*Kuba*”ren aita. “*Lion Pepe*”, Oskorri taldeak Ondarroan jasotako kanta batean agertzen da: *Axun kla-kla, Axun kla-kla Jospantoni bruji / Leatza ostu dabe Lion Pepenetik/ Ez dabe ostu baña gorderik dago, Maria Mutrikuarra begira dago/ Ortuan perrejilla, saleruan gatz / atera platerera jan daigun leatza.*

Oskorrik, Ondarroan jaso eta egokitu egin zuen, ez baitute kantatzen Ondarroan bertan kantatzen zen bezala; antzera bai, baina, berdin ez.

LIORRA

1.- Lehorra (“tierra”). *Ori-be, beste batzumoure, itxosun baño liorrin gustora* (Hori ere, beste batzuk bezala, itsasoan baino lehorrean gusturago).

Berez, *liorra*, “lehorra” berbak hartzen duen bizkaierazko forma besterik ez da. Bizkaiko zenbait lekutan, nahiz eta *siku* (lehorra) hitza erabili, *liorra* berba ez dute baztertzen gauza idorra eta takarra (oso lehorra) aditzera emateko. Zentzu honetan guk inoiz ere ez; beti *siku*.

Gure artean berba hau, beti *itxosuri* lotuta agertzen da: *itxosu te liorra* (itsasoa eta lehorra / lurra: “tierra y mar”). *Itxosun urte askun ibilli zan, bañe gero liorrin asi zan biarrin* (Itsasoan urte luzeetan jardun zuen, baina, gero lehorrean hasi zen lanean). *Ikusteo zu ori? Itxosutik etorri tte liorrai ikutu eiñ orduko mozkortu etten da* (Ikusten al duzu hori? Itsasotik etorri eta lehorra ukitu bezain pronto mozkortu egiten da). *Gaxoik ebillen da aurreko itsosatin liorrin geatu zan* (Gaixorik zebilen eta aurreko marean, itsasora joan gabe, lehorrean geratu zen).

2.- *Liorreku*. Lehorrekoa, itsasora joaten ez den gizona, itsasotik bizi ez dena (“de tierra”). *Ori gixonoi itxosoku zalakun, bañe, liorreku ixan eide beti* (Gizon hori arrantzalea zelakoan, baina, ez omen da inoiz itsasotik bizi izan).

3.- *Liorrez*. Lehorrez (“por tierra”). *Aberixiaz Saanderren sartu giñan, bañe, aberixi uste baño andixaua zan da txalopi antxe laga birrixan gendun. Gu liorrez etorri giñan etxea* (Matxuraz Santanderren sartu ginen, baina, matxura uste baino handiagoa zen eta txalupa hantxe utzi behar izan genuen. Gu lehorrez itzuli ginen etxera). *Pasaire txalopi erutea jun giñanin: itxosoz jun de liorrez etorri* (Pasaiara txalupa eramatea joan ginenean: itsasoz joan eta lehorrez itzuli).

Arrantzalaren bat Bilbora sendagilearengana edo erosketaren bat egitera joaten zenean, autobusez nahiz trenez joan arren, inoiz ez zuen esaten Bilbora *liorrez* joan zenik. Berez itsasoz egin beharreko bidaia, zerbaitengatik lehorrez egiten zenean baizik ez zen aipatzen *liorrez* berba.

4.- *Liortarra*. Lehorrekoa, lehortarra, itsasotik bizi ez dena (“el que no trabaja en la mar”). Itsasoko gizonentzat (oraindik emakume marinelik ez dut ezagutu), marinela ez dena *liortarra* da. *Liorrin-be baraz ofizixo goorrak; bañe, jeneralin liortarrak obetua bixiri* (Lehorrean ere badira ogibide gogorrak, baina, orokorrean lehortarrek bizimodu erosoagoa izan dute).

LIORRETIK GÁLDU

Lokuzio hau ezezka agertzen zaigu gure herriko esaera batean: “*Ori ezta liorretik galdúko*” (Hori ez dute ustekabeen harrapatuko). Zerbait dohainik jaso ahal den lekuan beti aurrena, inork baino informazio hobe eta osoagoren jabe, “behar den” lekuan eta “behar den” sasoian presente zer jasoko. Horrelakoari datorkio neurri-neurrira esaldi hau.

Txantxetako zentzu lasai eta alaigarriagoan ere erabiltzen da. Kezka eta arazo guztiak alde batera utzita parranda ederra botatzen ari direnei ere esan diezaiekezu: *Zueik ezaze liorretik galdúko*.

LIRAÑE

Liraina (“esbelta”). Ondarroan *lirañe* emakumea baizik ez da izaten; gehienetan gizonezkoaren begientzat. *Ortxe sarture emakume bat lirañaua...* (Hor sartu da emakume bat, benetan liraina). *Ori ixan dan lirañaz, ongun lodittutera* (Beti liraina izan den arren, aspaldi honetan lodi dago). Gizonezkoentzat beste adjektibo batzuk (*dotori, lerdena, iasaku...*) erabili izan dira, baina, *lirañe* ez.

LISTI

1.- Zerrenda (“lista”). *Eskolan maxuk beraz ebizen mutillan listi eukitteban da maistra-pe eukikoben neskana* (Eskolan irakasleak, bere kargu zituen mutilen zerrenda izaten zuen, eta andereñoek ere izango zuten neskena). *Komuniñoi enbibenan listi, eta bestelako lista-pe eotezin* (Jaunartzea egin behar zutenen zerrenda, eta bestelako zerrendak ere izaten ziren).

2.- *Listi pasá*. Zerrenda pasatu (“pasar lista”). *Maxuk gure listi euki ero ez euki, guri ze ardurarozkun-be! Listaik pasaten ez gendun nai ixaten guk, batez-be kiesik etten gendunin. Ezbaban pasaten iual konturatu-bez; bañe, pasatenbaban, da norbera falta, orduntxe txarto!* (Maisuak gure zerrenda izan ala ez, guri bost axola zitzaigun. Zerrenda pasatzerik ez genuen nahi izaten batez ere piper egiten genuenean. Zerrendarik pasatzen ez bazuen, agian ohartu ez; ordea, pasatzen bazuen eta norbera falta, orduan gaizki!).

3.- *Listi*. Txalupei, tximinietan nahiz antzeko leku jakinetan kolore desberdinez margotzen zitzaien marra estua. *Gure osaban-da txalopik tximini zurixe eukan, da tximinixan goiko partin lista gorrix, fin-fiñe* (Gure osabaren txalupak tximini zuria zeukan, eta tximiniaren goiko aldean marra gorria, fin-fina). *“Tobaneku” txalopi zan baltza gillatik eta perilla arte; tximinixe-be bal-baltza, bañe lista gorrixaz* (Tobaneku txalupa beltz-beltza zen goitik eta behera; tximinia ere beltza, baina, marra gorri fin batekin).

Gaztelaniaz badugu berba hau. “Lista: señal larga o estrecha o linea que, por combinación de un color con otro, se forma artificial o naturalmente en un cuerpo cualquiera, y con especialidad en telas o tejidos”.

LISTU

1.- Azkarra, argia (“listo”, “inteligente”). Neska baldin bazen, *listi*. Zentzu honetan berba hau eskolako emaitzei zegokienez erabiltzen genuen. Eskolan emaitza onak ateratzen zituen *listu* edo *listi*. *Eskolan listuk aurreko bankutan jartezin, eta tontuk atzekutan; listuenak lelengoko bankun, eta tontuenak atzanengokun* (Eskolan azkarrak aurreko jarlekuetan esertzen ziren, eta tontoak atzekoetan; azkarrenak lehen jarlekuan, eta tontoenak azkenekoan).

2.- Argia, azkarra, ustekabea harrapatuko ez zutena (“espabilado”). Neska, *listi*. Zentzu honetan eguneroko bizitzako testuinguruan agertuko zaigu. *Mai gañea ata genduzen intxaurrak eta jaten asi giñan. Etorri zan umi, te jaten asi aurretik, dozena bat intxaur sartu zittuzen patrikaran, eta gero ekiñ. Listu bera!* (Mahai gainera atera genituen intxaurrak eta jaten hasi ginen. Etorri zen haurra, eta jaten hasi aurretik dozena bat intxaur sartu zituen sakelari, eta gero jaten hasi. Azkarra umea!).

LITXARKEXI

Litxarrerria (“golosina”). Premiarik gabe jaten diren gauza gozoak, osasungarriak ez direnak. *On litxarkexak jatemozuz gero eztozu baltzeko gook eukiko* (Orain litxarrerriak jaten badituzu, gero ez duzu bazkaltzeko gogorik izango).

LIZUNE

1.- Lizuna (“moho”). *Karkaban illddako arratoira lizunez beteta* (Karkaban hildako arratoia dago lizunez beteta). *Janbaik lagatako ogixa-pe lizune eukitteban* (Jan gabe utzitako ogiak ere lizuna izaten zuen).

2.- *Lizune eiñ*. Lizuna egin (“enmohecer”). *Onei gaztaionei lizune eiñgako* (Gazta honi lizuna egin zaio). *Ako osaba Jesusek ekarriban turroiai lizune eiñgako* (Osaba Jesusek ekarri zuen turroiari lizuna egin zaio).

3.- *Lizundu*. Lizundu (“enmohecerse”). *Ordun jatekuk lizuntzi ezan millagro ixaten* (Garai hartan janaria lizuntzea ez zen arritzekoa izaten).

Hozkailurik ez genuen; baina *freskeri* bai. Ordea unean uneko jeneroa ekartzen zen dendatik, eta aitaren egin orduko bukatzen zen dena. Zortzi neba-arreba ginen, eta zer nahi duzu ba? Badirudi ezetz, baina, noizetik noizera gurean ere lizuntzen zen zerbait. Baina zer? Gutziaren bat. Amak “*inor datorreneako*” (norbait datorrenerako) esanda, gorde nahi bazuen, pentsa nola edo non gorde behar zuen: hamasei begi argik ez ikusteko eta ez aurkitzeko lekuan. Hain ondo gordetzen zuen, guk ez genuen topatzen, baina berari ere ahaztu egiten zitzaion non gorde zuen, eta lizunduta azaltzen zen handik hilabeteetara. Tamalgarria benetan! *Oneik txokolatiñok lizundu eiñddi* (Bonboi hauek lizundu egin dira).

4.- *Lizún úni*. Lizun ukitua. *Au txokolatiau jateko morun da, bañe amentxe ertzin dauke lizun uni; oixe zatixoi kendu te jan engou* (Txokolate hau jateko moduan dago, baina, hementxe ertzean du lizun ukitua; zati hori kendu eta jan egingo dugu). Lizun zapore apur bat izan arren jan eta kito. Bota? Ezta pentsatu ere.

LLAMERI

Herrian ezagutu izan dugun zuhaizti bakarrari, gure belaunaldikook *alameri* deitzen genion, eta gure gurasoek nahiz aurrekoek, *llameri*. *Llameran geuzela Osabandoni etorriazku kontuk esatea* (Zuhaiztian geundela osaba Andoni etorri zaigu kontuak kontatzera). *Llameran giro ederra euan* (Zuhaiztian giro bikaina egiten zuen). *Arratsalde guzti llameran jarritte pasarou* (Arratsalde osoa zuhaiztiko jarleku batean eserita eman dugu). Antonio Pérez Bilbaok (141) dakarrenez, Bermeon, *lamerie*.

LO BAT EIÑ

Haurren hizkuntzan “lo bat egitea”k egun bat igarotzea ematen zuen aditzera, hots biharamuna. Bi egun falta zirenean, “lo bi” esango genuen. “Lo bat egin” ondoren hurrengo eguna izaten zen. Guk txikitan zerbaitetarako falta ziren egunak kontatzeko modu hau sarri erabiltzen genuen; batez ere guretzat esanguratsuak ziren egun seinalatuak (Andramai eune; Errege eune; Gabon eune; Sanjun bexperi: sue etteko eune) iristear zeudenean. Iru lo eiñddakun Errege eune (Hiru egun barru Errege eguna). *Lau lo eiñddakun Andramai eune* (Lau egun barru Andre Mari eguna). Nagusien artean, zerbaitetarako hiru egun falta direla esaten baduzu, aldamenetik norbaitek berehala botako dizu: “gaurkoa kontatuta, ala kontatu gabe?”. Horra hor zalantza. Gure artean, aldiz, gauzak argi eta garbi zeuden: *lo bat eiñ dde Gabon eune* (Bihar gabon eguna). Gainera egunak zenbatzeko modu bitxi honek, nagusientzat ez zuen balio, hauek sarri siesta ere egiten baitzuten; guk berriz, siestarik inoiz ez.

LOBÍ

1.- Iloba eta biloba (“sobrina/o”, “nieta/o”). Aitonarik eta amonarik ez genuen ezagutu, baina, bai osaba eta izebak. “Paga” ematen zuen osaba aurkitzea izaten zen igandeetako gure helburu nagusia. Nondik edo handik *Osaba Jon* (Jon Basterretxea Irusta) aurkitu behar zen. Ni osaba Jonentzat *lobi* (iloba) nintzen, eta gu *lóbak* (ilobak). Itsasoan bazegoen, begiratzen genuen ortzi mugarantz baina alferrik. GPSrik ez izan arren, lehorrean berehala aurkitzen genuen. Atzetik joan eta bizkarrera salto. Paga hartu eta tximista baino azkarrago gastatzera. *Pagi pezeti ixatezan. Bañe, zemat domeka, zemat paga, zemapezeta! Pezetik Francon buru eukan, bañe, guri inportai-pe. A Francon buru, beste baten patrikaran baño geurin naxa ixaten gendun guk* (Paga pezeta izaten zen. Ordea, zenbat igande, zenbat paga, zenbat pezeta! Pezeta txanponak Francoren burua zeukan, baina, guri bost axola. Francoren buru hura, beste norbaiten sakelean baino gurean nahiago izaten genuen).

2.- *Lobíe*. Iloba (“sobrina/o”). Iloba berba deiki (bokatiboa: “vocativo”) gisara erabiliz. Osaba Jonek, kalean ikustean horrela deitzen zigun: *Ze lobie!*

LÓBO

Jose Akarregiri esaten zioten Jose “Lobo”. Honen nebarrebak: Piedad, Patxi, Enrike... Hauen gurasoak *Mollan*, Nasa Klean, bizi izan ziren, eta txalupa bat izan zuten *Sagrada Familia* izenekoa. Josek-eta, bi txalupa izan zituzten baxurakoak, biak berdeak: *Akarregi Lasarte* eta *Nuestro Angel*. Jose “Lobo”, *Nuestro Angel* izeneko txalupako patroia izan zen.

“Oneik langustatan-da tresmallatan-da ibillitakuk zilez Josek zuluk eta ekixezen nun euazen. Da patroï ebillenin, neun bobata-ta jutezinin, bazter-bazterrin atxan kontra ibilttezan. Atxin urrin, bota treñe, bañe olatu! Maiñeru-pe sustata “Gu itotemaga berau-be ittokora-ta” esaten eixeben. Bañe arek ikusteban sondi euana, da sondi euan tokixan ezan apurtzen olatoik. Olatu altsa bai, bañe arek baekixen ezebana apurtuko. Bota treñe ta, sustata jenti. Balienti demasa. Orretteattik, Lobo asmatzen”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Beraien aurrekoak otarrainetan eta sare txikiekin aritutakoak zirenez, Josek bazekien itsasoan zuloak non zeuden. Eta patroï jardun zuenean, neguan bogatara joaten zirenean, bazter-bazterrean, harkaitzaren kontra, aritzen zen. Harkaitzetik hurbil, sarea bota, baina, olatua gogor! Bere txalupako arrantzaleak ikaratuta, “gu itotzen bagara, berau ere itoko da” esaten omen zuten. Ordea hark ikusten zuen ur handia zegoela, eta ur handia zegoen lekuan ez zen olaturik lehertzen. Olatua jaso bai, baina, hark bazekien ondo olatu hura han ez zela lehertuko. Sarea bota, eta barruko jendea beldurrez. Ausardia handiko gizona zen. Horregatik “Lobo” goitizena ipini zioten).

LÓBU

Otsoa (“lobo”). *Lobuk gabaz apartetik entzuten eidi* (Otsoak gauez oso urrutitik entzuten omen dira). *Lobun itxurako txakurre ikusirou gaur antomobill baten barrun* (Otsoaren antzeko txakurra ikusi dugu gaur auto baten barruan). Ikus, *otsu*.

LODIERI

Lodiera (“grosor”). Pertsoneri dagokien gizentasuna, loditasuna. Gehiegizkotasuna nabarmendu nahi denean, berba pluralean erabiltzen da. *Orrettetaukez lodierak* (Horrek dauka lodiera).

LODITTU

Gizendu (“engordar”). *Patxi ezta gitxi lodittu* (Patxi ez da gutxi gizendu).

LODIXE

Lodia, gizona (“grueso/a”). Sinonimoa: *Totu, totolu/totoli*. Kiloak soberan dituenagatik esaten da. *Iñox argalaua eonda, bañe, on aspaldixan lodixera* (Inoiz argalagoa egon izan da, baina, aspaldi honetan lodia dago).

LÓGRA

1.- Lortu, eskuratu (“lograr”, “conseguir”). *Oixe logra arte orrek eztauke bakeik* (Horixe lortu arte horrek ez du bakerik). *Berak naibana lograrau, te pozita ori* (Berak nahi zuena eskuratu du, eta pozik dago hori).

2.- Jaso (“recibir”). Honen sinonimoa: *kobra*. Testuinguru zehatz eta berezietan. Haurrak, esan-ahalak esanda ere egin behar ez zuena egiten jarraitzen zuenean, masailkoaren bila ahalegintzen zenean, jaso baino lehenago honako hau entzungo zuen: *lograbizu* (jaso behar duzu). *Etxea allatenazenin lograkottuz orrek ederrak* (Etxera heltzen naizenean jasoko ditu horrek ederrak!).

LOGURE IXÁN

Logura izan (“tener sueño”). Gure aurrekoek erabiltzen zuten forma: *logure naz*. Batez ere umeei zegokienez sarri erabiltzen zuten. *Ori umioi logurera* (Ume horrek logura du). Forma bera mantentzen zuten *gose* eta *egarri* hitzekin ere. *Ori umioi gosera* (Ume hori gose da).

Gaur egun, (belaunaldi batean edo bian) dezente urrundu gara forma jator hauetatik: *loguriakat*. *Orrek umiorrek louriauke (dauke)*, edo okerrago, *Orrek umiorrek louriakar (dakar)*. Gogoratzen naiz gure amak, *logure* berba entzutean, segidan honako hau esaten zuela: *Ni ez naiz orren gure*.

LOIOLA

Loiolaren entzutea baguen. San Iñazoren amona (amaren partetik) ondarrutarra izanik Ondarroan beti izan zuen ospe handia Loiolako santuak. Bere eguneko jaia biziki ospatzen zen gure artean. Bere izeneko kale bat ere baguen (eta badugu): *San Iñazio Kali*. Kaleak santuaren izena izanagatik, hango batzuk, gu bezala, ez ziren santu-santuak.

Eskolan Euskal Herriko geografiarik ez ziguten irakasten, eta etxean maiz entzun arren Loiola, Azpeitia eta Azkoitia ondoan zegoela, ez genuen arrastorik ere Loiola non zegoen kokatuta. Txikitari bi aldiz joan nintzen Loiolara: behin, Begoña arreba nagusiarekin joan ginen nire anaia Jon, Jabier eta Ramon (Landaribar) lehengusuak, eta ni. Beste behin, gu, familia osoa, eta Landaribar Basterretxea (izeba Terese eta Osaba Pruden seme alaba guztiekin) familia osoa, “*Dolos Ongietorri*”ren kamioi urdin batean. Txofer, Joxe oriotarra.

Lazkaora joaten hasi ginenean jabetu nintzen ondo non zegoen Loiola. Ondarroatik Debara autobusez eta Zumaiara trenez. Han jaitsi, Urolako trena hartu, eta Zestoatik barrena, Azpeitia pasa eta Loiolara heltzen ginen. Alde hartan makina bat tunel pasatzen genuen, eta trena eten gabe txistua joaz joaten zen; gu trenaren balkoian (*Jon geure anaxi, Andres, Pako, Luken, Jabier Landaribar, Jabier Arantzamendi, eta ni*), “silbar” ipintzen zuen errotilu guztiei harrika emanez. Azkoititik pasa eta Zumarragaraino tren horretan. Orduan hasi ginen mapan kokatzen Loiola.

LOKATU

Astindu, egurtu, jipoitu (“azotar”, “propinar una paliza”). *Lokaturau itxuran* (Jipoi ederra eman dio).

Maizenik, beteko ez ziren mehetxuetan. *Gaur etxea berandu bazatoz lokatuko zattut* (Gaur etxera berandu heltzen bazara, astindu ederra hartuko duzu). Hala ere, batzuetan betetzen ziren. Hiztegiak honela dakar berbaren adiera: “Hezurak bere tokitik atera; dislokatu”. Horrelakorik ez zen gertatzen eta gaur gutxiago, nahiz eta oraindik antzeko mehatxuak entzuten diren. Gure aurrekoen belaunaldian, ez egunero, baina, gertatzen zen horrelakorik.

LOKOTIN

Konorterik gabe (“sin conocimiento”). *Lokotin* nahiz *nokotin*, biak erabiltzen dira. *Emotzanaz lokotin lagaban* (Ikaragarria eman eta konorterik gabe utzi zuen). Ikus *nokotin*.

LONGARTIÑU

Pertsona bakartia, izaeraz arraro samarra, eta oraingo gazteek esaten duten bezala apur bat *toki* (tokea) duena. Gure aitak herriko gizonezko gutxi batzuei ezartzen zien adjektibo hau. Beste inori ez nion entzun izan. *Ori on esazune, bixkat longartiñure* (Orain aipatu duzun hori arraro samarra da). Inguruan mutil jatorrak ikusteko irrikaz egon arren, erleak bezala ganoragabeko mutilak baizik inguratzen ez zitzaizkien neska gazteen arteko solasa izan zitekeen honako hau: *Eune-be euneakau guk! Longartiño guztik geuana urreatzen gazkuz!* (A zelako eguna gaurkoa. Mutil ganoragabeak baizik ez zaizkigu inguratzen).

LÓRAK

1.- Maiatzean arratsaldero egiten zen Ama Birjinaren omenezko elizkizuna. Ikus *Maxatzeko lorak*.

Maiatzean egunero iluntzeko elizkizunera joan behar, bestela *eskoba kirtena* dantzan jartzen zen. Guk ez genuen horrelakorik nahi; guk, *eskobi* geldik, zirkinik egin gabe nahi izaten genuen ikusi.

2.- *Loreta jun.* Maiatzean, hilabete osoan egunero Ama Birjinaren omenez, elizkizun berezia egiten zen: *Maxatzeko Lorak*. Bazkalostean eskolara edo fabrikara (antxoari burua kentzera) joatean amak gogorarazten zigun: *Loreta jun gero aztubaik* (Ama Birjinaren elizkizunera joan gero, ahaztu barik). Fabrikatik edo eskolatik irten eta etxetik pasatzean, berriro aholku edo agindu bera, mehatxua barne. Beti erantzun bera: *Bai, jungona* (Bai joango naiz). Gauean etxeratzean, “interrogatorioa”: *Loreta juntza?* Erantzunak, *bai* behar zuen izan zalantzarik gabe. Batzuetan joaten ginen; beste batzuetan joatea ahaztu; eta zenbaitetan ahaztu gabe joan barik geratu. Gezurretan ari ginela sumatzen bazuen, galdera zehatzak egiten hasten zen: *Zeñek esan dau erresaxu? Amaxeran ze kantarabe? Kapiaz zeñ abare junde?*. Galdera horiek egitea erraza zen; baina, elizkizunean izan ez zen batentzat erantzutea zaila. Gezurretan harrapatzen bagintuen jipoi bikoitza: bata ez joateagatik eta bestea gezurra esateagatik. Joateak ez zekarren ondoriorik; ez joateak, beti zekarren ondorioren bat, eta txarra gainera. Beraz, *Loreta* (Ama Birjinaren omenezko elizkizunera) joatea edo joan gabe geratzea, guretzat ez zen txantxetako gorabehera.

LÓRAN EON

Landarea loretan, landarea loreak dituela egon (“estar en flor”). *Goikuk bentanan dauken jeranixu ontxera lorán* (Goikoak leihoan daukan geranioa oraintxe dago loretan). *Inguruko mendi guztitaz lorán* (Inguruko mendi guztiak lorez jantzita daude).

LORÍ

1.- Lorea (“flor”). *Guk geure ingurun lora askoik ezkendun ikusten* (Guk gure inguruan lore askorik ez genuen ikusten).

Gehienetan pluralean entzuten zen. Landareak loretan ikusten genituen balkoiren batean, baina loreak elizan bakarrik. *Ezkontzi eonda ta altara nausixe loraz jantzitte euan* (Ezkontza izan da eta aldare nagusia lorez jantzita zegoen). *Jeranixuk ixatezin balkoittan gexen ikustezin lórak* (Geranioak izaten ziren balkoietan gehien ikusten ziren loreak).

Antiguako Ama Birjinak ere izaten zituen. Domu Santuru egunean, orduan ere batzuk joango ziren hilerriera hildakoei loreak ipintzera, baina gu ez ginen joaten eta guk ezin ikusi.

2.- *Lorá txórti*. Lore sorta (“ramo de flores”). Elizatik aparte gutxi ikusten genituen. *Amabirjiñiai lora txorta ederrak ipiñitzez* (Ama Birjinari lore sorta ederrak ipini dizkiote). *Nobixik eskun lora txorta politte erun dau* (Emaztegaiak eskuan lore sorta dotorea eraman du).

Bizkaiko Aulestin, “*sobrí*” berba erabiltzen dute lore sorta aditzera emateko (azken silaban azentua duela).

LORITU

1.- Papagaia (“loro”). *Loritu kaxolan baten ikusten gendun* (Papagaia kaiolaren batean ikusten genuen).

2.- Berba asko egiten duen pertsona. Berba gehiegi egiten zuena loroaz parekatzen genuen. *Loritupaño berba gexa etteozu, te ixilddu zattez* (Papagaiak baino berba gehiago egiten duzu, eta isildu zaitez).

LÓRRA

Lorra, buruhaustea (“problema”, “preocupación”). *Eztau etxetik urten nai ixetako-be. Nik orreaz dakaten lorra!* (Ez du etxetik irten nahi ezertarako. Nik horrekin daukadan lorra!).

Gure aurreko belaunaldikoen ahotan entzuten genuen; gure artean apenas erabiltzen den.

LÓRU

1.- Loroa. Arrantzako aparailu mota batzuetan erabiltzen zen altzairuzko alanbrea. *Atzandelik ipiñi ezik loruk atzamarra ebai etteban* (Hatzean atzandela ipini ezean loroak hatza ebaki egiten zuen).

“Loru batez-be atunetako ibilttezan. On, papardotako-be bai, loro motzak; gixon bakotxak beri, otzarako atrapateko, eskuko apaxuaz. Papardu berez tretziaz. Batzutan kordi bota ta para etten ziñan eune eiñarte-ero. Antxe momentun, antxobi ipiñi, tte bakotxa berantzako loruz bota, ta atrapa ettezin. Loro zatixe motza ixatezan orretako. Papardu bos brazan-da, amar brazan-da, ogei brazan-da ibillttezan. Papardu atrapateko tretzak ezin botaten ondo-ondure. Zegun zelako eueldixazin-be bai”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Loroa batez ere hegaleztarako erabiltzen zen. Baina, papardotarako ere bai, loro motzak. Arrantzale bakoitzak etxera eramateko beretzat harrapatzeko; eskuko aparailuaz. Papardoa berez, tretzaz. Batzuetan, korda bota eta geratu egiten ginen eguna zabaldu bitartean. Une hartan, antxoa ipini karnatatzen eta bakoitza beretzat harrapatzen saiatzen zen; eta harrapatu egiten zen. Horretarako loro zatia motza izaten zen. Papardoa bost braza, hamar braza, hogeitau braza inguruan ibiltzen zen. Papardoa harrapatzeko tretzak ez ziren hondo-hondora botatzen. Eguraldia ere oso kontutan izaten zen).

2.- Dirua (“dinero”). *Lena beti loru falta. On ostea, loru sobre ta ezin gasta* (Garai batean, beti dirua falta. Orain, aldiz, dirua soberan eta ezin xahutu). *Berbi ugari bañe, loru falta* (Hitza franko, baina, dirurik ez).

“Gerratik bueltan etorritzin, orreik pentsateotzuen mundun eurok zile jaun da jabe. Errekomentaziñoik andixak eukezela-ta juntzin astilleure Kaiserreana txalopi etteko eskatzea. Kaiserrek esaten berak ezabela errekomendaziñoirik bir; txalopi etteko loru bizala. Loroik ezipaben ekarten berak ezebala txalopaik engo”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Gerra bukatuta etorri zirenean, herritar frankistek uste zuten eurak zirela munduaren jaun eta jabe. Inguruetan laguntza eta babes handiak zituztela eta joan ziren ontziolara “Kaiser”i txalupa egiteko eskatzera. “Kaiser”en erantzuna izan zen, berak ez zuela babes eta laguntzetan sinesten; txalupa egiteko dirua behar zela. Dirurik ez bazuten mahai gainean jartzen berak ez zuela txaluparik egingo).

LOSÍ

Espaloia (“acera”). Harri zabal handia. Gure garaian, izan ere, horrelako harri handiek osatzen zituzten herriko espaloiak. *Arrizko losa zabal ederrak euazen ordun* (Garai hartan harrizko espaloia zabal ederrak zeuden). *Aparkateko lekoik ezeuan da losa gañitan euazen antomobillak* (Aparkatzeko lekurik ez zegoen eta espaloia gainean zeuden autoak). *Kantxoperrebuelatoko losan geuazen berbetan da axik txapela eruzta ureta* (Kanttope auzoko bihurgunean espaloian geunden hizketan eta haizeak txapela eramane dit uretara).

Losatik jun. Espaloitik joan. Horixe zen oso txikiak ginenean, norbaitek mandatura bidali, eta mila bider luzatzen zigun aholkua. *Losatik ibilli antomobillak zapaldubaik* (Espaloitik ibili autoak harrapatu gabe). Gaur, autoek, hain ibiltzen dira azkar, jo eta bota egiten dute; orduan, harrapatuz gero, zapaldu egiten zuten.

Ondarroako *Bolo-bolo* aldizkariaren ale batean (19. zenbakia) Ondarroako erara idatzitako honako hau irakurri nuen: *Ostikari solta rau, bañe ni ordurako aurreko azeran neuan.* Azpimarratu dudan berbak (*azeran*) harritu ninduen. Lehen *losan* esango zen. Orain aldatu egin ote da, edo berba berri hori (*azeri*) erabiltzeko joera ari ote da nagusitzen?

LOTÁ

Lotara! (“a dormir”) Hori ez zen aholkua izaten, agindua baizik. Ordea aurretik beste zerbait egin behar izaten zen: *Txixe eiñ dde lota* (Pixa egin eta lotara). Aita etxean tokatzen zenean (gutxitan) gu lotara bidali ondoren geratzen ziren lasai. Behin edo birritan esanda ez zen nahikoa izaten. *Lota esan dot* (Lotara, esan dut). Horrek esan nahi zuen muga-mugan genbiltzala. Aitak ozenago, *“Naikure! Lota segixan”* (Nahikoa da! Lotara oraintxe bertan), esaten zuenean hantxe bukatzen ziren gure festak. *Txixe eiñ, alkondari te prakak erantzi te dzazt oian* (Pixa egin, alkandora eta prakak erantzi eta ohe barrura). Eta pijama? *Pijami nun*

euan ba? Popabistan-be lo primeran ettenzan (Pijamarik ez zegoen inon. Ipurdi bistan ere primeran egiten zen lo). *Gixona-pe ezeben pijamaik usaten, bañe areik prakak eratzi tte kantzontzillukiñ sartzezin oire; kantzontzillukiñ dde interiorraz. Gu ostea, ez kantzontzilloik eta ez pijamaik, interiorraz popabistan* (Gizonek ere ez zuten pijamarik erabiltzen, orde, haiek galtzak erantzi eta galtzontziloekin sartzan ziren ohera; galtzontzilo eta kamisetarekin. Guk osteria, ez galtzontzilorik eta ez pijamarik, kamisetarekin ipurdi bistan). Orain bezala begiak itxita egiten zen lo orduan ere. Behin begiak itxi eta loak hartuz gero ez zen pijamarik eta galtzontzilorik behar.

LOTEIXI

Zozketa, loteria (“lotería”). *Lelengo loteixi enbizan erosi; eta gero, urten ero urten-bez* (Lehenik, loteriako billetea erosi egin behar zen; eta ondoren tokatu edo ez).

Horrelako esamesak urruti samarrean baizik ez genituen entzuten, gure gurasoek ez baitzuten dirudik loteriako billeteak erosteko.

LOTIXE

Lotia (“dormilón/a”). Umetan eta gaztetan denok ginen *lotixak*, baina, batzuk gehiago. *Gure gaztiena lotixera demasa* (Gure gazteena oso lotia da). *Lotixe ixati onara lo etteko aukeriranin* (Lotia izatea ona da, lo egiteko aukera dagoenean).

LOTSABAKU

Lotsagabea (“sinvergüenza”). *Lotsabakuk asko ikusittuaz, bañe orremoukoik ba-pe* (Lotsagabeak asko ikusi ditut, baina hori bezalakorik bat ere ez).

Gure belaualdikoek, gipuzkerazko forma (*lotsagabi*) maizago erabili izan dugu; aldiz, gure aurrekoek, bizkaierako (*barik, baku, lotsabaku*) forma sarri erabiltzen zuten.

LOTSAGABEKEXI

Lotsagabekeria (“insolencia”, “desvergüenza”, “descaro”). Lotsagabeak ekintza bat baino gehiago egiten zituen; horregatik, berba hau pluralean azaltzen zitzaigun maizago: *lotsagabekexak. Attittai burletan! Olako lotsagabekexaik ezta enbir* (Aitonari burla egiten! Horrelako lotsagabekeriak ez da egin behar).

Garai hartan lotsagabekeriak egiten genituen, baina, bai garesti ordaindu ere.

LOTSAGABI

Lotsagabea (“sinvergüenza”). *Onek lotsagabionek ze naidau on!* (Lotsagabe honek orain zer nahi du). *Lotsagabekexak etten dabena, lotsagabi* (Lotsagabekeriak egiten dituenak, lotsagabea). Honen sinonimoa, bizkaierazko forma ere erabiltzen dugu (*lotsabaku*), baina, gure aurrekoek baino askoz gutxiago. *Eztakixu zelako erantzunak emoztazen lotsabakuorrek* (Ez dakizu nolako erantzunak eman dizkidan, lotsagabe horrek).

Lotsa gitxiku. Lotsa gutxikoa. Hori apur bat geratzen zaio. *Ori etten dabena lotsa gitxikure* (Hori egiten duena lotsa gutxikoa da). Beste era batera esanda, “*Ori etten dabenak lotsa andirik eztauke*” (Hori egiten duenak lotsa handirik ez du).

LOTSAGALDUKU

Lotsagaldukoa, lotsagabea (“sinvergüenza integral”). Lotsa guztiak galduta, lotsaren usainik ere ez duena. Biak erabiltzen ditugu: *lotsagabi* eta *lotsagalduku*. Puntualki lotsagabekeriaren bat egiten duenarentzat, maizenik umeentzat, gordetzen dugu *lotsagabi* adjektiboa. Lotsa guztiak galduta, ez etikarik eta ez eskrupulurik, bizimodu makurra daraman pertsona helduari ezarriko genioke *lotsagalduku*. *Orrek eittuzenak etteko lotsagalduku ixanbir* (Horrek egin dituenak egiteko lotsagaldukoa izan behar).

LOTSAGARRITTASUNE

Ekintza edo egoera lotsagarria, lotsagarrikeria (“desvergüenza”). *Auxea lotsagarrittasune! Boda etorri tte norberak paabir txanpana* (Hau da lotsagarrikeria! Ezkontzako bazkarira etorri eta norberak ordaindu behar xanpaina).

LOTSAGARRIXE

Lotsagarria, lotsa ematen duena (“vergonzoso/a”). *Gurasuk olaik etxetik bota! Lotsagarrixera ori gero-e!* (Gurasoak horrela etxetik kanpora bota! Lotsagarria benetan!).

LOTSANKORRA

Lotsakorra, lotsatia (“tímido/a”). *Gaztetan danok ixtatenga lotsankorrek. Eta bixkat ixati komeni-be bai* (Gaztetan denok izaten gara lotsatiak. Eta neurri batean komeni ere bai izatea). *Batzuetan lotsakorra ere entzun daiteke. Gaurko mundun lotsakorra ixati ezta ona* (Gaur egungo mundu honetan lotsakorra izatea ez da ona).

LOTSATIXE

Lotsatia (“tímido/a”). *Batzuk ttikittaz lotsatixak ixtatendiz, bañe gero lotsa guztik galtzeottuez* (Batzuk txikitari lotsatiak izaten dira, baina, gero, lotsa guztiak galtzen dituzte). *Jeneralin lotsatixak atzin geatzendi, eta lotsabakuk aurea etten dabe* (Lotsatiak gehienetan atzean geratzen dira, eta lotsagabeak egiten dute aurrera).

LOTSAXE

Lotsaria, lotsa (“sonrojo”, “bochorno”, “vergüenza”). *Pasa aditzari lotzen zaio. Praka guztik apurtute danen aurretik, zelako lotsaxe pasa neban!* (Prakak zeharo puskatuta denen aurretik pasa nintzen. Hura lotsaria!). *Danen aurretik pasa birrixana. Ederra lotsaxe!* (Denen aurretik pasa behar izan dut. Hura lotsaria!).

LOTSÍ

1.- Lotsa (“vengüenza”). Lotsa izatea ez zen batere baloratzen; ez izatea berriz, nola gaitzetsi! Horregatik ezezkako esaldietan agertzen zaigu gehienbat. *Lotsaik tantai-pe eztauke orrek* (Horrek ez du batere lotsarik). *Lotsaik baauke beorrek?* (Horrek ba al du lotsarik? *Orrek beorrek eztauke lotsa andirik!* (Horrek bai ez duela lotsarik!). Lotsaren arrastorik ere ez zuenagatik, “*lotsi auzun*”, esaten zen.

Lazkaoko beneditarren komentuan, batxiler garaian, aita Albertok (Begiristain) irakasten zigun latina, eta noizbehinka esaera batzuk botatzen zizkigun latinez, tartean honako hau: “*Nemo dat quod non habet*” (Inork ezin eman dezake ez daukan gauzarik). Horrelako egia borobilarekin nor ez da ba ados egongo! Dirurik ez baduzu, ezin inori dirurik eman. Aita Albertok jarraitzen zuen esanez, badela gauza bat, eduki gabe eman daitekeena, eta hain zuzen ez daukanak ematen duena: lotsa. Hori da maiz gertatzen dena: norberak lotsarik izan ez, eta inor lotsarazi.

2.- Lotxa. (“locha”, “brótola de fango”). Sabel aldea borobil lodi samarra izaten du arrain honek, baina buztan parte zapalagoa; kolorea berriz, arrosa zurixka. Errekakoak eta itsasoak daude. Gure aita errekakorik ez zuen ekartzen. Ia beti ekartzen zuenez zerbait, etxera hanka sartu orduko galdetzen zion amak: *Gaur ze ekarrizu-ba?* (Gaur ze arrain ekarri duzu?). Aitak lotxa zekarrenean gustura jasotzen zuen galdera, eta bai barrez erantzun ere azkar asko: “*Amentxe etxin faltarana*” (Etxe honetan falta dena). Amak berehala ulertzen zuen: *lotsi*. Besterik ezean, eta freskoa izanik, hura ere ez zen txarra egoten.

Arrasteko txalupek ekartzen zuten; baina, lehenago tertzekin ere harrapatzen omen zen.

3.- *Lotsí emón*. Lotsa eman, lotsa izaten irakatsi, ondo hezi, kontuak eskatu (“educar en los valores tradicionales”). *Ongo gurasuk lotsaik eztotze emoten umiai* (Oraingo gurasoek ez diete lotsarik ematen umeei / ez dituzte behar bezala hezten).

Ume lotsagabeen erantzukizuna gurasoei leporatzen zitzaien. *Oneik umiok nun dauke lotsi? Gurasutauke kulpi!* (Ume hauek non dute lotsa? Gurasoek dute errua!).

Lotsak kendu. Harrotasunak apaldu, baretu. *Neuk kendukotzaz orrei lotsak* (Nik baretuko dizkiot horri harrotasunak).

4.- *Lótsabaiku.* Lotsarik gabeko pertsona (“sinvergüenza”). Beste inork egiten ez dituen gauzak egin arren lotsatzen ez dena. *Ikusteo zu ori zelan dabillen? Lotsabaiko andibata ori* (Ikusten al duzu hori nola dabilen? Horrek ez du batere lotsarik). *Lotsabaiku ezta ixanbir.* *Lotsi euki enbirde* (Lotsarik gabekoa ez da izan behar. Lotsa izatea komeni da).

LÓTU

1.- Lotu (“atar”). Gauza batzuk egiten ziren *lotu* eta beste batzuk *amarra*. Arropak lotu egiten ziren eta botoiak ere bai. *Alkondari lotúxu ondo* (Lotu ezazu ondo alkandora). *Orreik botoiok lotuxuz* (Botoi horiek lotu itzazu). Lokarri edo sokari zegokionean, emakumeek *lotu* erabiliko zuten maizago; gizonezkoek, aldiz, *amarra*. *Batelai amarratzaxun ondo txikota, ez soltateko morun* (Batelari lotu iezaiozu ongi soka; ez askatzeko moduan). *Axuetak amarraxuz ondo* (Oinetakoen lokarriak lotu itzazu ongi).

2.- *Lotúte.* Pertsona edo lanari lotuta. *Ori andrioi gurasukiñ lotu-lotu eiñddera; ta gañea, iru ume* (Emakume hori gurasoekin oso lotuta dago; eta gainera hiru ume ditu).

LOTÚ

1.- Traketsa, baldarra (“torpe”, “sin soltura”, “desmañado”). Azken silaban du azentua. Lanean edo kirolen batean trebetasunik eta malgutasunik erakusten ez duenagatik esan ohi da. *Ori mutilloi, erramutan etteko lotú ikusteot* (Mutil hori, malgutasunik eta trebetasunik gabe ikusten dut arraunean egiteko).

2.- Lanari dagokionez, *biar lotú*: lotura handiko lana. *Baserriku biar lotúre, eta tabernaku-be bai* (Baserriko lana lotura handikoa da, eta tabernakoa ere bai).

LOTURI

Lotura (“sujeción”, “atadura”). *Amar urtin oian eukirau orrek ama. Lotura andixe ixan da orrentzat* (Hamar urtean ohean izan du horrek ama. Horrentzat lotura handia izan da). *Naizune esango zu, bañe, seme-alabak eukitti loturire* (Nahi duzuna esango duzu, baina, seme-alabak izatea lotura da).

LOURI

Logura, logalea (“sueño”). Gure artean forma beraren bi moduak entzungo ditugu: *louri* eta *loguri*. Beste zenbait herrialdetan azaltzen zaizkigun atzizkien ordeztasunak (“-larri”, “-gale”: kakalarria, pixa-larria, logalea) gure artean beti “-gurea” (-guri) agertzen da: *kaka(g)uri, txixa (g)uri, lo(g)uri*. *Louriauke orrek galanta* (A zelako logura duen horrek / Oso logura da hori).

Berba honek lokuzio desberdinak osatzen ditu: *loguri euki, logurik erreten, logurik gexa eiñdde, logurik errendiute, logurik errementata...* *Logurik erretara gizaju* (Logurak erreta dago gajoa).

LÚE

1.- Loa (“sueño”). *Lue ederra eztot euki* (Loa ederra ez dut izan). *Orrettek umiorretaukez luak. Atsalde guztin esnatu-be ezta eiñ* (Ume horrek du loa! Arratsalde osoan ez da esnatu).

Lokuzioetan lo berba agertuko zaigu: *lo kuluxki, lo konkorrin, erdi lo, lo eraiñ, ondo lo eiñ, lo erri, lo ariñe...* Eta *loak artu* edo *luak artu*; azken hau gure aurrekoek. *Bazkal ostin lo konkorrin eona* (Bazkal ondoren erdi lo egon naiz). *Umiai lo eraiñbitzat* (Umeari lo eginarazi behar diot). *Lo dan umi irabazten eida-ta. Eiñddattille* (Lo dagoen umea irabazten omen dago eta. Egin dezala).

Orain begiak ixten ditugu ea loak hartzen gaituen. Garai hartan loak hartzen gintuenean ixten genituen begiak. Gu lotan geunden bitartean, ba ziren gure inguruan, denborarik galtzen ez zutenak: *saguk, marasmak* (armiarmak), *zorrixak, ardixak* (arkakusoak), *kukaratxak...*

Zerbaitetarako falta ziren egunak kontatzeko, zenbat *lo* egin behar ziren galdetzen genuen, siestak kontatu gabe, noski, umeek ez baikenuen siestarik egiten. *Erregik etorteko zemat lo faltari?* (Erregeak etortzeko zenbat egun eta gau, falta dira?).

Loa (“sueño”). Izen (substantibo) moduan forma hau hartzen digu: *Bart lue ariñe eukirot* (Bart loa arina izan dut). Guk, *loak artu*, eta gure gurasoek, *luak artu*. *Bart berandu arte enau luak artu* (Bart berandu arte ez nau loak hartu).

Lo, nola? Erbiak bezala ez, begiak itxita baizik. *Arrixe letteik lo* (Oso lo sakonean, harria bezala; mugitu gabe). *Lo seko eiñddau, lo seko geature, lo seko euan*.

Gure garaian lokuzio jatorra entzun eta ikasi genuen: *loak artu* (nor-nork aditz laguntzaileaz lagunduta). *Loak artu nau, loak artu zattu, loak arturau (du), loak artuban (zuen)...*”

2.- *Lo aldixe*. Lo aldia; une bateko (luze samarra) loa. Horrela deitzeko (*lo aldixe*) une horrek ez du laburra izan behar. *Lo aldixe eizu* (Denbora dezente eman duzu lotan). *Lo aldi ederra eizu* (Luze samar egon zara lotan).

3.- *Lo érri*. Lo errea (“se dice cuando los niños/as están extremadamente somnolientos/as y no pueden dormir”). *Orrek umiorrek lo érriau* (Ume horrek lo errea du).

Haurrek loguraren loguraz, loguraren nekez, lokartu ezinik negarrez hastean esan ohi da *lo erri* dutela.

4.- *Lo konkorra*. Logurak ematen duen astuntasuna (“modorra”). *Lo konkorra sartuazta* (Logurea sartu zait).

5.- *Lo konkorrin*. Logurak jota, ezer egiteko kemenik gabe erdi lo (“amodorrado”). *Bazkal ostin telebisiñoi ikusten jarri tte lo konkorrin eonga atsalde guztin* (Bazkal ondoren telebista ikusten jarri eta arratsalde osoan erdi lo egon gara).

LUISTARRAK

San Luis Gonzagaren anaidiko kideak. Elizako mutil gazte zintzoek osatzen zuten Luistarren kofradia; inguruko beste herri askotan bezala Ondarroan ere bai. Mutillak ziren *Luistarrak* eta neskak Mariaren Alabak (*Maixan Alabak*) edo *Kongregaziñoikuk*.

"Maixan alabak zintzuzin, launtzarra! Geu-be bai. Geu-be Luistarrak giñanin... illan lelengoko domeki ixatezan. Jantzi medalli, konfesa ta komulga eiñ dde Antiure. Ori, amalau urte arte ero... pentsaxu-e dantzan etten asi nittanin... ze amalau, ixe soldau juteko sasoirarte ixan giñan gu Luistarrak. Antxe, dantzan da bixkat asi giñanin, fuera; da beste batzuk segi dantzan eiñbaik; etxeko presiñoik-ero... Domeki, ontxe letxeik, astin beiñ ixatezan ordun-be. Da domekan mezata; amarretan, meza nausitta. Ordu bete baño gexa etteban; baakixu, sernoik-eta. Amabixetan puntun junbizan bazkatta. Gero, bazkaldu te, ordu bixetan-ero astezin bexperak. Bexpeeta jun enbir; biko. Bexpeetan beste ordu pare bat gitxienez. Iñok ezeban ixe entiututen ("Dicit Dominus Domino meo, sede adestrix mei...") bañe, antxe. Andik urteten gendunin, Don Segundo eotezan elixopin, gupaño aurreratxua urtenda, zaiñ. Da an geuazen gazte guztioi, benga! "Benga" arek esatebanin zeñek eskapa arei? Billurraz, eskapa iñopez. Baten batek iñox eskapakotzan iual, bañe... Danok Sanjunea, ospittaleko Sanjungo elixa dotreñi ikastea.

Domeketan musiki joteban bandik, eta gero tanboliñe. Mundu guzti dantzan. Bañe korretan eotezin zaintzen Rosario Gatzerre ta konpañi, beatak. Areik parte emotebenin, "zuk mutillaz (ero nesiaz) dantzan eizu", ixelako esplikaziñoiripaik, Kongragaziñoittik ero Luistarretatik "fuera". Ni akordatena, Aurelio Koju zan Luistarren jefi. Da eun baten bixalduban Austiñ Zubikarain anaxi... usteot zala. Bixalduban geurea, eta ordeni ekarriban, dantzan ettenebala nesiaz, da aurea jarraitu nai bot Luistarrin, emoteko berbi gexa ezotela engo, bestelaik, kanpoa. Da esanetzan, "ba, nik ezineike dantzan eiñbaik eon da atanaxu kanpoa nai bozu". Rosariok ori entzubanin, eskandalu. Itxosu beteku atastan. Amaik ez geunkan da, bera arreba zarrena. Arek artuban disgustu! Bañe, borra nittuen da kittu. Baki orduntxe".

(Arrizabalaga Badiola Antonio)

(Mariaren alabak zintzoak ziren, benetan: gu ere bai. Gu ere Luistarrak ginenean... hilaren lehen igandea izaten zen. Jantzi medalla, aitortu, gure jauna hartu eta Antiguara. Hori hamalau urte arte edo... pentsa ezazu, dantza egitem hasi nintzenean... hamalau ez, ia soldaduzkara joateko sasoi heldu bitartean izan ginen gu Luistarrak. Orduantxe, apur bat dantzan hasi ginenean, kanpora; beste batzuk berriz, segi dantzan egin gabe; etxekoen presioak eraginda. Igandea, oraintxe bezala, astean behin izaten zen orduan ere. Eta igandean mezatara; hamarretan meza nagusitara. Ordu bete baino gehiago irauten zuen; badakizu, sermoiak-eta. Hamabietan puntuan joan behar zen bazkaltzera. Bazkal ondoren, ordu biak inguruan hasten ziren bezperak. Bezperetara joan egin behar; beharko. Bezperetan ordu pare bat gutxienez. Inork ez zuen deus ulertzen (*"Dicit Dominus Domino meo, sede adestrix mei..."*) baina, hantxe. Handik irteten ginenean Don Segundo egoten zen zimitorioan, gu baino lehenago irtenda, zain. Eta han geunden gazte guztioi, "benga"! Hark "benga" esaten zuenean, nork alde egin hari? Beldurrez, alde egin inork ere ez. Norbaitek inoiz again alde egingo zion, baina... Denok ospitalean zegoen San Juango elizara dotrina ikastera.

Igandeetan herriko bandak musika jotzen zuen, eta ondoren tanbolina. Denak dantzak. Ordea, eliza ondoko korridorean egoten ziren zaintzen Rosario Gatzerre eta konpainia, neska zahar santujaleak. Haiek salaketa egiten zutenean, "zuk mutilarekin (edo neskarekin) dantzan egin duzu", inolako esplikaziorik gabe Kongregaziotik edo Luistarretatik kanpora. Gogoan daukat, Aurelio *"Koji"* zen Luistarren buru. Egun baten bidali zuen Augustin Zubikarairen anaia... uste dut zela. Gure etxera bidali zuen, eta ekarri zuen ordena, neskekin dantzan egiten nuela, eta aurrera jarraitu nahi badut Luistarrean, emateko hitza gehiago ez dudala egingo, bestela, kanpora. Eta esan nion, "ba, nik ezin dut dantzan egin gabe egon, eta nahi baduzu atera nazazu kanpora". Rosariok hori entzun zuenean, garrasika hasi zen. Sekulako errieta egin zidan. Amarik ez genuenez, bera zen arreba nagusia. Hark hartu zuen nahigabea! Baina, kanpora bota ninduten, eta kito. Orduantxe bakea).

LÚJU TE BANIDADI

Dotoretasuna eta harrokeria ("lujo y vanidad"). Tokatzen zitzaigun baino maila handiagoko arropa, soineko, altzari edo apaingarriren bat ikusten bazigun, izeba Purita ez zen ixilduko: *Oixea luju te banidadi*. Orduan ez genekien *luju* ("lujo": luxu, dotoretasun handia) zer zen; eta *banidadi* ("vanidad": harrokeria, handikeria) gutxiago. Izeba Puritaren ahotan entzuten genuela gogoratzen naiz, gure artean hark egiten baitzuen sarri kontzientziaren ahotsarena. Rol hori betetzeko ez zuen aukerarik galtzen. Azkenean entzunaren entzunez norberari ere irten egiten zaio. Dena den horrelako hitzak eta irteerak emakumeen kontuak ziren gehiago. *Amentxe etxin daz lujuk eta banidadik* (Etxe honetan bai daudela dotoretasunak eta handikeriak!).

LUMÍ

1.- Luma ("pluma de ave o de pájaro"). Hurbiletik ikusten genituen lumak: *kaxolako txoixanak, kaleko pardelanak, kaleko usunak eta beñobeiñ attak itsosotik ekarrittakunak, kalatxoixanak, eta etxin iltteko iñoix ekarrittako ollunak* (kaiolako txoriarenak, kaleko lapur-txoriarenak, kaleko usoarenak eta inoiz aítak itsasotik ekarritakoarenak, kaioarenak, eta etxean hiltzeko inoiz ekarritako oiloren batenak). Filmetan ere makina bat indio ikusten genituen luma dotoreak buruaren bueltan ipinita. Ordea, aipatutako luma horiek guztiak baino hurbilago izaten genituen beste luma batzuk; gauero gure buru azpitan izaten genituenak, burkoak (*almueri*) oilo luma finez beterik izaten baitziren. Burkoa osorik zegoen bitartean lumak sentitzen genituen baina, ikusi ez. Ordea, burkoari zuloren bat egiten bazitzaion, hurbiletik ikusten genituen; putz egin eta aireratu ere bai. Orduan ohartzen ginen luma zein arina zen. Horregatik konparaketetan sarri azaltzen zitzaigun. *Au batelau lumi baño ariñauara* (Batel hau luma baino arinagoa da). *Geu giñan gu ordun, lumi baño ariñauak* (Garai hartan gu geu ginen luma baino arinagoak). *Bustitte-be, lumipaño gitxia pixaten dau* (Bustita ere lumak baino gutxiago pisatzen du).

Jakinaren gainean oker erantzungo zuela, txikiagoren bat harrapatu eta honela galdetzen genion derrepente: *Zerrek pixaten dau gexa, kilo bat lumak ala kilo bat burdiñak?*. Emaitza

aldez aurretik dakienaren jarrera harroxkoaz itxaroten genion erantzunari. Ondo pentsatu ondoren, jakina, erantzun okerra ematen zigun: *Kilo bat burdiñak*. Txikiagoak ginenean gu ere hortik pasatakoak izan. Apur bat geroago hark berak txikiagoren bati luzatuko zion galdera bera. Zaharragoari inoiz ez genion horrelako galdera lotsagaberik egiten, ez genuelako matrailekorik doan jaso nahi. Ausart samarrak baginen, baina, ez inozoak.

2.- *Lumatsu*. Lumatsua (“de mucha pluma”). Baserri inguruetatik igarotzean oiloengatik esango genuen. *Arek olluk kokotin eztauke lumaik. A besti lumatsure* (Oilo hark lepoan ez du lumarik. Beste hura oso lumatsua da).

LUMATU

1.- Lumatu (“desplumar”). Inoiz Gabonetan norbaitek oiloren bat bizirik oparitu eta etxean amak hil eta lumatzen zuen. *Lelengo kokotin ebaxi eiñdde ill, eta gero ur berotan sartu eta lumatu* (Lehenik lepoan ebakia egin eta hil, eta ondoren ur berotan sartu eta lumatu).

2.- Hegazti bati lumak irtetea, lumaz janzea (“emplumarse”, “cubrirse de plumas”). Ordea, guk prozesu hori, esperientzia hori, ez genuen sekula hurbiletik bizi izan; eta zentzu honetan ez genuen sarri erabiliko berba hau. *Ondarrun bertan, Toxutarrak-eta, txoieruk esangoben txoixe lumatu* (Ondarroan bertan, “Toxu” familiakoek-eta, txori zaleek, esango zuten “txoixe lumatu”).

LUMÁ-TXITXARRU

Amuan karnatatzat luma ipinita harrapatzen zen tamaina txikiko txitxarro zuria. *Luma-txitxarro batzuk ekarrirouz afattako* (Txitxarro txiki batzuk ekarri ditugu afaritarako).

Kostatik hurbil *kazan* (motora martxan doala aparailua uretaratuta ehizan) harrapatzen den txitxarroa. Arrantza mota honetan, amuan karnata barik luma ipintzen da. Agian hortik datorkio bere izena. *Txitxarro baltza* esaten zaionak baino haragi zuriagoa izaten du. Hau, txitxarro txikia baino handixeagoa da, eta ertaina baino haziagoa. Handitzen denean, orain “*txitxarro marikoi*” (lehen, *txitxarro andixe*) deitzen zaio.

Beraz, bai *luma-txitxarru* eta bai *txitxarro marikoi*, zuriak dira. Beltza esaten zaiona beste txitxarro mota bat da.

LUPEIXI

Luizia (“desprendimiento de tierra”). Gurdi, sare, batel artean eta ur ertzean ez zen horrelakorik inoiz gertatzen. Neguan eurite galantak bota ondoren, goizero ordu eta erdiko bidean mendiz etxera etortzen zitzaigun esnedunari (*geure bezeru: Armentxako Dolos*) entzuten genion: “*Birin lupeixi toparou te ezin pasata ibilligaz*” (Bidean luizia aurkitu dugu eta pasa ezinik ibili gara). *Lekatzoko birin lupeixi jausi eide* (Lekeitioko bidean luizia izan omen da).

LUPINI

Lupia (“lubina”). Zilar kolorea duen itsas arraina. Bera jatuna izanik, oso haragi preziatua du. *Lupini arrasteruk ekartebe, bañe, amuaz-be beti atrapa ixan da* (Lupia arrasteko txalupek ekartzen zuten, baina, amuaz ere beti harrapatu izan da).

LUPÚ

Gure berbetan ez zaigu agertzen *lupu* zer den. Konparaketa eta metaforetan bai, baina, erreferentziatzat zer hartzen dugun jakin gabe. Gauza ona ez dela badakigu. *Mozkorra, lupu baño andixaua* (Mozkorra, lupua baino handiagoa). *Arrañ au lupura (lupu da)* (Arrain hau oso gazia dago). Azken hau Ana Urkizak jasotako berba sailetik (ONDARROA urtekaria, 1993) hartua.

Lupu edo *lipua* berbari hiztegieta adiera ugari ematen zaizkio: pozoia, arrabioa (“salamandra”, “escorpión”), armiarma; ajea edo mozkorrondoa ere bai. Antonio Pérez Bilbaok (145) dioenez Bermeon ere konparaketarako erabiltzen da: *Lupue baño gazijau egon (zeozer)*.

LÚRRE

1.- Lurra (“tierra”). *Amak floreruntzako lurre birdabela ta Antiure bixalduattu lurreta* (Amak loreontzientzat lurra behar duela eta lurretara bidali gaitu *Antiguara*).

Honako esaera honetan aipatzen dugu berba hau: *Lurre biuna ta arra barrura* (Lurra bigunago eta arra barrurago). Izaera biguneko pertsonekin besteek erraz aprobetxatzen direla adierazten digu atsoitz honek.

Zeru goxan da lurre beian (Zerua goian eta lurra behean). Ezer gabe geratzen zenagatik esaten zen. *Etxi erregakuenin, zeru goxan da lurre beian, ixebaik geatuzin* (Etxea erre zitzaientean, gorri geratu ziren, ezertxo ere gabe).

2.- *Lurrezko kazulari*. Lurrezko kazola (“cazuela de barro”). Etxe guztietan zegoen bat; gurean ere bai. *Popi* (ipurdia) ikatza baino beltzagoa izaten zuen. Urtean pare bat bider-edo, bakailaoa atontzeko ateratzen zuen amak. Lehenik betiko galdera: *Lurrezko kazulari nun da?* (Lurrezko kazola non dago).

LÚRRE EMÓN

Ehortzi, lur eman (“enterrar”). Honek badauka egitura gramatikal desberdina duen sinonimoa: *lurremoti*. *Lurre nox emonbitze?* (Lurra noiz eman behar diote?). *Lurremoti nox ixangora* (Noiz ehortziko dute?). *Gaur lurremoti, eta bixar enterru* (Gaur lur ematea eta bihar hileta).

LURRUNDU

Lurrunez estali, lurrundu (“empañarse”). *Lapiku sutan ipiñizunin au kristalau segixan lurrundure* (Lapikoa sutan ipini duzunean, kristal hau berehala lurrundu da). Erakusleihoren batean gustuko zerbait ikusi eta kristala sudurraz ukitzen egoten ginenean, lurruna sortu eta marrazkia egiten genuen. Ikus, *tunturre* (TUNTURRE, 1).

LURRUNE

Lurruna (“vaho”, “vapor”). Inora joan barik, etxean bertan nabaritzen genuen lurruna franko, etxeko sukaldean; kanpoan hotz eta sukaldea gori. Geletan ez genuen epel izaten, baina, barruan gu denok eten gabeko mugimenduan, gehi gurekin bizi ziren animalia guztiak (katu, sagu, txori, labezomorro, arkakuso, armiarma, zorri, euli eta abar), kanpoan egiten zuen hotz gogorrari esker, kristalak lurrunez betetzen ziren. Aukera hori ez genuen alferrik galtzen; kristaletan marrazkiak egiten genituen, bakoitzak bere abileziak demostratuz. Nik ez nekien besterik egiten, eta beti baxurako txalupa marrazten nuen; matrikula eta guzti, hori bai. Andoni eta Jon horretan trebeagoak ziren. *Kanpoko bentanetako kristalak lurrunez beteta eotezin, daixola!* (Kanpoko leihotako kristalak lurrunez josita egoten ziren, busti-busti).

LUSTRÉPÓTU

Betun-potea (“bote de betún”). Barruan betuna gordetzen zuen potea; zapal-zapala, tapa borobilez estalia. Betun-poteak, barnean zeraman betunaren kolore bera izaten zuen: beltza edo marroia. *Lustrepotuk, lustrik morun ixatezin, baltzak eta marroik; beste koloreik ezeuan. On moure zapata gorriarik eta berdeik ezeualako* (Betun-poteak, betuna bera bezala izaten ziren, beltzak eta marroiak; ez zegoen beste kolorerik. Orain dauden zapata gorriarik eta berderik ez zegoelako).

Irasagar kaxa (*menbrillo kaji*) batean egoten ziren zapatei distira ateratzeko tresnak. Esan gabe doa kaxa hartan falta zen irasagarra ez zela guk jandakoa, beste norbaitek baizik. *Ekarritzaxu lustrepoto baltza* (Ekariezadazu betun-pote beltza). *Menbrillo kaji* handia izaten zen eta amen batean aurkitzen genuen; haren barruan, betun-pote beltza. Baina, sarri, potea zabaldu eta betunik ez. *Beti euan zeoze. Menbrillo kajaik ezin topa, ero lustre potu falta, ero potu bai bañe lustreik ez... beti zeoze* (Beti zegoen zerbait! Batzuetan irasagar kaxarik ezin aurkitu, edo betun-potea falta, edo betun-potea bai baina hutsa... beti zerbait!).

LÚSTRI

Betuna (“betún”). *Lustri beti, baltza ero marroi* (Betuna beti, beltza edo marroia). Beste kolorekorik ez zegoen gure inguruan; eta apur bat urrutiago ere ez. *Jun Goiko Torrea ta ekarrixu lustrepoto baltza. Amak paakotzala* (Zoaz Goiko Torre dendara eta ekar ezazu betunpote beltza. Amak ordainduko diola).

Zapatak garbitzeko gauza bat baino gehiago behar ziren (zapia, eskuila, betuna): derrigorrezkoa betuna. *Lustreik ezpaeuan ezin zan zapataik garbittu* (Betunik ez bazegoen ezin zen zapatarik garbitu). *Trapoik ezpaeuan, eskobillin punta bateaz lustri emon da bestiaz brillu ata* (Baldin eta zapia falta bazen, eskuilaren mutur batez betuna eman eta besteaz distira atera).

LUSTRÍA

Betuna nahiz argizaria emanez distira atera (“lustrar”). “Lustre: brillo de las cosas tersas o bruñidas”. Berba horietan dago jatorria, baina guk biak egiten genituen: *Lustri emon eta brillu ata* (Betuna eman eta distira atera). Gure berbetan horixe da *lustriati*. Beraz *lustria* egin zitezkeen zapatak eta *beangañi* (zorua). Gurean zapatak baizik ez ziren *lustriaten*. *Beangañi* izeba Klararen etxean, eta baita Bizit Arriolaren etxean ere. Etxe hartan oholak argizaria emanda izaten zuen distira bikaina.

Zapatak *lustria*: tokatzen zitzairen betun kolorea zapi batez zabaldu zapataren zirrikitu guztietan, eta ondoren eskuilaz igurtziz, distira atera. Zorua *lustriati* lan neketsuagoa gertatzen zen: txukun-txukun argizaria zabaldu, eta apur bat lehortzen utzi ondoren, eskuila handi bat oinpean hartu eta nekeari iritzi gabe igurtzi.

Gehienetan itxura txarreko zapata zikinak soinean zituela ibiltzen zena ondo *lustriatako* zapata distiratsuekin ikusten zenean esaten zen, “*Andu Kepa zapatak lustria-lustria eiñdde*” (Han doa Kepa zapatetan sekulako distira duela).

LÚTU

Lutoa, dolua (“luto”). Berez atsekabea esan nahi du. Ordea, jendaurrerako, norberak barnean sentitzen zuen atsekabe soilak ez zuen balio. Beraz, atsekabe horren ispilu den jantzi beltza hartzen zen luto edo dolutzat. Doluzko jantzia, jantzi beltza. *Lutuaz ebillen. Burutik eta bietzea abarin sotani baño baltza* (Lutoarekin zebilen. Burutik behatzetaraino apaizaren sotana baino beltzagoa).

Lútu erún (lutoa eramán) egiten zen. *Urte betin erun gendun auman lutu* (Urte betean eramán genuen amonagatik doluzko jantzia). Familiar norbait hiltzen zenean, beste partaide guztiek (senar edo emazte, seme-alaba, neba-arreba...) *lutu* (jantzi beltza) eramaten zuten urte betean; eta hurrengo urte batean (bigarren urtean) *medio-lutu* (luto erdia), hots, hain zorrotza ez zen lutoa: jantzi grisa, beltza zuriarekin, edo antzekoak.

Batzuetan, senideen arteko haserreak eraginda, tokatzen zitzaion lutoa ez eramatea herriko jende guztiaren marmar eta esamesa bihurtzen zen. *Anaxiaz goraberan bat eukibala-ta anaxin lutoik erun-bez* (Anaiarekin gorabeheraren bat izan zuela eta anaiaren lutorik eramán ez).

“Anita Tuel Liburion andri. Sari konpontzen-da ibilttezan, da geuz filetin-be bai. Kanttopin bixizin. Da orren aizta bat akordatena, Maitxu Tuel, neuaz komuniñoi eiban baltzez jantzitte, atte ildde eukelako. Darie Añorga neure launa-pe baltzez eiban aingero, attan lutu eukalako. Nik topateneban ori tonteixa andi bat, ze aingero baltzik... Erretrato bat baneukan nik kofrai barriko atin eiñdde, aingero eiñ genduneku (primera komuniñoi), da erdi-erdixan Don Eustakio, abare bat, famosu, da aetten gañin aingero baltza. Antxena neu-be. Nik eztaitt ori zelan etteben: lutu jantzibir aingerotzan-be atte ero ama ildde eukanak. Lutu goorra zan. Tia ta tioi-be bai; da aumai-te andixe. Neure osaba Kantaleko iltzanin alako erropa kuadrato bat eizten, medio-lutu, grisaz da olaik, baltzabaik. Bañe gurasuk-eta iltzinin bal-baltza; belarrittakoarte guztikiñ ikusittena neure buru bal-baltz. Urte bat ero bi ixatezin. Urte bete elixaku eukitten gendun. Argizaiola urte guztin. Ni kaltzerdiarteko guztikiñ ibilli nittan bal-baltz neure anaxi iltzanin; gazte-gazti nittan ni ordun. Galtzerdixak eta dana, bal-baltzak”.
(Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Anita “Tuel” Liborioren emaztea. Sarea konpontzen-eta aritzen zen, eta gurekin antxoia oliotan sartzen ere bai kontserba fabrian. “Kanttopi” auzoan bizi ziren. Eta horren ahizpa bat, gogoratzen naiz, Maritxu “Tuel”, nirekin egin zuen lehen jaunartzea beltzez jantzita, aita hilda zutelako. Darie Añorga nire lagunak ere beltzez egin zuen jaunartzea, aitaren lutoa zutelako. Nire ustez hori inozokeria handia zen, izan ere aingeru beltzik... Argazki bat banuen nik kofradia berriko atean egina, lehen jaunartzekoa, eta erdi-erdian Don Eustakio apaiz famatua agertzen da, eta haren gaineko aldean aingeru beltza. Hantxe nago ni ere. Ez dakit hori nola egiten zuten: aita nahiz ama hilda zuenak lutoa jantzi behar lehen jaunartzean ere. Lutoa gogorra zen. Osaba izebei ere lutoa jantzen zitzaien; amonari-eta ere handia. Nire osaba “Kantaleko” hil zenean, karratudun arropa bat egin zidaten, luto-erdia, grisez-edo, beltza barik. Ordea, gurasoak-eta hil zirenean beltz-beltza; belarritakoetaraino guztiekin ikusita nago nire burua erabat beltz. Urte bat edo bi izaten ziren. Urte betean elizakoa izaten genuen. Argizaiola urte osoan. Ni galtzerdietaraino guztiekin ibili nintzen beltz-beltz nire anaia hil zenean; gazte-gaztea nintzen ni orduan. Galtzerdiak eta dena, beltz-beltzak).

“Lutu! Eztoxun esan! Amen jarritte musika plazan atte illdte geunkan-da. Danok antxe eoten giñan: Blanka Reinaku, Doratea amengu, da eztai nik, ainbeste neska, neu-be bai. Beste launak jutezin baltziure, ta gu antxe aparte eonbir. Lutuaz ezin sartu plazamusikan-be. Gaztetxuk giñan gu. Goittik bera bal-baltz jantzitte. Lutu lena urte bixan erutezan”. (Pagate Anakabe Itziar).

(Lutoa! Ez iezadazu aipatu! Hemen jarrita, musika plazan, aita hilda baikenuen. Denok hantxe egoten ginen: Blanka “Reina” familiakoa, Dorotea hemengoa, eta ez dakit nik, neska asko, ni ere bai. Beste lagunak dantza lotua egitera joaten ziren, eta guk hantxe, aparte egon behar. Lutoarekin ezin sartu musika-plazan. Gaztetxoak ginen gu. Goitik behera beltzez jantzita. Lutoa, garai hartan, bi urtean eramaten zen).

“Tio Jose, attan anaxi, iltzanin amalau bat urte eukiko nittun. Tio Jose iltzan Santa Luzia egun baten, enda abriguk geunkazen orduntxe estreñata, eta amak, tintta enbizile. Axe zan peni! Abriguk kolorezkuzin; koloriaz ena ondo akordaten: bexak-ero, marroik-ero, danadalaku, lutokuk ez beintzat. Enda, aitziai te bixoi, tintta eizkuzen abriguk lutu artzeko ttoi. Peni axe zan! Abrigo barrixak eronox ezin estreñaten-da”. (Egiguren Argoitia Maria).

(Osaba Jose, aitaren anaia, hil zenean hamalauren bat urte izango nituen. Osaba Jose Santa Luzia egun batean hil zen, eta berokiak genituen orduantxe estreinatuta, eta amak esan zigun tindatu egin behar zirela. Hura pena! Berokiak kolorezkoak ziren; ez naiz ongi gogoratzen ze kolore zen: beixak, marroiak-edo, lutokoa ez behinik behin. Ahizpari eta bioi tindatu egin zizkiguten berokiak osabaren lutoa eramanez. Hura zen hura pena! Beroki berriak noiznahi ez baitziren estreinatzen).

LUTXÁ LÍBRI

Orduan gaztelaniaz entzuten genuen, “lucha libre”. Borroka mota hori Otxoa abizenarekin lotzen genuen. Izan ere Javier Otxoa munduko txapelduna izan zen borroka greko-erromatarrean. Eta Victorio Otxoa, Javier Otxoaren semea, borroka librean Espainiako txapelduna. 36ko gerraren bukaeran hasi zen borrokatzen, eta 1960. urtera bitartean jarraitu zuen borrokan. Hau da guk ezagutu genuena. Hauek Nafarroako Urdiainen jaioak ziren.

LUZARUN

Denbora luzez (“durante largo tiempo”). Luzarun eonga zeure zaiñ, da agertu ezazenein jun eiña (Luzaroan egon gara zure zain, eta agertu ez zarenean joan egin gara). Nik ori andrioi ezot luzarun ikusi. Usteot erretirata eondala (Emakume hori ez dut luzaroan ikusi. Uste dut etxetik irten gabe egon dela). Berba honen erabilera oso hedatua egon da gure artean. Agian, gaur, beste forma batzuk erabiltzen dira, ez hain jatorrak: Denpora askun eonga zeure zaiñ

(Luzaroan egon gara zure zain). Nahiz eta azken era hori baliatu, *luzaro* hitza ez baztertu, eta noizetik noizera erabili.

LÚZE EIÑ

1.- Luze iruditu, luze iritzi, luze egin. Nor-nori aditz laguntzaileaz osatzen denez, hitz egiten duenaren iritzia, ikuspegi subjektiboa, agertzen du. *Neu kantsata neualako-ero, eztai zeattik, berbaldixe luze eiñgata* (Neu nekatuta nengoelako edo ez dakit zergatik, hitzaldia luze egin zait).

Luze eiñdde eon. Luze eginda egon, luze irudituta. *Zaiñ dde zaiñ, luze eiñdde neuan, da juteko-be eona; bañe azkanin agerture* (Zain eta zain, luze iritzita nengoen, eta alde egitekotan ere egon naiz; hala ere azkenean agertu da).

2.- *Lúze jausí.* Lurrera luze erori. *Beangañin orixun bixkat euan. Laprast eineban da luze jausi nittan* (Lurrean olio apur bat zegoen. Irrist egin eta luze erori nintzen). *Geuaz berbetan euala ondesa eiñ dde luze jausi zan beangañea; agarrateko astiri-pe eztozkun emon* (Gurekin hizketan ari zela, ondoeza egin eta luze erori zen lurrera; heltzeko astirik ere ez zigun eman). Egoera grafikoagoa egiteko, errepikatu egiten dugu: *luze-luze jausi*.

Luze eon. Luze egon. *Arratsaldeko lauretan etxea alla nittan da luze euan sofán etzindde* (Arratsaldeko lauretan iritsi nintzen etxera eta luze zegoen besaulkian eserita).

3.- *Lúze jun.* Denbora asko iraun (“ir para largo”). *Arratsaldin ikusirouen dantzi dotori ixan da, bañe, luze junde* (Arratsaldean ikusi dugun dantza dotorea izan da, baina, gehiegi iraun du).

LUZEKETA

Luzeka, luzetara (“longitudinalmente”, “a lo largo”). *Zabalin baakiau zematauken; on luzeketa artu bitzau neurrixé* (Zabalean badakigu zenbat duen; orain luzeka hartu behar diogu neurria). *Luzeketa gixia emongotzau* (Luzetara gutxiago emango diogu).

LUZELETRIKA PÁLU

Argindar hariei eusteko herrian zehar jartzen ziren zurezko zutabeak. Txalupei zegokienez ere *palu* berba guztiz hedatua zen arrantzaleen artean, masta (“mástil”) adierazteko. Gure gurasoek ezagutu zituzten txalupa handiak *palo bikuk*. Abesti zahar batean ere agertzen zaigu txalupa bat “*iru palokua...*”. Herrian zehar kale ertzetan zutik, txalupako mastaren antzera, ipinitako zutabeei *palu* deitzea egokitzen jo behar. *Mollan luzeletrika palo bat geure entradin pare-parin euan* (Nasa Kanean argindarraren zutabea gure atariaren pare-parean zegoen). Honen sinonimoa: *luzeletrika posti*. Gauza bera baina, zurezkoa izan ordez porlanezkoa. *Luzeletrika poste barrixak ipiñittuez: egurrezkuk kendu te porlanezruk ipiñi* (Argindarraren zutabe berriak ipini dituzte: zurezkoak kendu eta porlanezkoak ipini).

LUZELETRIKI

Argindarra (“corriente eléctrica”). *Len ezeuan lekun luzeletriki ipintti gauza andixe ixantzan* (Lehen ez zegoen lekuan argindarra ipintzea gauza handia izan zen). Gure gurasoek honetaz honela mintzatzen ziren: *Luzeletriki etxin beti ezautu ixandou; bañe bonbilla bakarra. Euan lekutik kendu eta bizan lekure erutezan bonbilli* (Argindarra etxean beti ezagutu izan dugu; baina, bonbilla bakarra. Zegoen lekutik kendu eta behar zen lekura eramaten zen bonbilla).

LUZÍ

1.- Luzea (“largo/a”). Luzeak gauza asko zeuden, eta pertsona batzuk ere bai. Baina, luzeena garizuma: *gaxumi*. Horregatik, luzea egiten zen zernahi, beti garizumarekin parekatzen zen: *Gaxumi baño luzia*. Izan ere Garizuman barau egitera behartzen zituen Elizak kristauak, ostiraletako haragi-uzteak aparte. Horrela Garizuma luzea gertatu behar. Dena den gero *bulda*, lizentzia, ematen zuen barau eta haragi-uzteko egunak murrizteko. *Berbaldixe luzi! Gaxumi baño luzia* (Hitzaldia luzea! Garizuma baino luzeagoa).

Esaera bat bada berba honetaz (*luzi*) osatua: *Luzi te flaku, Kosme gizaju*. Nik ezagututako Kosme izenekoak ez ziren horrelakoak. Norengatik esan ote zen! *Tximisti bazan luzi te flaku; bañe a ezan Kosme, Loentzo baño: Loentzo Tximisti. Argala ta luzi, benetan* (“Tximisti” bazen luzea eta flakoa; ordea, hura ez zen Kosme, Lorentzo baizik: Lorentzo “Tximisti”. Argala eta luzea benetan).

Hemendik beste berba batzuk: *luzeri, luzatu. Au umiau, aste betin asko luzature* (Ume hau aste betean asko luzatu da). *Luzera berenkatuauke onek treñeruonek* (A zelako luzera duen traineru honek).

2.- *Luzín*. Luzean, luzeraren arabera (“a lo largo”). *Onek txalopionek luzin berrotamar bat metro eukikottuz* (Txalupa honek luzetara berrogeita hamarren bat metro izango ditu).

3.- *Luzín*. Luzean (“carrera de fondo”). *Motzin errez irabazteotzat, bañe, luzin berara gexa* (Motzean aise irabazten diot; ordea, bide luzean, ni baino gehiago da bera).

LUZIANA

Baxurako txalupa berdea. Jabea, Meltxor Egiguren (“*Beltxior Eziñaberastu*”) eta Luciana Badiola. Patroi, Andres, *Beltxiorren* semea, ibili zen. *Beltxiorren andri zan Luzine (Luziana) ta, orretteattik ipiñikotzen txalopiai Luziana ixena. Gure attak-eta Luzine ixikoben, aman aizti* (Meltxorren emaztea zen Luziana, eta horregatik ipiniko zioten txalupari *Luziana* izena. Gure aitak-eta Luziana izeba zuten, amaren ahizpa).